

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN SUHDE RANNIKOLLA SUORITETTUJEN OPERAATIOIDEN SUUNNITTELUSSA JA TOIMEENPANOSSA JATKOSODASSA

Pro gradu

Yliluutnantti

Antti-Veikko Haimila

Sotatieteiden maisterikurssi 2

Merisotalinja

Huhtikuu 2013

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Sotatieteiden maisterikurssi 2	Merisotalinja
Yliluutnantti Antti-Veikko Haimila	
PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN SUHDE RANNIKOLLA SUORITETTUJEN OPERAATIOIDEN SUUNNITTELUSSA JA TOIMEENPANOSSA JATKOSODASSA	
Sotahistoria	
Huhtikuu 2013	Tekstisivuja 107 Liitesivuja 4
TIIVISTELMÄ	
<p>Jatkosodassa merivoimat osallistui merellisten operaatioiden lisäksi tiiviisti myös rannikon sotatoimiin. Tässä tutkimuksessa selvitetään, minkälainen oli päämajan ja merivoimien suhde rannikolla suoritettujen operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa.</p> <p>Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi perehdytään operaatioiden suunnitteluun toimeenpanoon Hangon rintamalla sekä Kannaksen alueella hyökkäyksessä vuonna 1941 ja suurhyökkäyksen torjunnassa vuonna 1944. Lisäksi selvitetään päämajan ja merivoimien operatiivisen toiminnan henkilöt ja organisaatiot. Tutkimusmenetelmänä on käytetty perinteistä historiantutkimusta. Tärkeimmän osan lähdeaineistoa ovat muodostaneet sotapäiväkirjat sekä operatiiviset arkistot vuosilta 1941 ja 1944. Sekundaarilähteinä on käytetty aiempia aihepiiriä käsitteleviä ja sivuaivia tutkimuksia sekä esitelmää, elämäkertoja ja tietokirjallisuutta.</p> <p>Tärkeimmistä operatiivisista asioista sovittiin Mannerheimin ja Valveen välillä suoraan. Merivoimilla ei ollut päämajassa omaa vakiintunutta edustusta, joka olisi keskittynyt merivoimien operatiivisiin asioihin. Valveen siirtymistä päämajaan oli esitetty useasti ennen jatkosotaa, jotta hän ei jäisi syrjään sotatoimien kokonaisuutta koskevista päätöksistä. Merivoimat oli ensimmäisen sotavuoden aikana yhteydenpidossa ja operatiivisessa toiminnassa päämajan kanssa aloitteellisempi osapuoli. Valve halusi merivoimille aktiivisempaa osallistumista sotatoimiin. Hangon meriyhteydet piti katkaista ja merivoimat liittyy Kannaksen hyökkäykseen. Nämä tavoitteet törmäsivät kuitenkin ylipäällikön vastustukseen. Merivoimat ei ollut päämajan johtamassa suunnittelussa tiiviisti mukana. Vuonna 1944 asemasotavaiheen aikana toiminnan muovaamat organisaatiot ja johtosuhteet olivat voimassa ja operatiivisen alan toimijat päämajasta, Merivoimien esikunnasta ja Laivaston esikunnasta osallistuivat suunnitteluun. Merivoimilla oli suurhyökkäyksen alkaessa päämajan hyväksymä toimintasuunnitelma vihollisen mereltä suuntautuvan hyökkäyksen torjumiseksi. Meripuolustusvastuunsa johdosta merivoimat jäi Kannaksella maavoimat ja ilmavoimat käsittäneen operatiivisen johtoportaan ulkopuolelle.</p> <p>Päämajan ja Merivoimien esikunnan välisen etäisyyden takia merivoimien toiminta oli kaksijakoista. Päämaja antoi merivoimille itsenäisiä tehtäviä, mutta yhteistoiminnan koordinointi muiden puolustushaarojen kanssa oli vajavaista. Operaatioiden toimeenpanossa Merivoimien esikunta ohitti usein alajohtoportaita, mikä johtui päämajan käyttämästä lyhytjänteisestä ja kontrolloivasta johtamisesta.</p>	
AVAINSANAT	
Jatkosota, sotataito, operaatiot, operaatiotaito, yhteisoperaatiot, laivastot, meripuolustus, merisota, merisotataito, meritaistelut, merivoimat, rannikkojoukot, rannikkotykkistö, Viipurinlahti, päämaja.	

PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN SUHDE RANNIKOLLA SUORITETTUJEN OPERAATIOIDEN SUUNNITTELUSSA JA TOIMEENPANOSSA JATKOSODASSA

1 JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUKSEN AIHE	1
1.2 TUTKIMUSONGELMA	2
1.3 TUTKIMUSMENETELMÄ, LÄHTEET JA AIEMMAT TUTKIMUKSET	3
1.4 KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT	6
2 PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN OPERATIIVINEN ORGANISAATIO	7
2.1 PÄÄMAJAN OPERATIIVINEN JOHTO – YLIPÄÄLLIKKÖ JA PÄÄMAJOITUSMESTARI.....	7
2.2 MERIVOIMATOIMISTO PÄÄMAJAN OPERATIIVISELLA OSASTOLLA.....	11
2.3 MERIVOIMIEN JOHTO JA ORGANISAATIO.....	18
2.4 LAIVASTON ESIKUNTA.....	23
3 HANKONIEMEN TUKIKOHTA MAA- JA MERIRINTAMAN RISTEYKSESSÄ..	25
3.1 HANGON RINTAMAN SUUNNITELMIEN KEHITTÄMINEN	25
3.2 SUUNNITELLUSTA HYÖKKÄYKSESTÄ TUKIKOHDAN ERISTÄMISEEN	29
3.3 HANGON MERIRINTAMA	31
3.4 HANKONIEMEN RATKAISEMATON TILANNE	38
3.5 PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN NÄKÖKANNAT	43
4 KENTTÄARMEIJAN MERISIVUSTALLA KANNAKSEN HYÖKKÄYKSESSÄ...	46
4.1 RANNIKKOJOUKKOJEN JA LAIVASTON VALMISTAMINEN HYÖKKÄYSTOIMINTAAN	46
4.2 PÄÄMAJAN, MERIVOIMIEN JA IV ARMEIJAKUNNAN YHTEYS HYÖKKÄYKSEN VALMISTELUISSA	48
4.3 HYÖKKÄYS LÄNSI-KANNAKSELLA 21.8.–24.8.1941	53
4.4 PÄÄMAJAN JOHTAMISOTE TIUKKENEE 25.8–3.9.1941	59
4.5 MERIVOIMIEN NIVOMINEN KANNAKSEN HYÖKKÄYKSEEN	66
5 SUURHYÖKKÄYKSEN TORJUNTA KANNAKSELLA 1944.....	69
5.1 MERIVOIMIEN TOIMINTASUUNNITELMA VUODELLE 1944.....	69
5.2 RANNIKKOTYKISTÖRYKMENTTI 2 KANNAKSELLA.....	76
5.3 KANNAKSEN JOUKKOJEN KOMENTAJAN ESIKUNTA – KAHDEN PUOLUSTUSHAARAN YHTEISOPERAATION JOHTOPORRAS	83
5.4 VIIPURINLAHDEN PUOLUSTUSSUUNNITELMAT JA -VALMISTELUT.....	85
5.5 VIHOLLISEN ENSIMMÄINEN HYÖKKÄYS VIIPURINLAHDEN SAARILLE	90
5.6 TOINEN HYÖKKÄYS VIIPURINLAHDEN SAARILLE.....	92
5.7 VIIPURINLAHDEN JOHTOSUHTEIDEN UUELLEENJÄRJESTELY	98
5.8 TOTEUTUMATTOMIA SUUNNITELMIA – SUUNNITTELEMATTOMIA TOTEUTUKSIA	100
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	104
LÄHTEET	108
1 JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET:	108
2 JULKAISTUT LÄHTEET.....	112
LIITTEET.....	117
LIITE 1 OPERATIIVISEEN SUUNNITTELUN ORGANISAATIO JA HENKILÖT PÄÄMAJASSA JA MERIVOIMISSA	118
LIITE 2 MERIVOIMIEN ORGANISAATIO JATKOSODAN ALKAESSA	119
LIITE 3 LAIVASTON ESIKUNNAN ORGANISAATIO 1941	120
LIITE 4 JOHTOSUHTEET VIIPURINLAHDEN TAISTELUSSA 30.6.–5.7.1944.....	121

KUVALUETTELO

Kuva 1: Tilanne Suomenlahden suulla syksyllä 1941.	s. 41
Kuva 2: Viipurinlahden toiminta-alue.	s. 54
Kuva 3: Yleistilanne itäisellä Suomenlahdella keväällä 1944.	s. 70
Kuva 4: Rannikkotykistörykmentti 22:n ryhmitys Viipurinlahdella.	s. 89

PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN SUHDE RANNIKOLLA SUORITETTUJEN OPERAATIOIDEN SUUNNITTELUSSA JA TOIMEENPANOSSA JATKOSODASSA

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe

Päämaja Mikkelissä oli ylipäällikkö Mannerheimin johtoesikunta koko jatkosodan ajan. Päämajan operatiivisella osastolla suunniteltiin ja hyväksyttiin toteutettavat operaatiot. Merivoimia päämajassa edusti operatiivisen osaston merivoimatoimisto. Merivoimien esikunta puolestaan sijaitsi Helsingin seudulla. Merivoimien komentaja, kenraaliluutnantti Väinö Valve, on haastattelussa kertonut sen olleen varsin itsenäinen johtoporras. Valveen mukaan ylipäällikkö luotti merellisissä asioissa täydellisesti Merivoimien esikuntaan ja merivoimat suunnitelti ja johti operaationsa itsenäisesti, pitäen kuitenkin päämajan tilanteen tasalla.¹ Ennen jatkosodan alkamista Valve oli kuitenkin tehnyt esityksen siirtymisestäään Päämajaan tilanteen niin vaatiessa. Perusteluina olivat talvisodan aikaiset kokemukset. Hänen mielestään tietyissä sodan vaiheissa merivoimien komentajalla piti olla mahdollisuus yleistilanteen seuraamiseen ja maa- ja merivoimien yhteistyön järjestämiseen, erityisesti Hankoniemen ja Ahvenanmaan operaatioissa. Päämajan hylkäsi esityksen, mutta merivoimien komentajan yhteydenpitoa päämajaan pidettiin tärkeänä.²

Merivoimien sodan aikaisen operatiiviseen toimintaan vaikutti kaksi toimijaa. Päämajasta johdettiin puolustusvoimia jatkosodassa ja siten myös merivoimia. Itämeren merisotaa käytiin yhteistyössä Saksan merivoimien kanssa ja yhteistoimintasuhde muodostui jo ennen sodan alkua muita puolustushaaroja tiiviimmäksi. Puhtaasti merellisten operaatioiden lisäksi meri-

¹ Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969, tekijä Pentti Väyrynen, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tunnus xe 125.

² Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1 N:o 12, Edita Prima Oy 2009, s. 64.

voimat osallistui myös rannikolla käytyihin sotatoimiin. Merivoimien vastuulla oli Hangon rintaman johtaminen talvisodan päättymisestä alkaen. Länsi-kannaksen hyökkäyksen käynnistettyä elokuussa 1941 merivoimille annettiin tehtävä IV Armeijakunnan sivustalla, mihin osallistui merivoimista laivasto- ja rannikkojoukkoyksiköitä. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjuntataisteluja käytiin vuonna 1944 samoin Kannaksella. Merivoimien rannikkojoukkoja taisteli Kannaksella, Koiviston saarilla ja Viipurinlahdella. Laivasto toimi rannikkojoukkojen tukena Koiviston saarilla ja Viipurinlahdella. Kannaksen suunnalla merivoimat toimi samalla alueella muiden puolustushaarojen kanssa. Kyseessä olivat laajuudeltaan rannikkoalueen merkittävimmät sotatoimet, joihin merivoimat jatkosodan aikana osallistui. Muut merivoimien taistelut jatkosodassa olivat kevyiden laivastoyksiköiden ja sukellusveneiden operaatioita, kamppailua Suomenlahden saarten hallinnasta sekä saksalaisten kanssa toteutettua Suomenlahden sulun vartiointia.

1.2 Tutkimusongelma

Tutkimuskysymys:

- Millainen oli päämajan ja merivoimien välinen suhde rannikolla suoritettujen operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa jatkosodassa?

Tutkimuksen alakysymykset ovat:

- Ketkä henkilöt ja mitkä organisaatiot olivat keskeisiä operatiivisia toimijoita päämajassa ja merivoimissa?
- Mitkä olivat päämajan, Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan suunnitelmat ja toiminta-ajatukset laivastoyksiköiden käytöstä?
- Mitkä olivat päämajan ja merivoimien suunnitelmat ja toiminta-ajatukset rannikkojoukkojen käytöstä?
- Miten merivoimien taistelu oli koordinoitu muiden puolustushaarojen kanssa?

Tutkimuksen pääkysymykseen vastaamiseksi selvitetään ensin päämajan ja merivoimien operatiivisia johtajia ja organisaatiota sekä päämajassa sijainneen merivoimatoimiston asemaa ja roolia operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa. Kolmeen viimeiseen alakysymykseen vastaamiseksi tutkitaan seuraavissa luvuissa Hangon rintaman, vuoden 1941 Kannaksen hyökkäyksen ja vuoden 1944 torjuntataisteluiden operaatioiden suunnittelua ja toimeenpanoa. Tutkimusintressi on syntynyt aihetta sivuavien aiempien tutkimusten perusteella, jotka käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Tutkimuksen tarkoitus ei ole selvittää pelkästään

tapahtumia, vaan tutkia operaatioiden suunnitteluun ja toteuttamiseen vaikuttaneita asioita ja päätöksiä. Toinen intressi tutkimuksen tekemiselle on sotataidollinen. Tässä tutkimuksessa käsitellään merivoimien näkökulmasta niitä sotatoimia, joihin se osallistui yhdessä muiden puolustushaarojen kanssa. Puolustushaarojen yhteisoperaatioiden perusteet ovat nykyään ja olivat jo tuolloin ajankohtainen aihe. Aiemmat tutkimukset ovat vain sivunneet päämajan ja merivoimien suhdetta operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa sekä siinä, miten merivoimien toiminta yhdistettiin muiden puolustushaarojen taisteluun.

1.3 Tutkimusmenetelmä, lähteet ja aiemmat tutkimukset

Tutkimusmenetelmänä on perinteinen historian tutkimus, jossa lähteitä arvioidaan lähdekritiikin avulla. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi analysoidaan ja vertaillaan primaari- ja sekundaarilähteitä. Primaarilähteinä käytettyjen yksittäisten käskyjen ja sotapäiväkirjojen merkintöjen perusteella on pyritty muodostamaan kokonaiskuva. Sekundaarilähteitä on vertailtu muodostuneeseen kuvaan. Sekundaarilähteitä on käytetty myös sodankäynnin kokonaistilanteen selvittämiseksi sekä kertomaan aiemmin tutkittua päämajan ja merivoimien toimintaa. Sekundaarilähteinä on käytetty aiempia aihepiiriä käsitteleviä ja sivuavia tutkimuksia sekä esitelmiä, elämäkertoja ja tietokirjallisuutta.

Tutkimuksen päälähteen muodostavat siis jatkosodan aikaiset operatiiviset arkistot. Päämajan merivoimatoimiston ja Merivoimien esikunnan arkistojen perusteella on tutkittu, minkälaisia operaatioita suunniteltiin ja mitkä olivat päämajan ja merivoimien vaikutussuhteet suunnittelussa. Kirjeenvaihto sisältää paljon tietoa operaatioihin liittyvien toimien käskemisestä ja suunnittelusta. Monet suunnitelmat ja käskyt käsittelevät myös joitain muita asioita, kuten joukkojen koulutusta tai organisointia, mutta näitä voidaan pitää operatiivisten toiminta-ajatusten ohjaamina laadituiksi. Päämajan arkistoista on tutkittu sotapäiväkirjoja ja operaatioiden aikana annettuja käskyjä sekä operatiivisen osaston antamia tilannekatsauksia. Päämajan sisällä on erikseen tutkittu operatiivisen osaston merivoimatoimiston arkistoa vuosilta 1940, 1941 ja 1944. Toimisto toimi yhteyselimenä Merivoimien esikunnan ja päämajan välillä, joten suunnitelmia ja käskyjä on jaettu sen kautta. Toimiston arkistoa ja sotapäiväkirjaa on tutkittu myös toimiston roolin selvittämiseksi, eli minkälaisia asioita ja mitä operaatioihin liittyvää tietoa toimisto itse käsitteli. Toimiston päällikön everstiluutnantti Niilo Sarion runsaat merkinnät asiakirjoihin ensimmäiseen sotavuoden aikana ovat selventäneet toimiston asemaa ja toisaalta myös Sarion merkitystä henkilönä päämajassa. Merivoimien esikunnan operatiivisten arkistojen tutkimisessa on keskitytty vuosiin 1941 ja 1944.

Eri organisaatioiden arkistojen lisäksi on tutkittu myös merivoimien ja päämajan operatiivisen osaston upseereiden henkilökohtaisia arkistoja. Operatiivisiin arkistoihin ja julkaistuihin lähteisiin verrattuna ne sisältävät niukasti uusia lähteitä. Esimerkiksi tämän tutkimuksen aihetta koskeva Kalervo Kijasen arkiston sisältö on suurimmaksi osaksi julkaistu *Suomen Laivasto osa 2*:ssa. Kenraali Väinö Valveen kokoelmassa oleva Aimo Saukkosen kirjoittama toimintakertomuksen luonnos *Suomen Merivoimat jatkosodassa* taustoittaa joitakin sodan aikana tehtyjä päätöksiä, mutta tapahtumien kulusta se antaa paikoitellen suppeamman kuvan kuin operatiivisten arkistojen ja sotapäiväkirjojen perusteella muodostuu. Tutkimuksessa on käytetty myös aiemmin tehtyjä merivoimien upseerien haastatteluja, jotka yhdessä henkilökohtaisten arkistojen kanssa ovat tarkentaneet joitakin yksityiskohtia merivoimissa tehdyistä suunnitelmista.

Operaatioiden toimeenpanon tutkimiseksi on esikuntien arkistojen lisäksi paneuduttu myös alajohtoportaiden, yhtymien ja joukko-osastojen sotapäiväkirjoihin. Myös Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjoissa on paljon merkintöjä operaatioiden aikana päämajalta saaduista ja alajohtoportaille annetuista käskyistä. Näitä vertailemalla ja yhdistämällä on ollut mahdollista arvioida toteutettujen operaatioiden toimeenpanoa, eli miten annetut käskyt ovat vaikuttaneet taktisen tason toimintaan. Myös rinnakkaisten johtoportaiden sotapäiväkirjoja muista puolustushaaroista on tutkittu yhteistoiminnan selvittämiseksi

Arkistolähteissä on myös puutteensa. Niissä ei ole tietoa eri johtoportaiden varsinaisesta suunnittelutoiminnasta ja -työstä, koska valmisteluvaiheessa tehdyt asiakirjat on todennäköisesti tuhottu, jos sellaisia on edes tehty. Lisäksi on todennäköistä, että merivoimien johto on saanut päämajan operatiiviselta johdolta käskyjä ja toimintaohjeita myös henkilökohtaisissa tapaamisissa ja puhelimitse, jotka ovat jääneet merkitsemättä sotapäiväkirjoihin. Esimerkiksi Merivoimien esikunnan sotapäiväkirjat on huolellisesti ja paikoitellen pienipiirteisestikin laadittu, mutta samalla sen sisältöä on saatettu siistiä, eikä kaikkia suullisia käskyjä ole välttämättä taltioitu. Laivaston esikunnan arkistosta puolestaan osa on tuhoutunut ja säilyneessä osassa on vain vähän operatiivisia suunnitelmia. Päämajan operatiivisen johdon tekemien päätösten perusteista on niukasti lähteitä, ja nämä päätökset puolestaan ovat operatiivisen suunnittelun lähtökohta. Arkistolähteissä onkin korostunut merivoimien osuus.

Päämajan toiminnasta ei ole tehty kokonaisvaltaista tutkimusta. Joitakin sen tärkeimpiä toimintoja on käsitelty tutkimuksissa. Operatiivista toimintaa jatkosodassa on tutkittu Mikko Karjalaisen väitöksessä *Ajatuksista operaatioiksi: Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden*

suunnittelu jatkosodassa. Siinä on selvitetty päämajan operatiivista suunnittelua, mitkä toimijat olivat mukana operaatioiden suunnittelussa ja millaisia suunnitelmia laadittiin. Ongelmallisen tutkimusaiheesta on tehnyt annettujen käskyjen ja suunnitelmien henkilöityminen ylipäällikköön, joten eri henkilöiden ja osapuolten vaikutusta operatiiviseen suunnitteluun on ollut vaikea selvittää. Tutkimus keskittyy enemmän päämajan ja armeijakuntien toiminnan selvittämiseen kuin päämajan ja merivoimien väliseen yhteyteen. Sitä on käytetty lähteenä päämajan operatiivisen johdon toiminnan selvittämiseksi. Lisäksi tutkimus on antanut alkunsa tämän tutkimuksen kysymyksille. Karjalaisen mukaan Hangon rintamalla merivoimat oli koko ajan hyökkäyshaluisempi kuin päämajan antamat käskyt olisivat edellyttäneet. Kannaksen hyökkäyksen suunnittelussa ja toimeenpanossa puolestaan merivoimien yhteistyö maavoimien kanssa ei ollut toimivaa, eikä päämaja käyttänyt merivoimia parhaalla mahdollisella tavalla hyväkseen hyökkäysoperaatioiden suunnittelussa vuonna 1941.³ Päämajan ja ylipäällikön johtamistoiminnan piirteitä on lisäksi tutkittu Martti Turtolan kirjoittamien kenraalien Airon ja Heinrichsin elämäkertakirjojen sekä Lasse Laaksosen *Eripuraa ja arvovaltaa* tutkimuksen avulla. Päämajan merivoimatoimiston toiminnan selvittämiseksi on lisäksi käytetty Raimo Heiskasen *Talvisodan operaatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille* *Päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta* tutkimusta vuodelta 1996.

Merivoimien ja päämajan välisiä johtosuhteita kriittisesti tarkastelevan sekä merisodankäynnin toimintaympäristöä kuvailevan artikkelin on kirjoittanut Aimo Saukkonen *Suomi Merellä -julkaisun numeroon 4/1948*. Saukkonen palveli vuosina 1941–1942 toimistopäällikkönä Merivoimien esikunnan operatiivisella osastolla. Tämän jälkeen hän siirtyi päämajaan merivoimatoimiston päälliköksi ja vuonna 1944 Laivaston esikuntaan esikuntapäälliköksi.

Myös Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan toiminta jatkosodan ajalta ovat vailla tutkimusta. Operaatioiden johtamista käsittelevät aiemmat tutkimukset ovat keskittyneet joko laivastoon tai rannikkojoukkoihin. Sotakorkeakoulussa laadittuja diplomitoita on käytetty tässä tutkimuksessa merivoimien sisäisen operatiivisen toiminnan selvittämiseksi. Matti Mäkisen työssä *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944* tutkitaan aihetta laivastojoukkojen näkökulmasta. Siinä käsitellään sodan eri vaiheissa vallinneita johtosuhteita sekä laivaston suorittamia operaatioita. Esille on otettu myös laivastossa ongelmallisiksi koetut johtosuhteet, mutta syiden analysointi on jäänyt vähäiseksi. Mielenkiintoinen lähde Mäkisen tutkimuksessa on vuonna 1980 kahdellekymmenelle sodan aikana palvelleelle meriupseerille tehty kysely. Tapio Maijalan *Sotiemme aikainen rannikkopuolus-*

³ Karjalainen (2009) s. 66, 91–96.

tuksen johtamisjärjestelmä käsittelee rannikkojoukkojen johtosuhteita, kokoonpanoja ja viestiyhteyksiä. Aihetta on tutkittu maihinnousuntorjuntaorganisaatioiden kehittämisen kannalta, eikä niinkään analysoimalla sodan aikaista operatiivista toimintaa. Päämajan ja merivoimien suhde on esillä edellä mainituissa aiheissa ja myös meripuolustuksen henkilökysymyksiä on käsitelty jonkin verran. Timo Suutarisen diplomityössä *Viipurinlahden puolustuksen suunnittelu ja toteutus ennen toista maailmansotaa sekä talvisodassa ja jatkosodassa* on selvitetty Viipurinlahden alueen puolustussuunnittelua sekä talvi- ja jatkosodan aikana alueella käytyjä taisteluja. Tutkimus on rajattu pääasiassa rannikkojoukkojen ja -tykistön ryhmitysten, alistusten ja suunnitellun käytön esittelyyn.

Merivoimien operatiivista toimintaa käsittelevä lähde on myös Kai Ruusuvuoren sotakorkeakoulun oppilasesitelmä *Merivoimien toiminta IV AK:n sivustalla hyökkäysvaiheessa 1941* vuodelta 1955. Tarkastelu keskittyy rannikkojoukkoihin sekä merivoimien komentajan johtamistoimintaan, eikä sitä ole ulotettu kuin paikoitellen pidemmälle, esimerkiksi siihen miten päämaja ja maavoimien johtoportaat vaikuttivat merivoimien toimintaan. Arkistolähteitä on tutkittu seikkaperäisesti, mutta lähdeviitteiden puuttuminen hankaloittaa päättelyketjun seuraamista. Haastatteluilla Ruusuvuori on kuitenkin kerännyt tietoja, joita sotapäiväkirjoihin ei ole taltioitu.

Laivaston toiminnan selvittämiseen on käytetty Kalervo Kijasen kirjoittamaa sotatapahtumiin keskittyvä perustutkimusta *Laivasto sotatoimissa – Suomen sota v. 1941–1945*, joka perustuu arkistolähteisiin, kirjallisuuteen ja artikkeleihin. Kirjoittaja suhtautuu paikoin kriittisesti tapaan jolla laivastojoukkoja johdettiin, mutta tapahtumien ja päätösten taustoja siinä käsitellään vain niukasti. Kijasen mukaan ylipäällikön asetti rajoituksia merisodankäynnille vuonna 1941, mutta syytä tai seurauksia ei ole tarkemmin eritelty. Toinen merkittävä laivaston toimintaa kuvaava lähde on Eino Pukkilan *Taisteluhälytys*, jonka kirjoittaja palveli sodan alkaessa laivaston esikuntapäällikkönä ja vuonna 1941 Kannaksen taisteluihin osallistuneen alusosaston päällikkönä. Parhaiten vuoden 1941 laivaston toimintasuunnitelmia ja operatiivisia tavoitteita kokonaisuudessaan valottaa Mauno Jokipiin *Jatkosodan synty – Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*.

1.4 Käsitteet ja määritelmät

Tutkimuksen aiheeseen ja rajaukseen liittyy olennaisena operaatio, niiden suunnittelu ja toimeenpano, siis operaatiotaito. Sotataidon tasojen käsitteet ovat jossain määrin vakiintumat-

tomia, vaikka niiden olemassaolo onkin helppo havaita. Operaatio -käsite sijoittuu kahden ikiaikaisen sotataidon tason, strategian ja taktiikan, väliin. Lyhyesti luonnehdittuna strategian käsitettä voi kuvailla opiksi sodan voittamiseksi ja taktiikkaa opiksi taistelun voittamiseksi. Edellinen käsittelee sotilaallisessa merkityksessä valtion ja kansakunnan voimavaroja, jälkimmäinen puolestaan taistelukenttää ja sitä miten tulella ja liikkeellä vaikutetaan vastustajaan.⁴ Operaatio tai operatiivinen taso on määritelmistä nuorin. **Operaatio** tai sotatoimi liitettiin ennen talvisotaa käsitteenä yleensä alimmillaan divisioonaan ja yleisimmin armeijakuntaan, siis yhtymätason toimintaan. Sotien jälkeen se määriteltiin seuraavasti: ”*Operaatio käsitteää ne joukkojen siirrot ja ryhmitykset, tarvikkeiden varaamisen ja kuljetukset sekä taistelut, mitkä yhtymäportaassa ovat välttämättömät määrätyn tehtävän tai päämäärän saavuttamiseksi. Operaatiotaito on operaatioiden suunnittelu-, valmistelu-, ja suoritustaito, joka edellyttää taktiikan hallitsemisen lisäksi strategian asettamien vaatimusten ja mahdollisuuksien huomioon ottamisen*”⁵ **Operatiivinen** -käsitteellä ymmärrettiin sotien päättymisen jälkeen ohjesäännössä: ”...*tarkoittaisi yhtenäisellä sotatoimialueella tapahtuvaa johtamis-, taistelu-, ja muuta toimintaa, joka kuuluu välittömästi strategisten päämäärien suoritukselliseen toimeenpanoon, on vapaampaa ja itsenäisempää johtamistoimintaa kuin taktillisella alueella, mutta ei voimavaikutukseltaan olla paikallisesti ja ajallisesti samassa suhteessa välitöntä kuin taktillinen toiminta*”⁶

Päämajan operatiiviseen johtoon kuuluivat ylipäällikkö Mannerheim, päämajoituspäällikkö Airo, operatiivisen osaston päällikkö ja maavoimatoimiston päällikkö.⁷

2 PÄÄMAJAN JA MERIVOIMIEN OPERATIIVINEN ORGANISAATIO

2.1 Päämajan operatiivinen johto – Ylipäällikkö ja päämajoituspäällikkö

Päämajan toimi jatkosodan aikana hyvin ylipäällikkökeskeisesti. Virallisesti se toimi linja-esikuntaorganisaatio, mutta todellisuudessa se oli johtamisjärjestelmältään pitkälti Mannerheimin luomus, jossa johtaminen perustui enemmän henkilösuhteisiin kuin organisaatioon.⁸ Näkyvä elementti Mannerheimin yksilöllisessä johtamistavassa olivat hänen itse luomansa käytännöt, jotka poikkesivat ohjesäännön mukaisesta esikuntatyöstä.⁹ Vallinneessa järjeste-

⁴ Rekkeral, Nils Marius: *Nykaikainen sotataito muutoksessa*, Edita Prima Oy, Helsinki, 2006, s. 27.

⁵ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen*, Nettopaino Oy, Joutsa, 1996, s. 11–13.

⁶ Karjalainen (2009), s. 21.

⁷ Sama, s. 37.

⁸ Karjalainen (2009), s. 37–40 ja Laaksonen Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa*, Gummerus Oy, Jyväskylä, 2004, s. 338, 346, 368–369.

⁹ Laaksonen (2004), s. 248–249.

lyssä päämajoituspäälliköksi, kenraali Aksel Fredrik Airo, oli ylipäällikön lähin apulainen operatiivisissa asioissa ja siten myös operatiivisten suunnitelmien esittelijä. Airo ja hänen alaisensa operatiivinen osasto toimivat käytännössä suoraan ylipäällikön alaisina. Voimassa olleen kenttäohjesäännön mukaan yleisesikunnan päällikön olisi pitänyt johtaa päämajan toimintaa ja esitellä operatiiviset asiat ylipäällikölle. Yleisesikunnan päällikkö, jossa tehtävässä suurimman osan aikaa sodasta toimi kenraali Erik Heinrichs, kertoi kantansa operatiivisiin asioihin yleensä vain ylipäällikön sitä kysyessä.¹⁰

Mannerheim perehtyi aktiivisesti päämajan asioihin lukuisissa esittelyissä ja piti myös asioiden ratkaisuoikeuden itsellään. Suoralla johtamisella hän pyrki itsenäisiin ratkaisuihin ja pitämään langat tiukasti omissa käsissään. Mannerheim halusi keskustella suoraan kenen kanssa halusi ja tehdä saamiensa tietojen perustella johtopäätökset itse. Usein hän kääntyikin luottamiensa kenttäkomentajien puoleen ohittaen esittelyt ja välijohtoportaat. Omien sanojensa mukaan Mannerheim ei halunnut jäädä yhden miehen vangiksi, vaan halusi itse työskennellä päätettävien asioiden parissa. Tällä hän viittasi yleisesikuntapäällikön asemaan, jonka kautta kaikkien esiteltävien asioiden olisi pitänyt tulla. Yksilöllinen johtamistapa ja voimakastahtoinen persoona johtivat organisaation toimimiseen improvisoiden. Päämaja ei kyennyt esikuntaorganisaationa tekemään käsiteltävistä asioista yhteenvetoa päätösten perusteeksi, vaan yhteenvedon ja päätöksen teki ylipäällikkö itse. Henkilöihin sidottu järjestys näkyi esimerkiksi siten, että yleisesikunnan päällikön tehtävien merkitys ja sisältö perustuivat tehtävää hoitaneen henkilön ja ylipäällikön välisen suhteen toimivuuteen. Mannerheimin tärkeimpien alaisien tuli myös olla aina ylipäällikön käytettävissä.¹¹

Mannerheimin jatkosodan aikaisen johtamisen taustalla vaikuttivat aiemmat kokemukset vapaussodasta ja talvisodasta. Vapaussodassa tärkeimmät sotaneuvottelut olivat olleet riittäviä ja tuottivat vain pettymyksen. Mannerheim ei osallistunut kiihkeisiin keskusteluihin aktiivisesti, mutta pidatti ratkaisuoikeuden itsellään. Mannerheimin johtamisessa korostuivat neuvottelujen jälkeen suora ote joukkoihin ja kahdenkeskiset tapaamiset komentajien kanssa. Myös vapaussodan aikaisen päämajoituspäällikön vastuu operatiivisesta alasta oli yhtäläinen jatkosodassa vallinneeseen käytäntöön.¹² Talvisodan alussa Mannerheimin ja yleisesikunnan päällikkö Karl Lennart Oeschin IV Armeijakunnalle antama hyökkäyskäsky osoittautui toteuttamis-

¹⁰ Karjalainen (2009), s. 37–40.

¹¹ Karjalainen (2009), s. 39–42 ja Laaksonen (2004), s. 248–258, 368–370.

¹² Laaksonen, Lasse: *Mistä sotakenraalit tulivat? – Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu, 2011, s. 33–43 ja Heiskanen, Raimo: *Talvisodan operaatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille Päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta*, toimittanut Pekka Kurenmaa, Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksen julkaisusarja n:o 1, Gummerus Oy, Saarijärvi, 1996, s. 44–45.

kelvottomaksi ja operaatio päättyi epäonnistumiseen.¹³ Nämä kokemukset olivat vahvistaneet Mannerheimin näkemystä ylipäällikön roolista omana esikuntapäällikkönään.

Tehtävien voimakas henkilöityminen johti ylipäällikön riippuvaiseksi tärkeimmistä alaisistaan. Esimerkiksi päämajoituspäällikön virkaa ei ollut olemassa rauhan ajan organisaatiossa eikä sodan ajan kokoonpanosuunnitelmissa.¹⁴ Kyseessä oli Mannerheimin Airoille räätälöimä tehtävä, mikä kuvaa hyvin Airon merkitystä henkilönä. Airo itse on nähnyt roolinsa olleen sotatoimien johtaja, vaikka tärkeimmät ratkaisut tekikin Mannerheim. Ylipäällikön oli huomioitava päätöksissään myös sodan poliittinen puoli. Päämajoituspäällikön vastasi sen sijaan operatiivisen suunnittelun ja toimeenpanon käytännön työstä. Airon mielestä Mannerheimia ei olisi tarvittukaan varsinaisesti operaatioiden johtamisessa. Airon näkökulmasta Mannerheimin oli auktoriteetti, jonka kaikinpuoliseen kunnioitukseen sodan johtaminen nojautui.¹⁵ Marsalkka oli siis kokoonpaneva voima.

Airo vastasi ylipäällikölle tilanteen seuraamisesta niin maa-, meri-, kuin ilmavoimienkin osalta. Tilannetietojen perusteella hän teki myös esitykset mahdollisista toimenpiteistä. Tärkeimmät päätökset teki ylipäällikkö, minkä jälkeen Airo johti päätöksen edellyttämät valmistelut ja toimenpiteet. Rintamakomentajat olivat usein häneen yhteydessä puhelimitse tarvitessaan päämajan neuvoja, valtuutuksia tai käskyjä. Tilanteen pakottamana hän joutui usein tekemään itsenäisesti nopeita ratkaisuja ja sai tästä Mannerheimilta tunnustustakin.¹⁶ Operatiivisen osaston henkilöstölle oli selvää, että kun jotain merkittävää tapahtui, tarvitsi ylipäällikkö Airon paikalle. Ylipäällikkö ei myöskään myöntynyt Airon pyyntöihin saada siirto päämajasta. Marraskuussa 1941 Airo oli luvatta poissa palveluksesta pitkäksi venyneen saunailan jälkeen. Ylipäälliköltä nuhtelut saanut Airo pyysi välittömästi siirtoa rintamatehtäviin. Asia kuitenkin sovittiin Mannerheimin aloitteesta, eikä hän hyväksynyt Airon eropyyntöä.¹⁷

Mannerheimin ja Airon välillä vallitsi luottamuksellinen suhde. Airon vaikutusvaltaisesta asemasta kertoo se, että hänen kauttaan yleisesikunnan päällikkö teki ylipäällikölle muita kuin operaatioiden suunnittelua ja toteutusta koskevia esityksiä ja sai niitä myös hyväksytyksi. Asian esittäjän henkilöllä saattoi siis olla vaikutusta esityksen hyväksymiseen.¹⁸ Hän oli ehkä

¹³ Heiskanen (1986), s. 81–83.

¹⁴ Kotro, Arto: Kenraaliluutnantti A. F. Airo, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005, s. 103.

¹⁵ Turtola, Martti: *Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali*, Otava Oy, Keuruu, 1997, s. 168–171.

¹⁶ Kotro (2005) 106–107.

¹⁷ Karjalainen (2009), s. 40–41, 43.

¹⁸ Sama, s. 37–39, 51–52.

myös ainoa Päämajan kenraaleista, joka saattoi suoraan kritisoida arvovaltaista ja vaativaa ylipäällikköä.¹⁹

Mannerheim luotti siis operatiivisissa asioissa päämajoituspäällikönsä, mutta syventyi itsekin ideoihin ja suunnitelmiin sekä päämajassa että kenttäesikunnissa. Ylipäällikkö piti usein itsellään jonkin divisioonan- tai rykmenttitason toimenpiteen päätöksenteon ja hän saattoi tällä tavalla ohittaa alajohtoportaita johtamisessaan.²⁰ Kun tilanne tiukkeni, tiukkeni yleensä myös ylipäällikön johtamisote. Mannerheim oli siis riippuvainen Airosta, mutta Aironkin vaikutusvalta oli rajallinen. Ylipäällikkö teki halutessaan päätöksensä tärkeimpien operatiivisten alaisensa vastakkaisesta näkemyksestä välittämättä. Mannerheimin johtamistapaan ei kuulunut perustella ratkaisujaan alaisilleen, vaan hän odotti käskyjen noudattamista. Niiden protestointi tai kyseenalaistaminen johti lähes varmasti voimakkaaseen vastareaktioon ylipäällikön puolelta.²¹ Mannerheim oli päämajan ehdoton auktoriteetti jo pelkästään siksi, että sen johtamisjärjestelmä oli hänen oma luomuksensa.²² Mannerheim ei toiminut päämajassa, vaan pikemminkin päämaja oli virittynyt toimimaan hänen ympärillään.

Heinrichs ja Airo suhtautuivat jälkikäteen päämajassa vallinneeseen johtamistapaan varsin kriittisesti. Heinrichs luonnehti sitä ”järjestelmäksi ilman järjestelmää”.²³ Airo ei pitänyt päämajan esikuntatyöskentelyä mitenkään esimerkillisenä. Hän kuvasi sitä henkilösuhteisiin perustuneeksi ”sekamelskaksi”, jonka lähtökohtana oli 1930-luvulla toimineen puolustusneuvoston rakenne. Mannerheim oli toiminut sen puheenjohtajana ja Airo sihteerinä. Talvisodan alkaessa puolustusneuvostossa vallinnut johtamistapa siirtyi päämajaan. Tiedusteluosaston päällikkö ja päämajoituspäällikönsä esittelivät asiansa suoraan ylipäällikölle ilman yleisesikuntapäällikön osallistumista. Airon mukaan kenraalitasoisen neuvottelujen operaatioiden suorittamisesta ei käyty kertaakaan, vaan ne käytiin hänen ja Mannerheimin välillä.²⁴ Päämajassa ei myöskään järjestetty yhteisiä yleisesikunnan päällikön johtamia esittelytilaisuuksia, vaan eri alat järjestivät päivittäin omat esittelytilaisuutensa suoraan ylipäällikölle. Merivoimilla saati merivoimatoimistolla ei ollut omaa paikkaansa tässä järjestyksessä, vaan asiat esiteltiin päämajoituspäällikön asioiden yhteydessä.²⁵

¹⁹ Laaksonen(2004), s. 248.

²⁰Särkiö, Hannu: Mannerheim sodanjohtajana, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005, s. 1062.

²¹ Laaksonen (2004), s. 368–370.

²² Karjalainen (2009), s.49–52.

²³ Turtola, Martti: *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*, Otava, Helsinki, 1988, s. 169–171 ja 178–179.

²⁴ Turtola (1997), s. 173.

²⁵ Kotro (2005), s. 105–106.

Merivoimien vakituinen edustus päämajassa oli operatiivisen osaston merivoimatoimisto. Komentaja Aimo Saukkonen palveli merivoimatoimiston päällikkönä vuosina 1942–1944. Toimiston päällikkö esitteli hänen mukaansa vain harvoin asioita suoraan ylipäällikölle. Päivittäiset esittelyt hoiti yleensä päämajoituspäällikkö tai operatiivisen osaston päällikkö ja näiden estyessä maavoimatoimiston päällikkö. Saukkosen mukaan yhteistyö päämajassa onnahteli muutenkin, sillä merivoimatoimisto ei aina saanut käyttöönsä tiedusteluosaston jakamia tilan-
neilmoituksia²⁶. Laivastoupseerina Saukkonen oli sitä mieltä, että kaikkea merisotaa koskevia toimintoja leimasi voimakas improvisaatio. Syy oli se, ettei laivaston välittömällä johdolla ollut tarpeeksi arvovaltaista ja suoraa kosketusta sodan ylijohdosta ennen sotaa, eikä sen aikana. Kun ylipäällikön ja laivaston komentajan välissä oli vielä merivoimien komentaja, laivaston johtosuhteet eivät olleet useiden organisaatiotasojen takia tarkoituksenmukaiset. Organisaatio ei mahdollistanut kiireellisten asioiden tarkastelua kaikissa johtoportaisissa. Siksi johtamisessa ohitettiin usein komentoportaita, mikä johti sekaannuksiin ja pahimmillaan arvovaltakysymyksiin.²⁷

2.2 Merivoimatoimisto päämajan operatiivisella osastolla

Operatiivinen suunnittelu eteni jatkosodan alkaessa päämajan johdolla. Ylipäällikkö ja päämajoituspäällikkö määrittivät toimintalinjat, joiden perusteella operatiivinen osasto ja erityisesti sen maavoimatoimisto teki suunnittelutyön. Osaston työn tuloksena ylipäällikkö tai päämajoituspäällikkö antoi yhtymille käskyt operaatioiden suunnittelusta ja toteutuksesta. Yhtymissä laadittiin näiden perusteella käskyt ja suunnitelmat, jotka esiteltiin tämän jälkeen lähes säännönmukaisesti päämajan operatiiviselle johdolle. Vasta tämän jälkeen ne jaettiin yhtymien alaisille yksiköille toimeenpanoa varten. Operaatioiden käynnistyttyä päämaja valvoi niiden edistymistä ja ohjeisti yhtymiä niiden suorittamisessa. Päämajan antamista hyökkäystä koskevista käskyistä vajaa kolmasosa oli varsinaisia tehtäväkäskyjä, joiden perusteella alajohtoportaiden oli suunniteltava toimintansa. Suurin osa, eli noin 60 prosenttia käskyistä koski operaatioihin liittyneitä joukkojen siirtoja ja organisaatiomuutoksia. Pieni osa käsitteli muita operaatioihin liittyneitä erityiskysymyksiä.²⁸

Operatiivinen osasto toimi kenraali Airon alaisuudessaan ja sen toimintaa johti osastopäällikkö. Airo on maininnut tehneensä itse sodan aikana vain yhden kirjallisen suunnitelman, mutta ylipäällikkö ja päämajoituspäällikkö kontrolloivat ilmeisesti aktiivisesti muilla tavoilla suunnit-

²⁶ Heiskanen (1996), s. 54.

²⁷ Saukkonen, Aimo: Merisodankäynnistä Suomen vesillä vuonna 1941–1944, *Suomi Merellä 4/1948*, 1948 s. 90, 95–96

²⁸ Karjalainen (2009), s. 29, 273.

telutyötä.²⁹ Operatiivinen osasto oli siis päämajoituspäällikön ja ylipäällikön suunnitteluelin, jossa tehtiin operaatioiden valmisteluiden ja toimeenpanon käytännön työ. Sen asema päämajassa oli tärkeä, koska operaatioiden suunnittelun lisäksi sen nähtiin olevan lähellä ylipäällikköä ja päämajoituspäällikön. Vaikutusvalta näkyi siten, että sotatoimiyhtymissä osaston päällikön koettiin puhuvan ylipäällikön ja päämajoituspäällikön nimissä. Vaikka operatiiviset suunnitelmat ja käskyt henkilöityvät ylipäällikköön ja päämajoituspäälliköön, oli operatiivisen osaston henkilöstöllä mahdollisuus vaikuttaa operaatioiden valmisteluvaiheessa lopullisiin päätöksiin. Näin oli ainakin maavoimatoimistossa.³⁰

Operatiivisella osastolla oli kolme toimistoa: maavoima-, merivoima-, ja ilmavoimatoimisto. Näistä maavoimatoimisto oli vaikutusvallaltaan merkittävin. Sen päällikkö toimi osastopäällikön ensimmäisenä sijaisena. Maavoimatoimisto oli säännöllisesti yhteydessä kenttäarmeijan joukkoihin ja vastasi operaatioiden toimeenpanosta myös valvomalla ja ohjaamalla alaisiaan yksiköitä. Osaston työjärjestys operaatioiden suunnittelussa kulki siten, että se sai käskyn yleensä päämajoituspäälliköltä jonkin asian selvittämiseksi tai suunnittelemiseksi. Osastopäällikkö käski sitten tehtävän jollekin kolmesta toimistosta. Kun operatiivisen osaston suunnitelutyö oli valmis ja päämajoituspäällikön tai ylipäällikön allekirjoituksella hyväksytty, vastasi osasto käskyn toimeenpanosta ja jakelusta. Maavoimatoimisto johti siis aktiivisesti yhtymien operatiivista suunnittelua omalla sarallaan.³¹

Merivoimatoimiston päällikkö toimi asiantuntijana meripuolustukseen liittyvissä esittelyissä ylipäällikölle. Miten merivoimatoimisto toimi tilanteessa, jossa merivoimien operatiiviset johtoportaat, Merivoimien esikunta ja Laivaston esikunta sijaitsivat Helsingissä ja Turussa? Oliko merivoimatoimisto merivoimien aktiivinen ”äänitorvi” päämajassa? Ennen talvisodan alkamista toimistolle oli laadittu työjärjestys, jossa sen tehtäviksi määritettiin: 1) Meripuolustuksen yleisten operaatiosuunnitelmien laatiminen ja kehittäminen sekä niistä juontuvien käskyjen valmistaminen ja antaminen, 2) rannikkolinnoituksia koskevien suunnitelmien laatiminen, 3) laivaston siirtoja ja käyttöä koskevien suunnitelmien laatiminen ja 4) operatiivisten vaatimusten esittäminen päämajan muille toimistoille meripuolustukseen liittyvissä kysymyksissä. Toimiston auktoriteetiksi määritettiin ylipäällikkö ja Merivoimien esikuntaan piti vain pitää yhteyttä edellä mainituissa asioissa.³² Herääkin kysymys, oliko päämajassa ajateltu johdettavan koko meripuolustusta ennen talvisotaa, vai oliko toimiston tehtävät kopioitu esimerkiksi maavoimatoimistolta? Toimiston vahvuus oli kuitenkin vain neljä upseeria. Talvisodassa

²⁹ Karjalainen (2009), s. 68–69.

³⁰ Sama, s. 43, 46–47, 54, 274

³¹ Sama, s. 62–64, 68–69, 76

³² Yleisesikunta, Operatiivinen osasto, Merivoimatoimisto, 7.10.1939, T 2859/2, KA.

toimiston tehtävät olivat koskeneet merivoimien asioiden, Laatokan meripuolustuksen ja päämajassa esille tulleiden meripuolustusasioiden käsittelyä ja esittelyä. Operatiivisten asioiden lisäksi toimisto oli työskennellyt järjestelyasioiden ja teknisten asioiden parissa, joten toiminta talvisodan aikana oli eronnut ennen sotaa laaditusta työjärjestyksestä.³³

Merivoimien esikunnan ja merivoimatoimiston välinen sanomaliikenne vuodelta 1941 käsittelee suurimmalta osin rannikkotykkien siirtoja ja rannikkojoukkojen järjestelyjä. Tämän lisäksi toimistolla oli arkiston perusteella merkittävä rooli rannikkopuolustuksen suunnittelussa ja toimeenpanossa Laatokalla ja Äänisillä. Nämä olivat operatiivisesti alistettu päämajalle ja maavoimien johtoportaille, mutta aselajiteitse joukko-osasto olivat merivoimien alaisia.³⁴

Merivoimatoimiston päällikkönä toimi jatkosodan ensimmäisenä sotavuotena everstiluutnantti Niilo Sario. Hän oli toiminut tehtävässä jo talvisodan aikana. Vuoden 1941 aikana Sario on sanomissa olevien merkintöjen perusteella käsitellyt useita Merivoimien esikunnan tekemiä esityksiä. Hänen kommentoimansa esitykset koskevat rannikkojoukkojen toimintaa ja tykkistön siirtoja, mutta laivaston toimintaa koskeviin esityksiin ei ole hän, tai kukaan muukaan merivoimatoimistosta ottanut kantaa kirjallisin merkinnöin. Esimerkiksi kesäkuun 30. päivänä 1941 kenraali Valve teki esityksen sukellusvene- sekä moottoritorpedovenetoimintaan valmistautumisesta ja miinoituksista aluksi Lavansaaren ja Seiskarin alueilla sekä myöhemmin Koi-viston suunnassa. Alusten toiminnan tukemiseksi päämajalle esitettiin rannikkotykkien siirtämistä Ulko-Tammion saaristoon. Samalla haettiin hyväksyntää moottoritorpedoveneiden mahdolliselle siirrolle Kuorsaloon. Sario oli kiinnittänyt erityistä huomiota käsittelymerkinnöissään tykkien siirtoon ja kirjoittanut näkemyksensä asiasta: ”*Ehdotan tässä muodossa esityksen hyväksymistä*”. Merivoimien komentajan esityksen hyväksyi Airo.³⁵ Seuraavana päivänä päämaja sai käsiteltäväkseen merivoimien esityksen Rannikkolaivaston pääosien siirtämisestä Suomenlahden puolelle. Sanomassa ei ole merivoimatoimiston käsittelymerkintöjä vaan asia selvitettiin Valveen ja Mannerheimin välillä, eikä ylipäällikkö esitystä lopulta hyväksynyt (tapahtumat käsitellään tarkemmin kolmannessa luvussa).³⁶ Päämajassa siis selvästi luotettiin rannikkotykkistön asioissa merivoimatoimiston päällikön arvostelukykyyn, mutta laivaston operatiivisessa toiminnassa näin ei ollut.

³³ Päämaja, Merivoimatoimisto n:o 280/ Op.2/ 40 S, 15.4.1940, T 2859/2, KA.

³⁴ Meriv.E:n Komento-osasto n:o 3093/ Op.3. sal., Aloite Merivoimien komentajan käskyvallasta hänelle alistamattomiin merivoimajoukkoihin nähden., T 15718/6, KA.

³⁵ Meriv.E:n creedsanoma n:o 93/30.6.1941, T 15718/6, KA.

³⁶ Meriv.E:n creedsanoma n:o 114/ 1.7.1941, T15718/6, KA ja PM:n creedsanoma n:o 438/ Op.2, T 15718/6, KA.

Merivoimien esikunnan ja merivoimatoimiston tehtävät meripuolustuksen johtamisessa tulevat hyvin ilmi merivoimien 24. lokakuuta 1941 tekemässä esityksessä. Se käsitteli Hangon rintaman tykistön vahventamista Norrskäristä Ahvenanmaan saaristosta sekä tykkien ryhmittämistä siten, että Russaröä Hangon edustalla pystyttäisiin tulittamaan useammalla kuin yhdellä tykillä. Päämaja ei kuitenkaan pitänyt Norrskärin tykkien siirtoa Hankoon suotavana, koska vaikutti olevan mahdollista käyttää niitä Äänisjärvellä. Merivoimatoimistossa kiinnitettiin siis ensimmäisenä huomiota Äänisjärven ja sisävesien meripuolustukseen. Nämä oli alistettu päämajan ja armeijakuntien johdettaviksi. Merivoimien esitystä arvioitiin muutoinkin. Päämajassa katsottiin tykkien siirtämisen merivoimien esittämiin tultiasemiin asettavan ne liian uhanalaiseen paikkaan ja annettiin oma ehdotus Russarön tulittamisen tehostamiseksi. Asian lopullinen ratkaisu jätettiin kuitenkin Valveen harkintaan. Hän ei pitänyt päämajan ehdotusta mielekkäänä, koska suuri osa Snappertunan lohkoa Hangossa olisi jäänyt lähes ilman raskaan tykistön tukea. Niinpä hän esitti kompromissina tykkien siirtämistä Hankoon pääkaupunkiseudulla toimineesta 1. Rannikkoprikaatista. Lisäksi kaluston kuluminen oli synnyttämässä pakottavan tarpeen raskaan tykistön korvaamiseksi. Päämajajoituspäälliköksi hyväksyttiin esitykset.³⁷

Marraskuun 14. päivänä Merivoimien esikunta teki päämajalle aloitteen merivoimien komentajan käskyvallasta merivoimien joukkoihin, jotka on alistettu maavoimille. Tällainen joukko oli siis juuri perustettu Äänisjärven Rannikkoprikaati. Valveen mielestä oli tarve määrittellä hänelle kuuluvat tehtävät ja käskyvalta sekä suhde niihin maavoimayhtymiin, joiden alaisina merivoimajoukkoja oli. Asiakirjassa on useita Sarion kommentteja merivoimien esitykseen tehtävistä muutoksista.³⁸ Päämaja vastauksessa vuoden 1942 tammikuussa merivoimien komentajan tehtäviksi määrättiin rannikopuolustuksen ja meriliikenteen yhdenmukaisuutta koskevien ehdotusten tekeminen ylipäällikölle. Maavoimien yhtymille merivoimien komentajalle sai oikeuden antaa rannikon puolustusta koskevissa asioissa lausuntoja ja ohjeita. Merivoimien komentajan suoranaiseksi vastuiksi määrättiin joukkojen erikoishuolto ja merenkulku.³⁹

Sarion asemasta päämajassa suhteessa merivoimien komentajaan kertoo Valveen 3. marraskuuta 1941 tekemien kahden esityksen käsittely. Ensimmäisessä esitettiin Äänisjärven tykistön vahventamista Koivistossa käytettäväksi suunniteltujen tykkien vapauduttua. Sario piti

³⁷ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja s. 718, 725, 728–729. SPK 18708, KA.

³⁸ Meriv.E:n Komento-osasto n:o 3093/ Op.3. sal., Aloite Merivoimien komentajan käskyvallasta hänelle alistamattomiin merivoimajoukkoihin nähden., T 15718/6

³⁹ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 74/ Op.2/sal. 24.1.1942, SPK 20879, KA.

esitystä oikeana ja päämajoituspäällikön hyväksyi esityksen sellaisenaan.⁴⁰ Toinen esitys koski rannikkoprikaatien vastualueiden ja alistussuhteiden muutoksia Viipurinlahdella ja Kannaksella. Tuppuran linnake esitettiin alistettavaksi 8. Rannikkoprikaatilta 2. Rannikkoprikaatille ja Erillistä Rannikkolinnakkeistoa esitettiin liitettäväksi 8. Rannikkoprikaatiin. Sario kyseenalaisti käsittelymerkinnöissään merivoimien komentajan esityksen, sillä hän piti voimassa ollutta rajaa prikaatien välillä luonnollisempana ratkaisuna. Lisäksi hän ihmetteli puuttumista Erillisen Rannikkolinnakkeiston ja 8. Rannikkoprikaatin operatiivisiin asioihin, koska ne olivat alistettuja IV Armeijakunnalle. Päämajoituspäällikön vastauksessa merivoimien komentajalle olikin voimassa Sarion kielteinen kanta. Myös Valveelle ilmoitetut perustelut olivat juuri Sarion esittämät.⁴¹ Valve oli tehnyt edellisen muutosesityksen samojen joukkojen vastualueen rajasta noin seitsemän viikkoa aikaisemmin 7. syyskuuta 1941. Samalla hän oli esittänyt yhden linnoituspataljoonan alistamista 8. Rannikkoprikaatilta 2. Rannikkoprikaatille. Esityksessä ei ole Sarion käsittelymerkintöjä.⁴² Tässä tapauksessa Airo puolestaan hyväksyi Valveen esityksen sellaisenaan.⁴³

Joissakin tapauksissa tykkien siirtoja ratkaistiin myös neuvottelemalla päämajan kääntyessä merivoimien puoleen. Merivoimatoimiston päällikkö ehdotti 8. marraskuuta Merivoimien esikunnalle tykkien siirtoja. Merivoimien komentaja argumentoi siirtoja vastaan perusteena venäläisten rikkoma kalusto, mikä yhdessä siirtojen kanssa olisi johtanut rannikkoalueen jäämiseen suojattomaksi. Sario oli kommentoinut esitystä: ”Hyväksyttäneekö?”. Päämajoituspäällikön hyväksyi Valveen esityksen.⁴⁴

Päämajassa seurattiin rannikkotykkien tulenkäytön mahdollisuuksia tarkasti. Valve joutui anomaan lupaa yksittäisten raskaiden ja järeiden tykkien siirroille ylipäälliköltä. Sario toimi operatiivisen johdon asiantuntijana päätettäessä tykkien sijoituksista. Hänen lausunnoillaan oli merivoimien komentajan esityksiä suurempi painoarvo päätöksiä tehtäessä. Merivoimatoimiston asema ja everstiluutnantti Sarion rooli päämajassa olivat muodostuneet jo talvisodan aikana. Laivasto-operaatioita suoritettiin tuolloin käytännössä ensimmäisen kuukauden aikana, jonka jälkeen jäätilanne esti toiminnan. Niinpä merivoimatoimistossa keskityttiin

⁴⁰ Meriv.E:n kk-sanoma n:o 1230/ Op. 2/ 3.11.1941, T 15718/6, KA ja PM:n kk-sanoma n:o 893/ Op. 2 sal, 4.11.1941, T 15718/6, KA.

⁴¹ Meriv.E:n n:o 1232/Op 2/3.11.1941, T 15718/6 ja Päämajan Operatiivinen osasto n:o 894/Op 2/sal 4.11.1941, T 15718/6, KA.

⁴² Meriv.E:n creedsanoma n:o 722/ Op.3/ 7.9.1941, T 15718/6, KA.

⁴³ PM:n creedsanoma n:o 701/ Op. 2 sal./ 7.9.1941, T 15718/6, KA.

⁴⁴ PM:n creedsanoma n:o 912/ Op. 2/ 8.11.1941 ja Meriv.E:n kk-sanoma n:o 1268/ Op. 2/9.11.1941, T 15718/6, KA

maarintaman taisteluiden tukemiseen.⁴⁵ Sario nautti ylipäällikön luottamusta jatkosodan alkamassa, josta osoituksena on esimerkiksi hänen tekemänsä tarkastuskäynti Hangon rintamalle vuoden 1941 syyskuun alussa.⁴⁶ Mannerheim käytti useasti luottamiaan upseereita tarkastamassa rintamaesikuntien toimintaa.⁴⁷ Sarion esittäessä kommenttinsa merivoimien esityksiin tuli niistä päämajoituspäällikön kanta. Hänen osaamistaan päämajan operatiivisen johdon lähimpänä rannikkotykistöupseerina käytettiin hyödyksi. Samalla hän nousi hierarkiassa joissain asioissa merivoimien komentajan yläpuolella.

Merkittävässä merisotaan liittyvässä operatiivisissa asioissa Valve kääntyi kuitenkin suoraan Mannerheimin tai Airon puoleen. Sario ei esimerkiksi kommentoinut yhteistoimintaa saksalaisten kanssa koskevia esityksiä. Merivoimien esikunta teki niitä useita ensimmäisen sotavuoden aikana, eikä päämajan operatiivinen johto niitä hylännyt.⁴⁸ Sario ei kommentoinut myöskään laivaston toimintaan liittyviä esityksiä ja suunnitelmia. Jos päämajassa käännyttiinkin Sarion puoleen rannikkotykistöasioissa, samanlaisessa asemassa ollutta laivastoupseeria merivoimatoimistossa ei ollut. Myös Hangon ryhmän toiminnan suhteen merivoimatoimisto oli sodan alkamisen jälkeen passiivinen. Operaatioiden suunnittelua ja toimeenpanoa toteuttivat Merivoimien esikunta ja Hangon ryhmä, jotka esittelivät asiansa suoraan päämajan operatiiviselle johdolle.

Saukkosen kertomus merisotatoimiston päällikön vaatimattomasta roolista on ristiriitainen sen kuvan kanssa, mikä muodostuu merisotatoimiston vuoden 1941 arkiston perusteella Niilo Sarion asemasta. Johtopäätökset tästä vahvistavat kuvaa siitä, että operatiiviset päätökset tehtiin viime kädessä hyvin pienessä piirissä, jonka toimintaan henkilösuhteet vaikuttivat voimakkaasti. Samalla ne täydentävät kuvaa merivoimien suhteesta päämajaan. Everstiluutnantti Sario pystyi selvästi vaikuttamaan päämajassa tehtyihin päätöksiin tykkien sijoituksissa ja rannikkojoukkojen asioissa. Saukkosen mielipide tarpeeksi arvovaltaisen laivastokontaktin puuttumisesta vaikuttaa oikealta, koska tällaista laivastokontaktia ei ollut. Sariolla oli selvästi toimivat henkilösuhteet sekä vaikutusvaltaa päämajassa. Saukkonen puolestaan valitti toiminnan ontuneen juuri syystä, ettei tällaisia suhteita ollut.

Merivoimatoimisto ei osallistunut aktiivisesti operatiiviseen suunnitteluun kahden esikunnan välillä vuonna 1941. Sen sijaan toimiston päällikön henkilökohtaiseen arvovaltaan perustuen

⁴⁵ Heiskanen (1996), s. 132–134.

⁴⁶ PM Operatiivinen osasto n:o 718/ Op. 2/ sal./ 11.9.1941, T 15718/6, KA.

⁴⁷ Laaksonen 2004 s. 97–103.

⁴⁸ Meriv.E:n creedsanoma n:o 344 Op 2/ 7.8.1941, Meriv.E:n creedsanoma n:o 679 4.9.1941, Meriv.E:n kk.sanoma n:o 115/ Op.2/ 19.10.1941, T15718/6, KA.

se tarkisti merivoimien päämajalle tekemiä esityksiä. Yhteistyötä merivoimatoimisto ja Merivoimien esikunta teki pääasiassa rannikkotykkien sijoitteluissa ja ryhmittämisessä. Kyseessä olikin ensisijaisesti päämajan toimisto, joka suoritti päämajoitustestarin tai osastopäällikön sille käskemiä tehtäviä. Se toimi operatiivisen johdon työkaluna Laatokan ja Äänisjärven rannikkojoukkojen puolustuksen suunnittelussa. Näiden suuntaan sen asema oli samankaltainen kuin päämajan maavoimatoimistolla maavoimien yhtymiä kohti. Päämaja käski esimerkiksi Äänisjärven Rannikkoprikaatin perustamisen, johon siirrettiin joukkoja Saaristomeren ja Ahvenanmaan suunnalta. Merivoimat vastasi joukkojen perustamisesta, mutta operatiivisesti ne alistettiin maavoimille.⁴⁹

Merivoimatoimiston toimintaan vaikuttivat siis selvästi toimistopäällikön henkilökohtaiset ominaisuudet ja päämajassa vallinneet henkilösuhteet. Sario siirtyi seuraavaan tehtävään vuoden 1942 alussa ja seuraava toimistopäällikkö oli laivastoupseeri, komentajakapteeni Oiva Lennes. Häntä tehtävässä seurasi siis Aimo Saukkonen ja vuoden 1944 keväällä everstiluutnantti John Kiveliö. Toimiston työpanos suuntautui edelleen päämajan johtamaan meripuolustukseen, vaikka henkilövaihdoilla varmasti oli vaikutusta toimiston asemaan, osaamiseen ja työskentelytapoihin. Esimerkiksi keväällä vuonna 1942 merivoimatoimisto tiedusteli Merivoimien esikunnan operatiiviselta osastolta, lähettävätkö nämä käskyn Laatokan ja Äänisen miinoituksista päämajaan. Tähän vastattiin, että merivoimien käsityksen mukaan päämaja käskee, koska hyväksytyssä suunnitelmassa päämaja johtaa operatiivista puolta järvien puolustuksessa.⁵⁰ Samana vuonna toimistoa työllisti lisäksi Laatokalle saapuneet italialaiset ja saksalaiset alusosastot.⁵¹

Päämajan merivoimatoimistolla rooli oli rajallinen merivoimien operaatioita suunniteltaessa. Sen toiminta keskittyi järvien meripuolustuksen järjestämiseen sekä ylläpitämään tilannetietoisuutta rannikkotykkien sijoituksista. Merivoimiin kuuluneiden rannikkojoukkojen ja laivaston operatiivinen suunnittelu oli sen omien johtoportaiden käsissä, eikä päämaja kontrolloinut suunnittelua samalla tavalla kuin maavoimien suunnittelua vuoden 1941 aikana.

⁴⁹ PM Operatiivinen osasto n:o 866/ Op. 2. sal/ 27.10.1941 ja PM Operatiivinen osasto n:o 882/ Op. 2/ sal. 31.10.1941, T 15718/6, KA.

⁵⁰ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto sotapäiväkirja 20.4.1942–25.6.1944 (kom.kapt. Saukkonen), T 16326/1712, KA, 7.5.1942.

⁵¹ Karjalainen 2009, s. 219–230.

2.3 Merivoimien johto ja organisaatio

Merivoimien komentajana sotien ajan toimi kenraaliluutnantti Väinö Valve. Hän oli alun perin sotilaskoulutukseltaan jääkäri ja tykkimies. Rannikkotykistön komentajaksi hänet oli nimetty vuonna 1924 niin sanotun jääkärikapinan jälkeen.⁵² Kun rannikkotykistön ja laivaston esikunnat yhdistettiin vuonna 1927, määrättiin Valve meripuolustuksen päälliköksi ja nimitettiin myöhemmin siis merivoimien komentajaksi.

Operatiivisissa asioissa Valve oli suoraan yhteydessä Mannerheimiin tai Airoon.⁵³ Mannerheimin on sanottu arvostaneen Valvea suuresti. Vaikka heidän välillään oli joskus näkemuseroja toteutettavista operaatioista, Mannerheimin ei tiedetä koskaan suuttuneen Valveelle. Tässä mielessä hänen suhteensa ylipäällikköön erosi moneen muuhun ylimpään sotilasjohtoon kuuluneeseen nähden. Päämajan ja Merivoimien esikunnan välinen etäisyys saattoi olla tässä yksi tekijä, sillä Valve ei ollut päivittäin Mannerheimin lähipiirissä. Valve itse on todennut, että Mannerheim ei pitänyt merivoimia niin tiukassa kontrollissa kuin maarintaman toimintaa.⁵⁴

Ennen sotia Valve olikin saanut johtaa puolustushaaraansa varsin vapaasti. Hän toimi myös puolustusministeriön meriosaston päällikkönä ja asian esittelijänä valtioneuvostolle. Näin Merivoimissa pystyttiin itsenäisesti suunnittelemaan määrärahojen käyttö, vaikka niitä usein olikin niukasti.⁵⁵ Mannerheim ei ollut puuttunut merivoimien toimintaan samalla tavalla kuin maavoimien tai ilmavoimien. Hän ei tuntenut suurta mielenkiintoa merivoimia kohtaan, eikä ollut kovin syvällisesti perehtynyt merivoimien kysymyksiin tai operatiiviseen ajatteluun. Myös luonteeltaan Valve oli ylipäällikölle kenraalikunnan helpoimmasta päästä, tyyni ja rauhallinen. Valveella oli lisäksi vahvat näytöt organisointikyvyistään edellisistä tehtävistään.⁵⁶ Muistelmissaan Mannerheim antoi erityiskiitoksen Valveelle yhtenä ansioituneista komentajista.⁵⁷ Erilaisen näkemyksen Valveen luonteesta, mutta samansuuntaisen Valveen ja Mannerheimin suhteesta, on esittänyt presidentti Urho Kekkonen. Kekkonen on todennut Valveen olleen tyhmin hänen tuntemansa kenraali, mutta jostain syystä Valve oli marsalkan suosiois-

⁵² Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata – Väinö Valve 1895–1995*, Karisto Oy, Hämeenlinna, 2001, s. 160–161, 168.

⁵³ Maijala, Tapio: *Sotiemme aikainen rannikkopuolustuksen johtamisjärjestelmä*, Sotakorkeakoulun diplomityö, 1991, SKK 1/1801, KA, s. 47.

⁵⁴ Uola, Mikko (2001), s. 369–371, 375.

⁵⁵ Valve, Väinö: *Talvisota ja merivoimat, Rannikon puolustaja 1/1975*, Sahalan Kirjapaino Oy, s. 3.

⁵⁶ Laaksonen (2011), s. 289.

⁵⁷ Särkiö (2005) s. 1064.

sa.⁵⁸ Presidenttinä ollessaan Mannerheim pyysi vuonna 1946 Valvetta puolustusministeriksi, mihin hän suostui.

Arvioitaessa Valvetta sodan aikaisena johtajana, vaikutti hän suosineen improvisaatiota ja korostaneen henkilösuhteiden merkitystä. Hänen tapansa ohittaa alempia komentoportaita johtamisessa herätti ärtymystä komentajissa.⁵⁹ Tämä on osittain ristiriitaista sen kanssa, mitä Valve itse ajatteli johtamisesta jatkosodan jälkeen. Hänen mielestään suurimmat vaikeudet sodassa olivat koituneet ihmisten keskinäisistä suhteista ja yhteistyökyvyttömyydestä. Valve piti patriarkaalista johtamista ja ehdotonta alistumista vanhanaikaisena ajatteluna, jolla ei yksilöistä saatu parasta mahdollista irti.⁶⁰

Merivoimien organisaatioon tehtiin merkittäviä muutoksia välirauhan aikana. Muutosten suunnittelun perusteet antoi Airo. Organisaatioehdotuksessa piti ottaa huomioon mahdollisuus Merivoimien esikunnan supistamiseen, koska se sitoi liikaa osaavaa kaaderihenkilöstöä. Lisäksi laivaston voimat oli päätetty keskittää Turkuun Hankoniemen neuvostotukikohdan länsipuolelle. Niinpä Airo pyysi arvioimaan kumpi olisi parempi, laivaston ja rannikkopuolustuksen erillisten esikuntien perustaminen, vai säilyttää nykyinen järjestely, jossa merivoimien johtaminen oli keskitetty Merivoimien esikuntaan. Merivoimien esikunnan lisäksi myös merivoimatoimisto antoi oman esityksensä.⁶¹

Valve esitti merivoimien kokonaisjohdon pitämistä Merivoimien esikunnassa ja alueellisesti yhdenmukaista järjestelmää Suomenlahden, Saaristomeren ja Pohjanlahden meripuolustuksista. Saaristomeren meripuolustuksesta olisi tullut laivastopainotteinen ja Suomenlahden meripuolustuksesta rannikkotykistöpainotteinen, molempien sisältäessä kumpiakkin elementtejä. Rannikkolaivaston operatiivinen johtovastuu olisi pysynyt Merivoimien esikunnalla. Valve halusi selkeyttää organisaation toimintaa delegoimalla valtaa alaisilleen, koska talvisodassa runsas alajohtoportaiden määrä oli vaikeuttanut johtamista Merivoimien esikunnasta. Samalla hän esitti merivoimien komentajan ja komento-osien siirtymistä sodan aikana päämajaan muodostaen Päämajan Meriosaston. Valve perusteli tätä sillä, että muuten oli olemassa vaara merivoimien jäämisestä syrjään sodankäynnin kokonaisuutta koskeneiden päätösten tekemi-

⁵⁸ Uola, Mikko (2001) s. 475.

⁵⁹ Majjala (1991), s. 47, Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944.SPK 8336, KA, s. 16

⁶⁰ Valve, Väinö: Si Vis Pacem – Para Bellum – ja tulijat tapasivat miehiä jotka tiesivät mitä tehdä, puhe Merisotakoulun upseerioppilaille, *Merisotakoulun 34. Upseerikurssi 4.VII-18.X*, Tilgmannin kirjapaino, Helsinki, 1958, s. 8.

⁶¹ Päämaja, Jaosto III, Merivoimatoimisto n:o 368/ Op.2.sal., 21.5.1940, T 2858/1, KA.

sestä, joilla oli välitöntä vaikutusta merivoimien toimintaan. Merivoimatoimiston hän näki toimivan vain välittävänä elimenä.⁶²

Merivoimatoimiston vastauksessa arvioitiin Valveen tekemää esitystä. Hyvänä pidettiin alajohtoportaiden pientä määrää mutta huonona sitä, että alueellisista esikunnista epäiltiin kasvavan liian suuria niiden johtaessa sekä laivasto- että rannikkojoukkoja. Vaihtoehtoisesti esitettiin Merivoimien esikunnan jakamista laivaston ja rannikopuolustuksen esikunniksi, joilla molemmilla olisi omat komentajansa. Jakamista perusteltiin joukkojen erilaisuudella, minkä takia yhteisesikunnan uskottiin supistumisen sijaan kasvavan. Jaetun esikunnan ei koettu estävän yhteistoimintaa yhteisen johdon säilyessä puolustushaaran komentajalla. Myös merivoimatoimisto esitti merivoimien komentajan siirtymistä päämajaan yhtyen Valveen esittämiin perusteluihin.⁶³ Valve suhtautui merivoimatoimiston esitykseen esikunnan jakamisesta nihkeästi. Hänen mielestään ei ollut syytä erottaa toisistaan laivastoa ja rannikkotykistöä, ja näin palata ajassa taaksepäin. Päinvastoin, Valve painotti kokonaisvaltaisen yhteistoiminnan suomia mahdollisuuksia sekä organisaation samanlaisuutta rauhan kuin sodan aikana. Päämajan merivoimatoimistoa hän ei pitänyt soveltuvana operaatioiden johtamiseen.⁶⁴

Mannerheim vahvisti elokuussa 1940 meripuolustuksen uuden kokoonpanon. Merkittävin päätös oli Laivaston esikunnan muodostaminen Lounais-Suomen meripuolustuksen esikunnasta. Merivoimatoimiston esitys laivaston omasta johtoportaasta siis tuli siis voimaan. Järjestelyssä tosin oli piirteitä myös Valveen haluamasta alueellisesta ratkaisusta, koska Laivaston vastuulle määriteltiin tässä vaiheessa yksiselitteisesti Saaristomeren ja Ahvenanmaan puolustus. Lisäksi perustettiin Pohjanlahden meripuolustus. Johtoportaiden alueellisuus näkyi myös siten, että Merivoimien esikunnan operatiiviselle osastolle perustettiin sodan alettua oma merisotatoimisto laivastotoiminnan johtamiseksi. Molemmissa esityksissä ollutta merivoimien komentajan sijoittamista päämajaan ei hyväksytty.⁶⁵ Valve esitti siirtymistä vielä uudestaan tammikuussa 1941, mutta vastaus pysyi kielteisenä.⁶⁶

Merivoimien esikunta toimi siten jatkosodan ajan Helsingissä ja Espoossa muutamaa lyhyttä ajanjaksoa lukuun ottamatta. Hyökkäysvaiheessa vuonna 1941 Valve siirsi johtopaikkansa hetkeksi Kotkan suunnalle. Samoin vuonna 1944 hän siirsi johtopaikkansa Haminaan Laivas-

⁶² Merivoimien Esikunta, Järjestelyosasto n:o 1067/J 2.sal 15.6.1940, T 14828/888, KA.

⁶³ Päämaja, Merivoimatoimisto, päiväämätön muistio: ”*Merivoimien johdon järjestely*”, T 2859/1, KA.

⁶⁴ Merivoimien Esikunta, Järjestelyosasto n:o n:o 1097/J 2.Sal 25.6.1940, T 14828/888, KA.

⁶⁵ Reini, K.O.: Puolustusvoimat vuosien 1940 ja 1941 rauhan aikana, *Jatkosodan historia 1*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:1, WSOY, Porvoo, 1988 s.71–73 ja Päämaja, n:o 2072/40.Järj.1.sal., 20.7.1940, T 2859/1, KA.

⁶⁶ Karjalainen (2009), s. 64.

ton esikunnan yhteyteen. Merivoimien esikuntapäällikkönä toimi kommodori Svante Sundman. Operatiivista osastoa johti rannikkotykistökoulutettu everstiluutnantti Viljo Valtanen.⁶⁷ Hänen seuraajansa vuodesta 1943 alkaen oli everstiluutnantti Reino Aaltonen. Esikunnan vahvuus oli 45 henkilöä, mutta se kasvoi sodan kuluessa lähes viisinkertaiseksi hallinto- ja huoltohenkilöstön lisääntyessä. Päämajan kanssa asiat hoidettiin pääasiassa kirjeitse ja puhe-
limitse.⁶⁸ Vaikka talvisodassa oli saatu huonoja kokemuksia useista alajohtoportaista, oltiin jatkosodan alkaessa samankaltaisessa tilanteessa. Valveella oli useita suoranaisia alaisia yksiköitä: kolme rannikkoprikaatia, Hangon ryhmä, Laivasto, Sukellusvenelaivue ja Helsingin Laivastoasema. Lisäksi Suomenlahden puolella olleet pinta-alusyksiköt olivat suoraan hänen alaisuudessaan.

Merkittävä yhteistoimija Merivoimien esikunnan välittömässä läheisyydessä vuoden 1941 ajan oli Saksan merivoimien yhteyselin Marineverbindingstab Finnland. Yhteistyö perustui lähes päivittäiseen henkilökohtaiseen yhteydenpitoon.⁶⁹ Sen päällikkönä toimi laivastoasiamies kontra-amiraali Reimar Von Bonin. Hänestä ja Valveesta tuli hyviä ystäviä.⁷⁰ Valve oli merisodassa pitkälti saksalaisten kannalla ja pyrki aina soveltamaan omat sotasuunnitelmansa näiden asettamien vaatimusten mukaisesti. Tästä oli joskus haittaa omalle toiminnalle, kun kerran sovittua myönnytystä ei enää pystytty perumaan.⁷¹ Tällainen tilanne syntyi esimerkiksi Neuvostoliiton evakuoitessa Tallinnan, jonka edusta oli saksalaisten toiminta-
aluetta.⁷²

Saksalaiset korostivat yhteisen merisodankäynnin tehokkaan toiminnan vaativan myös yhte-
nevää johtoa. Suomen merivoimien kannalta positiivinen suhtautuminen yhteistoimintaan oli selvää, sillä se edisti merivoimien päätehtävää, meriyhteyksien suojaamista.⁷³ Vuodesta 1942 alkaen päämaja antoi purjehduskausittain toimintaohjeet, joiden perusteella merivoimat kävi yhteistoimintaneuvottelut saksalaisten kanssa. Ainoastaan sovitusta toimintasuunnitelmasta tapahtuneet poikkeukset esiteltiin päämajan operatiiviselle johdolle hyväksyntää varten. Käytännössä yhteistoiminnasta sopiminen jalkautui operaation mittasuhteiden mukaan aina laivu-

⁶⁷ Auvinen, Visa: Sotatoimet merellä ja rannikoilla, *Jatkosodan historia 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, WSOY, Porvoo, 1994, s.18, 28.

⁶⁸ Saukkonen (1948), s. 90–91.

⁶⁹ Mäkinen, Matti: *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944*, Sotakorkeakoulun diplomityö, 1981, SKK 1/1472, KA, s. 5–6.

⁷⁰ Uola (2001), s. 324–325 ja 337.

⁷¹ Saukkonen (1948), s. 92.

⁷² Aimo Saukkosen haastattelu 4.6.1969, tekijä Pentti Väyrynen, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tunnus xe 123.

⁷³ Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty – Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1939–1941*, Otava, Keuruu, 1987, s. 313.

eiden esikuntien tai jopa yksittäisten alusten päälliköiden tasolle asti.⁷⁴ Yhteistoiminta pyrittiin kuitenkin järjestämään aina siten, että kummallakin osapuolella oli oma erillinen osakonnaisuutensa, eikä yhteisen johdon muodostamiseen aktiivisesti pyritty.⁷⁵

Aimo Saukkosen mielestä laivastokoulutuksen saaneita upseereita oli Merivoimien esikunnassa liian vähän ja merkittävimpien tehtävien miehittäminen rannikkotykistöupseereilla vaikutti haitallisesti laivaston operatiiviseen johtamiseen.⁷⁶ Saukkonen kritisoi voimakkaasti merivoimien komentajaa henkilökohtaisen kunnian tavoittelusta johtamalla laivastojoukkoja ”riemumerisodassa” suorassa komennossaan kesällä 1941. Laivaston esikunta olisi ollut käytettävissä, mutta Valve ei halunnut muuttaa johtosuhteita. Hänen mielestään oli epäloogista, että laivaston johto pidettiin näin syrjässä ja laivaston toimintaa johti tykistökoulutettu kenraali.⁷⁷ Laivaston esikunta operatiivisena johtoportana sidottiin pysyvästi Ahvenanmaan suunnalle vuonna 1941, mikä säilyi rauhallisena ja esikunta siten lähes toimeettomana. Kun toiminnan painopiste siirtyi elokuun lopulla Itä-Suomenlahdelle, otti merivoimien komentaja alusyksiköt suoraan omaan johtoonsa. Kun aluksista vielä muodostettiin useita erillisiä yksiköitä, ylikuormittui Merivoimien esikunnan vähälukuinen laivaston toiminnan johtamiseen koulutettu upseeristo.⁷⁸

Jos Saukkonen ei arvostanut sodan jälkeen kaikkia merivoimien komentajan päätöksiä, leimasi Valveen mielestä laivastoupseereiden toimintaa jonkinlainen loukatun itsetunnon sävy. Tämän taustalla saattoi olla tyytymättömyys siihen, että laivasto oli alistettu ikään kuin rannikkotykistölle, eikä päinvastoin. Valve ei ollut täysin vakuuttunut laivastossa vallinneesta operatiivisesta ajattelusta. Hänen mielestään lainattiin liikaa suurvaltojen ajatuksia tehtävistä merellä, sen sijaan että olisi valmistauduttu toimimaan ”*ikään kuin tikarina jota tarpeen vaatiessa käytetään*”.⁷⁹

Oman lukunsa päämajan ja merivoimien välillä muodostivat sodan aikana perustetut Laatokan ja Äänisen rannikkopuolustukset. Suhdetta näihin joukkoihin Valve on haastattelussa kuvannut ongelmalliseksi. Hänen mukaansa kenttäarmeijan joukot eivät pitäneet Merivoimien esikunnan sekaantumisesta asioihin, eikä merivoimien aselajiosaamista osattu käyttää hyödyk-

⁷⁴ Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan laivastojoukkojen yhteistyö Jatkosodassa 1941–1944*, tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2004, s. 14–15.

⁷⁵ Saukkonen (1948), s. 93.

⁷⁶ Mäkinen (1981), Lähdeviitteet s.1, kohta 8: Kommodori A Saukkonen Kysely-80:ssa.

⁷⁷ Saukkonen (1948), s. 91.

⁷⁸ Pukkila, Eino: Sotatoimia Suomenlahden suussa syksyllä v.1941, *Suomi Merellä 1/1952*, s.2.

⁷⁹ Valve (1958), s. 8.

si.⁸⁰ Prikaateissa puolestaan katsottiin merivoimien komentajan puuttuneen taktisiin kysymyksiin, jotka aselajitien mukaan eivät hänelle olisi kuuluneet.⁸¹

Merivoimille oli alistettu jatkosodan alkaessa Lentolaivue 6 meritiedustelua ja yhteistoimintaa varten.⁸² Laivueen komentaja toimi samalla ilmavoimien yhteysupseerina ja suhtautui tehtäväänsä positiivisella ja kehityshakuisella asenteella.⁸³

2.4 Laivaston esikunta

Sodan alkaessa Laivaston esikunta sijaitsi Turussa Kauppiaskadulla. Sen vahvuus oli kutakuinkin yhtäläinen Merivoimien esikunnan alkuvahvuuden kanssa, 49 henkilöä. Laivaston komentajana toimi koko sodan ajan Eero Rahola. Häntä pidettiin rauhallisena ja oikeudenmukaisena johtajana, joka nautti alaistensa arvostusta. Saaristomerellä toimineet laivastoyksiköt sekä 5. Rannikkoprikaati olivat sodan alussa alistettuja laivaston komentajalle. Prikaatin johtoporras oli sijoitettu Laivaston esikunnan yhteyteen.⁸⁴ Esikunnan kokoonpanoon kuuluivat myös rannikkotykistö- ja jalkaväkikomentajat, jotka vastasivat yhteydenpidosta kyseisiin Ahvenanmaan miehitysjoukkoihin.

Hangon tukikohta jakoi laivaston toiminta-alueen kahteen osaan. Merivoimien komentaja otti suoraan johtoonsa Hankoniemen itäpuolella olleet laivastovoimat käyttäen Erillisen Laivasto-osaston johtoporrasta omana johtoelimenään. Se toimi hajautettuna Merivoimien Esikuntaan ja Helsingin Laivastoasemalle aina vuoden 1941 loppupuolelle, eivätkä sen mahdollisuudet johtaa yksiköitä olleet hyvät.⁸⁵ Yksiköihin kuuluivat mm. Moottoritorpedovenelaivue, sukellusveneet sekä erillisiä alusryhmiä. Laivaston komentajan johdossa Hangon länsipuolella olivat Rannikkolaivasto, eli siihen kuuluneet Panssarilaivue, Vartiolaivue ja Raivaajalaivue, sekä 1. Miinalaivue ja Saattajaosasto. Täällä päätehtävänä oli meriliikenteen suojaaminen, johon Ahvenanmaan puolustaminen ja Hangon saartaminen liittyivät olennaisesti. Laivaston komentajalle alistettiin myös Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettu 7. Rannikkoprikaati 5. Rannikkoprikaatin lisäksi.⁸⁶

⁸⁰ Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969.

⁸¹ Päämaja Operatiivinen osasto 28.5.1942, *Huomioita matkalta Kannaksen Ryhmän, Laat. RPr:n ja Itä-Suomenlahden RPr:n sotatoimialueille sekä Laivaston tukikohtaan Kotkassa 14.5.–22.5.42*, V.A.M. Karikosken kokoelma PK 1493/3, KA, s. 28–29.

⁸² Tuomi, T: Ilmavoimiemme toiminnasta merialueilla viime sodissamme, *Suomi merellä 1/65*, s. 11–12.

⁸³ Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969.

⁸⁴ Pukkila, Eino: *Taisteluhälytys*, WSOY, Porvoo, 1961, s. 46 ja Mäkinen (1981), s. 4–5.

⁸⁵ Aimo Saukkosen haastattelu 4.6.1969 ja Mäkinen (1981), s. 7–8.

⁸⁶ Mäkinen (1981), s. 4–5.

Vuonna 1980 kahdellekymmenelle sodassa palvelleelle laivastoupseereille pidettiin kysely operatiivisesta ja taktisesta johtamistoiminnasta jatkosodassa. Vastaajien tehtävät vaihtelivat sukellusveneen nuoremasta upseerista esikuntien ja päämajan toimistopäälliköihin, ei kuitenkaan merivoimien operatiiviseen johtoon. Vastauksissa kritisoidaan Valvetta ja Merivoimien esikuntaa alajohtoportaita ohittavasta johtamisesta sekä tavasta jolla laivastoyksiköitä käytettiin. Laivaston esikunnan ja Merivoimien esikunnan välistä tehtävien jakoa pidettiin epäselvänä. Vuosi 1941 olikin vastauksien perusteella operatiivisessa johtamisessa jonkinlainen pohjanoteeraus.⁸⁷

Vuodesta 1942 eteenpäin laivaston komentajalla oli suurempi johtovastuu toimittaessa itäisellä Suomenlahdella. Hyvinä puolina johtamisessa pidettiin Laivaston esikuntaa ja sen selkeää johtamistapaa sekä laivaston operatiivisilla johtopaikoilla olleiden korkeaa koulutustasoa. Yhteistoiminnan rannikkojoukkojen kanssa mahdollistaneina tekijöinä pidettiin toimivia henkilösuhteita ja johtoportaiden vierekkäisiä sijainteja. Heikkouksia olivat yhteistoiminnan harjoittelun vähäisyys ja viestikaluston puutteet.⁸⁸ Edellytyksiä voi siis luonnehtia pikemminkin tapauskohtaisiksi kuin organisaatiossa vallinneista toimintatavoista johtuneiksi. Kokonaisuudessa kyselyn vastauksia on pidettävä subjektiivisina, sillä vastaajat olivat itse mukana päätöksissä ja suunnittelussa ja ovat siten arvioineet myös omaa toimintaansa esikuntien lisäksi. Siitä huolimatta ne ilmentävät laivastoupseerien keskuudessa vallinnutta tyytymättömyyttä Merivoimien esikunnan puuttumisesta laivaston johtamiseen.

Laivaston esikunnan operatiiviselle toiminnalle leimallista sodan aikana oli sen käyttäminen alueellisesti. Se oli perustettu Lounais-Suomen meripuolustuksen esikunnan rungolle ja sodan alkaessa sen tehtävänä oli Ahvenanmaan puolustus, jota varten sille alistettiin myös rannikko- ja jalkaväkijoukkoja. Kun joukkoja järjestettiin uudestaan vuonna 1942, siirrettiin Laivaston esikunta itäiselle Suomenlahdelle, jolloin Itä-Suomenlahden rannikkoprikaati alistettiin yhteistoimintaa varten Laivastolle⁸⁹. Merivoimien komentaja piti itsellään joitakin alusyksiköitä, jotka toimivat erillisellä suunnalla. Esimerkiksi Sukellusvenelaivueen Valve piti suorassa johdossaan muutamaa lyhyttä jaksoa lukuun ottamatta vuosina 1942 ja 1944.⁹⁰

⁸⁷ Mäkinen (1981), s. 69–75 ja Liite 19. Mm. Merivoimien johtamistoiminnasta muutenkin kriittisesti kirjoittaneet Eino Pukkila ja Aimo Saukkonen olivat mukana kyselyn vastaajissa.

⁸⁸ Sama, s. 69–75 ja Liite 19.

⁸⁹ Eino Pukkilan haastattelu 12.5.1969, tekijä Pentti Väyrynen, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tunnus xe 124.

⁹⁰ Auvinen, Visa, 1994, s. 20, 27, 100 ja Kijanen 1968, s. 74–75.

Myös Laivaston esikunnassa oli oma ilmakomentajan tehtävä. Laivaston ja ilmavoimien välinen yhteistoiminta oli hyvää ja Laivaston esikunnasta oltiin usein yhteydessä suoraan lentorykmenttiin tukipyöntöjen muodossa.⁹¹

3 HANKONIEMEN TUKIKOHTA MAA- JA MERIRINTAMAN RISTEYKSESSÄ

3.1 Hangon rintaman suunnitelmien kehittäminen

Hangon tukikohta ja Viron rannikolla sijainneen Osmussaaren linnakkeen kokonaisuuden tarkoitus oli muodostaa venäläisen merisotakäsitteen mukainen miina-tykistöasema. Rannikkotykistöpatereiden ja merisulutusten tarkoituksena oli estää vihollisen laivastoa ylittämästä jotakin tiettyä linjaa, tai vähintään vaikeuttaa linjan läpi murtautumista.⁹² Täydessä valmiudessa olevasta tukikohdasta kyettiin katkaisemaan Suomenlahden meriliikenne sekä häiritsemään Saaristomeren ja Ahvenanmaan kautta kulkeneita meriyhteyksiä. Jo olemassaolollaan se pakotti jatkosodan aikana suuntaamaan merikuljetuksia Hangon länsipuolisiin satamiin, mikä ruuhkautti ja kuormitti merkittävästi huolto- ja kuljetusyhteyksiä myös maalla.⁹³ Tehtävää varten tukikohdassa oli myös moottoritorpedoveneitä, sukellusveneitä, vartiomoottoriveneitä sekä ilmavoimien yksiköitä. Maavoimien joukkoja Hangossa oli jalkaväkiprikaati, useita erilisiä aselajiyksiköitä sekä rakentajajoukkoihin kuuluneita pataljoonia ja komppanioita. Linnoitusosastojen työn tuloksena Hankoniemen vuokra-alue olikin vahvasti linnoitettu. Yhteensä tukikohdassa oli jatkosodan syttyessä vajaat 30 000 sotilasta.⁹⁴ Merellisen uhkan lisäksi tukikohdan kautta oli mahdollista siirtää myös joukkoja Suomenlahden yli uuden rintaman avaamiseksi suomalaisten selustaan ja uhkaamaan pääkaupunkia. Barbarossa-hyökkäyksen lähestyessä kiinnittivät myös saksalaiset huomiota Hangon tukikohtaan. Se oli uhka meriyhteyksille Ruotsiin. Samoin maarintaman edetessä Suomenlahden etelärannalla selustaan jäänyt tukikohta vaarantaisi meritse kulkevat huoltoyhteydet.

Merivoimien komentaja määrättiin ylipäällikön käskyllä vastaamaan Hangon vuokra-alueen rajojen puolustamisesta talvisodan päättymispäivänä 13.3.1940. Valve järjesti alueen puolustuksen siten, että entisestä Viipurin lohkon esikunnasta muodostettiin Hangon lohkon esikunta. Huhtikuun 1. päivänä merivoimat esitti alueelle keskitetyistä joukoista perustettavaksi

⁹¹ Ero Raholan haastattelu 8.5.1969, tekijä Pentti Väyrynen, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tunnus xe 127 ja Eino Pukkilan haastattelu 12.5.1969.

⁹² Auhto E.I.: Miina-tykistöasema, *Sotilasaikakauslehti n:o 6-7/1965*, s. 332–335.

⁹³ Karjalainen (2009), s. 96.

⁹⁴ Silvast, Pekka: Hangon rintaman taistelut, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005, s. 323–324.

Hangon Rannikkoprikaatin, mutta esitys hylättiin. Alueen joukkoja järjestettiin jatkuvasti uudelleen.⁹⁵ Lopulta 29. huhtikuuta ylipäällikön käskyllä perustettiin alueelle Karjaan sotilasläänin esikunta päämajalle alistettuna. Sotilasläänin komentajaksi tuli eversti Aarne Snellman.⁹⁶

Snellman halusi toimia suoraan päämajan alaisena. Hän piti Hangon rintaman taistelua ensisijassa maavoimien tehtävänä. Merivoimien komentajalle hän esitti vain tarkastusoikeutta Hangossa oleviin rannikkotykistöyksiköihin.⁹⁷ Valveen mielestä rannikkotykistöyksiköiden piti kuulua merivoimille rauhan aikana ja sodan aikana ne alistettaisiin Hankoniemellä olevalle divisioonalle, joka olisi mieluummin päämajan tai maavoimien johdettavana kuin merivoimien. Valve oli yksinkertaisesti huolissaan merivoimien osaamisesta maavoimien operatiivisissa asioissa. Aselajit ja aselajihuolto säilyisivät kuitenkin merivoimilla rannikkopuolustuksen yhtenäisyyden vuoksi.⁹⁸ Päämajan operatiivinen osasto teki esityksen, että kaikki joukot alistetaan Karjaan sotilasläänille, joka olisi merivoimien komentajan alaisuudessa. Ehdotusta perusteltiin alueen joukkojen tehtävien kytkeytymisellä kiinteästi toisiinsa sekä vaatimuksella rannikkopuolustuksen kokonaisuuden yhtenäisyydestä.⁹⁹ Operatiivisen osaston esittämä järjestely toteutettiin, mutta siitä huolimatta jatkosuunnitelmissa hyökkäyksen johtoportaan esitettiin ylipäällikölle alistettua armeijakunnan esikuntaa, joka Karjaan sotilasläänin piti muodostaa.

Operatiivisia valmisteluja varten muodostettiin kesäkuussa vuonna 1940 Hangon ryhmä, jonka komentajaksi Snellman tuli. Ryhmän perustamisen taustalla oli siis tarve yhdistää rannikkoujoukkojen ja sotilasläänin toiminnat. Lohkon piti pystyä suojaamaan oma liikekannallepanonsa, valmistautua hyökkäyksellä tuhoamaan vihollinen ja ottaa vuokra-alue haltuunsa. Myös puolustukseen linnoitetuissa asemissa piti varautua. Näin tukikohdan muodostaman uhkan torjumiseen valmistauduttiin alusta asti hyökkäyksellä.¹⁰⁰

Karjaan sotilasläänin sai suunnitelman Hangon rintamalla toimimisesta valmiiksi syyskuussa 1940 ja se esiteltiin merivoimien komentajan hyväksyttäväksi. Suojajoukkovaiheessa oli tarkoitus pysyä puolustuksessa linnoitetussa pääasemassa ja liikekannallepanon jälkeen aloittaa hyökkäys Hangon valtaamiseksi.¹⁰¹ Airo käski marraskuussa Valvetta laatimaan yksityiskohdallisen valtaussuunnitelman, jossa piti ottaa huomioon lisäjoukkotarpeet, operaation johtosuht-

⁹⁵ Lappalainen, Niilo: *Hankoniemi toisessa maailmansodassa*, WSOY, Porvoo, 1987, s. 38–40.

⁹⁶ Päämaja n:o 1380/ 40.Järj.1.sal., 29.4.1940, T2859/1, KA.

⁹⁷ Karjaan Sotilasläänin komentaja, promemoria Hangon lohkon puolustus ja johtosuhteet, 14.5.1940, T 2859/1, KA.

⁹⁸ Merivoimien Esikunta, Operatiivinen osasto, n:o 985/ Op.2.sal. 16.5.1940 ja n:o 773/ Op.2.sal., 12.4.1940, T 2859/1, KA.

⁹⁹ Päämaja, Operatiivinen osasto, n:o 1231/Op.1, 21.5.1940, T 2859/1, KA.

¹⁰⁰ Lappalainen, (1987), s. 38–40.

¹⁰¹ Sama, s. 48.

teet ja talviolosuhteet.¹⁰² Karjaan sotilasläänin sai tarkennukset suunnitelmaansa valmiiksi tammikuussa 1941. Pääasemassa oli tarkoitus käyttää vain puolustukseen välttämättömät voimat sotilasläänin 17. Divisioonan valmistautuessa hyökkäys- tai vastahyökkäystehtävään. Onnistumisen edellytyksenä pidettiin Hangon meriyhteyksien katkaisemista, jota esitettiin suunniteltavaksi laivastossa talvikauden aikana. Sotilasläänin suunnitelmassa edellytettiin hyökkäyksen ratkaisuvaiheessa sataman ja ankkuripaikkojen tulittamista tykistöaluksilla. Ilmavoimien odotettiin osallistuvan operaatioon hävittäjäsuojauksella, tiedustelulla ja meriyhteyksien häirinnällä.¹⁰³

Pääesikunnassa laadittiin maaliskuun alussa vuonna 1941 promemoria komentosuhteiden järjestämiseksi rannikolla, missä tarkasteltiin myös Hankoniemen tilannetta. Merivoimissa arvioitiin Neuvostoliiton pystyvän siirtämään Tallinnasta Hankoon kahden divisioonan voimat 72 tunnissa¹⁰⁴. Niinpä tukikohdan haltuunotto oli tarpeellista, jotta erillisen rintaman uhkasta päästäisiin mahdollisimman nopeasti eroon. Hyökkäystä ei kuitenkaan pidetty mahdollisena pelkillä Karjaan sotilasläänin joukoilla. Johtoportaan alueella suunniteltiin armeijakunnan esikuntaa, joka jo rauhan aikana osallistuisi valmisteluihin. Se toimisi suoraan ylipäällikön alaisuudessa ja sille alistettaisiin Karjaan sotilasläänin joukot sekä Lounais-Suomen alueella perustettava vajaa divisioona.¹⁰⁵

Hangon ryhmän alustava operaatiosuunnitelma lähetettiin merivoimista 23. huhtikuuta 1941 Pääesikuntaan hyväksyttäväksi. Pääesikunnalta haluttiin vahvistus erinäisiin suunnitteluperusteisiin, kuten suunniteltuihin lisävoimiin. Hangon tukikohdan arvioitiin vaativan ratkaisua heti sodan alkaessa nimenomaan sen selustaan aiheuttaman uhkan vuoksi. Pääesikunnan promemoria mukaillen operaation johtoon suunniteltiin armeijakunnan esikuntaa vastaavaa johtoporrasta, siis Hangon ryhmän esikuntaa, joka alistettaisiin suoraan ylipäällikölle. Lisäksi edellytettiin joukkojen vahvistamista yhdellä divisioonalla. Nämä pitäisi vielä kouluttaa hyökkäystaisteluun linnoitettuja asemia vastaan sekä toimimaan saaristo-olosuhteissa. Pioneerij- ja ylimenokaluston riittävyttä sekä tykistön voiman merkitystä korostettiin. Myös panssarivaunupataljoona haluttiin tukemaan hyökkäystä. Hyökkäys oli jaettu vaiheisiin kuten Karjaan sotilasläänin esityksessä. Laivaston tehtäviksi suunniteltiin meriyhteyksien katkaisemista

¹⁰² Puolustusvoimain Pääesikunta, Operatiivinen osasto n:o 685/ Op.2./ 40.sal., 9.11.1940, T 2859/1, KA.

¹⁰³ Karjaan Sotilasläänin Esikunta n:o 11/50 Op.sal./ 9.1.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁰⁴ Meriv.E:n Yleisesikuntaosasto n:o 566/ Ye.2.sal./ 23.4.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁰⁵ Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston promemoria komentosuhteiden järjestämisestä rannikolla, 1.3.1941, T 17749/2, KA.

miinoituksilla ja sukellusveneiden hyökkäyksillä sekä maataisteluiden tukemista panssarilaitojen tykistöllä.¹⁰⁶

Yhteistoimintaneuvottelujen aloittaminen saksalaisten kanssa vaikutti Hangon suunnitelmiin. Asia oli esillä Salzburgin ja Berlinin neuvotteluissa 25.–26. toukokuuta 1941. Saksalaiset näkivät aluksi Hangon valtaamisen kuuluvan yksistään suomalaisille. Kenraali Heinrichsin johtama suomalaisneuvottelukunta ilmoitti, että Hanko oli enemmän Saksaa kuin Suomea vastaan suunnattu tukikohta, koska Suomenlahden sulkeminen sieltä yhdessä Baltian tukikohtien kanssa onnistuisi varsin tehokkaasti. Heinrichs esittikin saksalaisten ottavan Hangon valtaamisen vastuulleen suomalaisten tukiessa operaatiota. Saksalaiset olivat asiasta sikäli samaa mieltä, että Hangon valtaamisen edellyttämät vaatimukset hyökkäysjoukon suorituskyvyllä ymmärrettiin. Tukikohdan lyömistä ei kuitenkaan pidetty mahdollisena heti sodan alkaessa, vaan se piti aluksi pitää vain saarrettuna. Tähän suomalaisten voimat riittäisivät hyvin. Heinrichs jatkoi neuvotteluja seuraavana päivänä esittämällä, että suomalaiset käyttäisivät Hangon suunnassa kahta divisioonaa, tai sitten saksalaisten piti ottaa Hanko vastuulleen.¹⁰⁷ Maa- ja ilmavoimien yhteistyöstä neuvoteltiin seuraavan kerran Helsingissä 3.–5. kesäkuuta. Täällä saksalaiset lupasivat osallistua yhdellä divisioonalla Hangon valtaamiseen, kunhan suomalaiset suorittaisivat tukikohdan saartamisen.¹⁰⁸

Samana päivänä toukokuussa merivoimien esikuntapäällikkö kommodori Sundman vieraili Saksan merivoimien esikunnassa laivastoneuvotteluissa. Nämä neuvottelut ja Ahvenanmaan puolustus määrittivät pitkälti laivaston operatiiviseen suunnitteluun perusteet jatkosodan alkuvaiheessa. Saksalaiset kertoivat estävänsä neuvostolaivaston pääsyn pois Itämereltä. Suomalaisen tehtävänä nähtiin operaatiot Hankoa vastaan ja Ahvenanmaan miehittäminen.¹⁰⁹ Merivoimien jatkoneuvotteluissa 6. kesäkuuta 1941 saksalaiset esittelivät toimintasuunnitelmansa Suomenlahdelle. Ne käsittivät kahden miinoitteen laskun ja moottoritorpedoveneiden käytön neuvostoliittolaisten Hangosta pois pääsyn estämiseksi. Saksalaiset odottivat suomalaisten osallistuvan Suomenlahden miinoituksiin, miinanraivaukseen, sukellusveneentorjuntaan ja Hangon väylien sulkemiseen miinoilla sekä tykistötulella.¹¹⁰ Saksalaisneuvotteluihin osallistunut Aimo Saukkonen on kertonut haastattelussa, että heti talvisodan jälkeen aloitetun operatiivisen suunnittelun pääajatuksukset olivat kiteytyneet syksyyn 1940 mennessä. Täsmälliset

¹⁰⁶ Meriv.E:n Yleisesikuntaosasto n:o 566/ Ye.2.sal./ 23.4.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁰⁷ Jokipii (1987), s. 302–303, 306–307, 393 ja Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen laivastoyhteistyö 1941 jatkosodan syttymiseen asti, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Sotahistoriallisen Seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki, 1980, s. 74.

¹⁰⁸ Jokipii, Mauno (1987), s. 392–394.

¹⁰⁹ Sama, s. 74.

¹¹⁰ Lappalainen, Niilo (1987), s. 52–55 ja Jokipii (1980), s. 38–40, ja Jokipii (1987), s. 327–330.

suunnitelmat valmistuivat huhtikuussa 1941. Saksalaisyhteistyön alettua kysymys oli vain näiden suunnitelmien soveltamisesta uudessa tilanteessa. ”*Mitä todennäköisemmäksi Saksan Venäjän retki tuli, sitä enemmän voimia vain siirrettiin itään päin, kuten oli alusta asti harkittu tehtäväksi*”.¹¹¹

Jatkosodan alkaessa Laivastolla oli kaksi ylipäällikön hyväksymää toimintasuunnitelmaa, Ahvenanmaan miehityssuunnitelma ja kesäkuun puolessa välissä hyväksyty miinoitussuunnitelma.¹¹² Lisäksi Saksan ja Suomen välisissä laivastoneuvotteluissa operatiiviseksi tavoitteeksi oli asetettu, että sodan alkamisesta niin pian kuin mahdollista on jälleen ryhdyttävä ylläpitämään normaaleja meriyhteyksiä Itämeren piirissä. Päämääränä oli siis merenherruus Itämeren alueella.¹¹³ Voimakas punalippuinen Itämeren laivasto oli sitä varten tuhottava tai suljettava tukikohtiinsa. Tämän saavuttamiseksi saksalaiset korostivat miina- ja torpedoylläkön merkitystä sodan alussa, koska suuria taistelualuksia Itämerelle ei olisi saatavilla. Suomalaiset olivat pitäneet mahdollisena offensiivisena toimenä Suomenlahden miinoittamista. Saksalaisille oli kerrottu panssarilaivojen olevan hitaita ja puolustuksellisia, torpedoveneet ja sukellusveneet puolestaan olivat vanhahkoja ja kuluneina. Laivaston tilanteesta oli kerrottu se olevan keskitetty Turun seudulle, mutta että sen siirtäminen Helsinkiin oli mahdollista koska tahansa.¹¹⁴

3.2 Suunnitellusta hyökkäyksestä tukikohdan eristämiseen

Hangon ryhmä antoi oman käskynsä suojajoukkotoiminnasta 11. kesäkuuta 1941 puolustusministerin puhelinsanomiiin perustuen. Käskyllä pantiin voimaan aiemmin laadittu operatiivinen suunnitelma tietyin tarkennuksin. Ryhmän päävoimat muodostuivat 17. Divisioonasta ja 4. Rannikkoprikaatista. Pääaseman kunnostustyön ohella alkuvaiheessa tärkeäksi nostettiin joukkojen koulutus. Painopisteen harjoittelussa piti olla torjuvassa puolustuksessa mukaan lukien vastaiskut. Merivoimien komentaja on kuitenkin kommentoinut käskyn marginaaliin: ”*siirryttävä hyökkäystoimintaan...*”.¹¹⁵ Kesäkuun 15. päivänä pääesikunta ilmoitti merivoimille Hangon ryhmän tehtävän olevan puolustus.¹¹⁶ Ryhmän oma käsky puolustukseen ryh-

¹¹¹ Jokipii (1987), s. 572.

¹¹² Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa. *Suomen Laivasto 1918–1968 osa 2*, Otava, Helsinki, 1968, s. 67.

¹¹³ *Suunnitelma toiminnasta merellä Saksan ollessa sodassa N.Venäjän kanssa*, käsin kirjoitettu jäljennös Merivoimien komentajan 17.6.1941 antamasta käskystä Kalervo Kijasen kokoelmassa, PK 1355/23, KA, sekä päivämätön muistio Svante Sundmanin kokoelmassa, PK 1173/4, KA.

¹¹⁴ Jokipii (1987), s. 311–312.

¹¹⁵ Hangon Ryhmän Esikunta n:o 838/III/Op.44 sal./11.6.1941/ T 16431/1725, KA.

¹¹⁶ Puolustusvoimain Pääesikunta Operatiivinen osasto n:o 328/ Op.2/ sal./ 15.6.1941, T 16431/1727, KA.

mittymisestä annettiin 18. kesäkuuta. Joukkojen tehtäväksi annettiin torjuva puolustus ja pääaseman puolustusvalmisteluja kiirehditettiin.¹¹⁷

Oslon seudulle majoittuneen saksalaisen 163. Divisioonan komentaja kenraali Erwin Engelbrecht vieraili Suomessa 17.–22. kesäkuuta. Päämajassa oltiin alkuaan yllättyneitä Engelbrechtin saapuessa keskustelemaan Hangon operaatiosta 18.–19. kesäkuuta. Saksalaiskenraalille esitettiin kartalla Hangon taktinen tilanne. Samaan aikaan Lounais-Suomen sotilasläänin muodostamalle 1. Divisioonalle oli annettu käsky valmistautua toimimaan tarvittaessa Hangon suunnalla, joten sillä oli tarkoitus vahvistaa Karjaan sotilasläänin joukkoja. Saksan aloitettua hyökkäyksen Neuvostoliittoon 22. kesäkuuta merivoimatoimistossa tehtiin kartalle hahmotelma Hangon valtaamisesta. Hyökkäyksen kärjen Hankoniemen kankaalla olisi muodostanut saksalainen divisioona suomalaisten seurattessa toisessa portaassa.¹¹⁸ Päämajassa tehtiin siis oma erillinen suunnitelmansa, vaikka niiden laatimisen piti olla Merivoimien esikunnan ja Karjaan sotilasläänin vastuulla.

Hangon suunnalla Engelbrecht vieraili ryhmän komentajan opastuksella 20. kesäkuuta. Saksalaisten arvion mukaan yhden divisioonan hyökkäys olisi liian heikko, joten se vaati myös suomalaisten osallistumisen. Matkan jälkeen laaditussa saksalaisten hyökkäyssuunnitelmassa suunniteltiin vahvasti linnoitettua pääasemaa vastaan vain puolustajan sitova paine. Idästä hyökkäisi suomalainen Jalkaväkirykmentti 13 saarien kautta Tvärminneen, Hankoniemin kaakkoiskulmaan. Saksalainen Infanterie Regiment 307 hyökkäisi samanaikaisesti pohjoisluoteesta yhtäläillä saarien kautta. Tällä tavalla pääpuolustusasema pyrittäisiin ohittamaan kaksipuoleisella saarrostuksella.¹¹⁹ Suunnitelmassa olikin samoja piirteitä kuin Karjaan sotilasläänin tekemässä talvihyökkäyssuunnitelmassa.

Päämajassa hyökkäys Hankoon nousi uudestaan esille 24. kesäkuuta Heinrichsin ja päämajan saksalaisen yhteysupseerin kenraali Waldemar Erfurthin kesken. Heinrichs ja Erfurth suunnittelivat 17. Divisioonan alistamista 163. Divisioonalle, ja nämä olisivat tulleet Mannerheimin alaisuuteen. Saksan maavoimien yleisesikunta kannatti ehdotusta.¹²⁰ 163. Divisioonan päätettiin kuitenkin sijoittaa Sallaan ja Karjalan rintamalle. Mannerheim oli ilmeisesti arvioinut operaation olevan liian kallis siitä saavutettavaan hyötyyn nähden. Niinpä hän päätti passiivisemmasta toimintalinjasta, jolla tukikohta pidettäisiin vain saarrettuna. Suomalaiset eivät enää halunneet osallistua operaatioon, mikä puolestaan oli ehto saksalaisten hyökkäykselle. Saksa-

¹¹⁷ Hangon Ryhmä, Osasto 2 n:o 14/ III/ II.sal/ 18.6.1941, T 16431/1725, KA.

¹¹⁸ Karjalainen (2009), s. 92.

¹¹⁹ Jokipii (1987), s. 392–394.

¹²⁰ Sama, s. 394.

laisetkin pitivät hyökkäystehtävää vaativana. 163. Divisioonalta puuttui tavallisena jalkaväki-divisioonana sellaiset erikoisvälineet ja -koulutus, jotka nähtiin hyökkäykselle välttämättömiksi.¹²¹ Engelbrechtin divisioonaa käytöstä Laatokan pohjoispuolella tiedettiin päämajassa W.E. Tuompon päiväkirjan mukaan 28. kesäkuuta. Merivoimille päätöksestä ilmoitettiin vasta kaksi päivää myöhemmin, 30. kesäkuuta.¹²²

Hangon sijainti maa- ja meririntaman risteyksessä johti siihen, että johtovastuuta suunniteltiin vaihdettavaksi tilanteen mukaan. Johtosuhteiden epäselvyyden takia puolustushaarojen yhteistoiminnan alulle paneminen oli hankalaa. Hangon puolustus oli annettu merivoimien tehtäväksi, mutta neuvottelut saksalaisten kanssa Hangon tukikohdan lyömisestä käytiin ilman merivoimien edustusta. Ratkaisu oli ymmärrettävä, koska kysymys oli viime kädessä siitä, missä kahta suomalaista divisioonaa käytettäisiin: Hangossa vai päähyökkäyksen suunnassa Karjalan rintamalla, jonne ne saksalaisten ottaessa Hangon vastuulle olisi voitu suunnata. Toiseksi Valve ei itsekään pitänyt Merivoimien esikuntaa kelvollisena johtoportaana hyökkäysoperaatiota varten. Päätös pitäytyä puolustuksessa tehtiin yksiselitteisesti päämajassa ja merivoimien jäämistä hyökkäyspäätöksessä sivuraiteille kuvastaa myös viive, jolla Engelbrechtin divisioonan käytöstä ilmoitettiin. Asia ei ollut niin kiireinen, että merivoimien johtoa olisi siitä heti informoitu. Merivoimia käytettiin siis vartiointitehtävään ja hyökkäyksen valmisteluihin rannikkopuolustuksen yhtenäisyyden vuoksi. Hyökkäysoperaatio olisi sen sijaan toteutettu päämajan johtamana. Samalla Hanko–Osmussaaren tukikohdan vaikutus tulevaan merisodankäyntiin jäi arvioimatta operatiivisessa johdossa. Tukikohdan meristrateginen merkitys ymmärrettiin päämajassakin, mutta ensisijassa Hankoniemen tukikohdan aiheuttamaa uhkaa lähestyttiin maasodankäyntinä. Samaan aikaan Laivastossa tehtiin omia suunnitelmia Hangon tukikohtaa vastaan osana tulevaa merisotaa.

3.3 Hangon meririntama

Puolustusvalmistelujen käynnistyttyä ja sodan alun ollessa jonkinlaista harmaata vaihetta, ei Hangon ryhmässä laadittu uusia suunnitelmia. Molemmat osapuolet pysyivät passiivisina tykistön tuli-iskuja lukuun ottamatta. Jalkaväen taisteluja käytiin ensimmäisen kerran 30. kesäkuuta–1. heinäkuuta 1941, jolloin Hangon ryhmä suoritti yön aikana väkivaltaista tiedustelua.¹²³ Meriliikenne Hangon satamasta ja kaupunkiin suunnatun tiedustelulennon havainnot

¹²¹ Jokipii (1987), s. 394–396.

¹²² Tuompo W. E.: *Päiväkirjani päämajasta 1941–1944*, WSOY, Porvoo, 1968 s. 18.

¹²³ Hangon Ryhmä, Osasto 2 n:o272/III/11.sal./30.6.1941/ T 16431/1725, KA.

olivat saaneet aikaan epäilyjä tukikohdan evakuoinnista.¹²⁴ Yöllisen tiedustelun tulokset olivat suomalaisten kannalta kehoja ja erityisesti Hankoniemen kankaalla vihollisen puolustus osoittautui vahvaksi.¹²⁵

Toiminnan pysyessä vähäisenä maarintamalla oli miinoittaminen merellä aktiivista. Punalippuisen laivaston sulkemiseksi Suomenlahdelle saksalaiset laskivat sodan syttymisyönä Apolda miinoitteen Örön ja Hiidenmaan välille ja Corbetha miinoitteen Tallinnan ja Porkkalan välisen linjan länsipuolelle. Neuvostoliitto puolestaan halusi sulkea Suomenlahden hyökkäysväylänä Leningradiin ja laski 23.–29. kesäkuuta edellä mainittujen miinoitteiden väliin oman sulkunsa. Suomalaiset taas pyrkivät katkaisemaan Virosta Hankoon kulkeneet meriyhteydet laskemalla miinoitteensa, Kipinolan ja Kuolemajärven, Corbethan ja venäläisen miinoitteen väliin 26.–27. kesäkuuta. Näiden lisäksi kaikki osapuolet laskivat useita pienempiä miinoitteita. Yhteensä Suomenlahden suulle oli viikossa laskettu noin 5000 miinaa ja raivausestettä.¹²⁶ Runsaan miinoittamisen tuloksena Hanko–Osmussaaren miina-tykistöasema saavuttikin täyden toimintavalmiuden ja meriliikenne Suomenlahdelle tyrehtyi.

Saksan Neuvostoliiton hyökkäyksen alkamisyönä 21. kesäkuuta merivoimat oli suorittanut Ahvenanmaan miehittämisen. Operaatio ”Kilpurjehduksen” oli johtanut laivaston komentaja alaisuudessaan koko Rannikkolaivasto, Saattajaosasto, 23 kuljetusalusta sekä Ahvenanmaalle määrätty rannikkojoukkojen ja maavoimien yksiköt. Tarkka suunnitelma operaatiosta oli laadittu keväällä 1941 Laivaston esikunnassa ja hyväksytty päämajassa. Rannikkolaivaston alukset jäivät kuljetusten jälkeen Ahvenanmaan alueelle suojaamaan miehittämistä sekä suorittamaan miinoituksia. Rannikkoprikaatien alistus Laivastolle pidettiin voimassa, joten Laivaston esikunta jäi toimimaan alueellisena johtoportaana Saaristomeren ja Ahvenanmaan alueella. Päätehtävänä sillä oli meriyhteyksien suojaaminen, johon Ahvenanmaan puolustus olennaisesti liittyi.¹²⁷ Kesäkuun puolessa välissä oli Laivaston esikunnassa suunniteltu myös ”Kilpurjehduksen” jälkeistä jatkotoimintaa. Yhtenä tehtävänä pidettiin vihollisen evakuointien estämistä Hangosta.¹²⁸

Merivoimien komentaja tiedotti 30. kesäkuuta Laivaston johdolle vihollisen evakuointien edellisenä päivänä rykmentin verran joukkoja Hangosta Tallinnaan. Samalla annettiin käsky

¹²⁴ Lappalainen (1987), s. 68.

¹²⁵ Sama, s. 89–91.

¹²⁶ Auvinen, Eero: Miinasodankäynnin tulokset Suomenlahdella, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Jari Leskinen ja Antti Juutilainen, WSOY, Porvoo, 2006, kolmas painos, s. 493–494.

¹²⁷ Mäkinen (1981), s. 5, 11.

¹²⁸ Laivaston Esikunta, Toimisto II n:o 1027/100/sal., 16.6.1941, *Laivaston toimintaohje Rannikkolaivastolle*, T 22110/F4, KA, s. 4.

valmistautua toimimaan kuljetuksia vastaan Örön–Bengskärin suunnan saaristoväyliltä. Rannikkolaivaston käskettiin siirtyä tätä varten Ahvenanmaan alueelta Nauvon suunnalle. Laivaston komentaja piti 1. heinäkuuta Rannikkolaivaston johdolle tilanneselostuksen, jossa annettiin ohjeet Hangon yhteyksien katkaisemiseksi. Rannikkolaivaston komentaja, kommodori Hakola vastusti ajatusta laivaston syöksystä avomerelle Hankoa tulittamaan.¹²⁹ Laivaston komentaja neuvotteli saksalaisen miinalaiva Tannenbergin päällikön kanssa Suomenlahdelle laskettavista miinakentistä ja aiemmin laskettujen kenttien paikat tarkistettiin.¹³⁰ Vasta tällöin Laivaston johto sai tiedon saksalaisten Örön ja Hiidenmaan väliin laskemista kentistä.¹³¹ Merivoimien esikunta johti miinoitustoimintaa Suomenlahdella ja oli tiiviissä yhteydessä saksalaisiin, mutta jostain syystä tieto miinoitustilanteesta ei ollut saavuttanut Turussa toiminutta Laivaston esikuntaa.

Hangon meriyhteyksien katkaisemiseksi laivaston pääosat haluttiin nyt siirtää Suomenlahden puolelle. Tämä oli alun perin laivaston komentajan ajatus. Asiasta oli päästy yhteisymmärrykseen merivoimien komentajan, laivaston komentajan ja saksalaisen komentajan neuvottelussa.¹³² Vain viikko sodan alkamisen jälkeen omat laivastovoimat Suomenlahdella oli todettu riittämättömiksi estämään vihollisen pinta-alusten toimintaa, vaikka punalippuisen laivaston päävoimat pysyivätkin passiivisina.¹³³ Ahvenanmaan uhanalaisuuteen ei enää vakavasti uskottu. Vihollisen ilmatoiminta oli jo tässä vaiheessa heikentynyt ja Suomenlahdella panssarilavoille olisi ollut Hangon ja Tallinnan evakuointikuljetusten käynnistyttyä erinomaisia maaleja.¹³⁴ Myös panssarilajien hitaan nopeuden takia Suomenlahti olisi ollut niille vallinneessa tilanteessa otollinen toiminta-alue.¹³⁵ Edellä mainittujen operatiivisten näkemysten lisäksi merivoimissa oli aloitettu suunnitelmien tekeminen laivaston ja rannikkojoukkojen yhteisoperaatioista¹³⁶ (suunnitelmat käsitellään tarkemmin 4. luvussa), joilla merivoimat oli tarkoitus yhdistää kenttäarmeijan hyökkäykseen Kannaksella. Tämäkin puolsi voimien siirtoa Suomenlahdelle.

Heinäkuun 1. päivänä kello 22:36 Valve teki esityksen Mannerheimille Rannikkolaivaston siirtämisestä Suomenlahdelle 3.–6. heinäkuuta välisenä aikana. Valve perusteli siirtoa sillä, että näin laivastoa voitaisiin käyttää tehokkaasti Hangon ja Tallinnan välisen meriyhteyden

¹²⁹ Pukkila (1961), s. 32.

¹³⁰ Laivaston Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.41.–29.12.41., SPK 17798, KA, s. 7.

¹³¹ Pukkila (1961), s. 34.

¹³² Eero Raholan haastattelu 8.5.1969.

¹³³ Merivoimien Esikunnan Operatiivinen osasto, n:o 301/Op.2.sal., 2.7.1941, T 15718/6, KA.

¹³⁴ Pukkila (1961), s. 31–32.

¹³⁵ Pukkila (1952), s. 3.

¹³⁶ Meriv. E:n creedsanoma n:o 92/ Op.2./ sal. 30.6.1941 ja Meriv.E:n Operatiivinen osasto n:o 525/ Op. 2.sal./ 8.7.1941, T 15718/6, KA.

katkaisemiseen. Ahvenanmaan puolustus saatettiin jättää 7. Rannikkoprikaatin varaan. Varmistuksena miinavaaraa varten olivat saksalaiset osallistumassa ”Hernekeitto” nimen saaneeseen operaatioon raivaajalavueella.¹³⁷ Mannerheimin 2. heinäkuuta illalla antama vastaus oli kielteinen.¹³⁸ Samalla ylipäällikkö antoi myös toisen käskyn. Hän ei yleisen tilanteen huomiioon ottaen pitänyt tarpeellisena suorittaa Hangon alueella valtaamistoimia, jotka olisivat vaatineet suhteettomia uhrauksia.¹³⁹ Päämajassa oli luovuttu Hangon valtaamisaikeista ja saksalainen 163. Divisioona lähetettiin siis Laatokan pohjoispuolelle.¹⁴⁰ Toiseksi päätökseen saattoi vaikuttaa Hangosta saadut tiedot vihollisen vahvasta puolustuksesta.¹⁴¹ Voimia hyökkäykseen ei ollut käytettävissä tarpeeksi. Siksi päämajassa oli tehty päätös pitäytyä tukikohdan saartamisessa.

Valve oli aiemmin suhtautunut pessimistisesti merivoimien mahdollisuuksiin johtaa maajoukkojen hyökkäysoperaatiota Hankoon. Nyt hän halusi kuitenkin toimia aktiivisesti tukikohdan meriyhteyksiä vastaan. Hangon mottia oli tarkoitus kiristää tiukemmalle siirtämällä panssarilaivat parempiin tuliasemiin Suomenlahdelle ja laskemalla miinoitteita. Todennäköisesti merivoimissa ajateltiin, että pakottamalla tukikohta antautumaan nopeasti, saadaan meriyhteydet Suomenlahdelle taas avattua ja punalippuisen laivaston toimintamahdollisuuksia rajoitettua. Merivoimien komentaja ei lannistunut ylipäällikön kielteisestä vastauksesta, vaan lähestyi päämajaa toistamiseen. Valve pyysi käsittelemään esityksen uudelleen esittäen lisää perusteita. Hän epäili alusten siirtämisen estyvän kokonaan sen jälkeen, kun saksalaiset tulisivat lähipäivinä laskemaan alueelle lisää miinoitteita. Näiden laskemisen jälkeen alusten siirto voitaisiin toteuttaa vasta kun suomalaiset olisivat ottaneet Hangon haltuunsa. Siten laivasto jäisi toimettomaksi Saaristomeren puolelle. Hangon meriyhteyksien lisäksi Valve otti esiin myös tulevan Kannaksen hyökkäyksen. Suomenlahdella alukset saattaisivat olla jatkossa suureksi eduksi Viipurinlahden suunnalla toimittaessa.¹⁴²

Myöhään illalla päämajasta oltiin puhelimitse yhteydessä Merivoimien esikuntaan ja ilmoitettiin jälleen kielteisestä vastauksesta. Tämän jälkeen Valve pyysi lupaa saapua neuvottelemaan henkilökohtaisesti ylipäällikön kanssa päämajaan, mihin vastattiin: ”*Mielihyvin*”.¹⁴³ Neuvotte-

¹³⁷ Meriv.E:n creedsanoma n:o 114, T 15718/6, KA. ja Pukkila (1961), s. 31.

¹³⁸ PM:n creedsanoma n:o 438/ Op. 2/ päiväämätön. T 15718/6, KA. Merivoimatoimiston sotapäiväkirjaan lähetysajaksi on merkitty klo 17:30.

¹³⁹ PM:n creedsanoma 437/ Op.2. /sal./ 2.7.1941, T 15718/6, KA.

¹⁴⁰ Merivoimatoimiston sotapäiväkirja 10.6.41–31.10.1944, SPK 20920 KA, s. 11 (Tämän mukaan tieto ilmoitettiin Merivoimille jo 30.6.1941 klo 15:00) ja Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA., s. 81. (Tämän mukaan Merivoimat sai tiedon 1.7.1941 klo 14:37)

¹⁴¹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA., s. 79.

¹⁴² Meriv.E:n creedsanoma n:o 120/ 2.7.1941, T 15718/6, KA.

¹⁴³ Merivoimatoimiston sotapäiväkirja 10.6.41–31.10.1944, SPK 20920, KA, s. 13.

lun jälkeenkin Mannerheim pysyi kielteisessä päätöksessä. Merkille pantavaa on, että Valve teki 2. heinäkuuta esityksen myös yhden tykin siirtämisestä tilapäisasemiin Hamnskäriin vihollisen toimintamahdollisuuksien rajoittamiseksi ja oman laivaston tukemiseksi. Esityksen käsittely kesti kolme päivää ja myönteinen vastaus annettiin 5. heinäkuuta.¹⁴⁴ Yleensä tykkien siirrot ratkaistiin tunneissa tai päivässä. Pidettiinkö esitys pöydällä muutaman päivän, koska alaiset tiesivät, että vihastuneelle ylipäällikölle ei kannattanut tehdä esittelystä?

Heinäkuun 3. päivänä virkaa tekevänä yleisesikunnan päällikkönä toiminut kenraalimajuri Viljo Tuompo on kirjoittanut päiväkirjaansa laivaston siirrosta: ”*Valve haluaisi siirtää laivaston Turun saaristosta Tammisaareen. Hän pelkää, että se jää muutoin sinne eikä pääse itään tulittamaan Hangosta ehkä vetäytyvää vihollista. Meillä ei kuitenkaan ole mitään syytä estellä Hangon evakuoimista, pikemmin päinvastoin. Antaa venäläisten vain mennä, ilman että meille aiheutuu tappioita. Kalliit laivat voisivat sitä paitsi ajaa miinoihin jne. Valve saapuu tänne puhumaan asiasta kun kaksi kertaa on kielletty siirtämästä laivoja.*”¹⁴⁵ Tärkein syy ylipäällikön kielteiseen päätökseen oli se, että Hangon tukikohdan evakuoinnin estämistä ei yleensä-kään pidetty tärkeänä. Tukikohdasta ajateltiin päästävän nopeasti eroon, jos se evakuoitaisiin.

Laivaston siirron kieltämiseen on arveltu vaikuttaneen Mannerheimin halu varmistaa Ahvenanmaan suunta, koska joukkojen siirtäminen maarintamalle aloitettiin samoina päivinä.¹⁴⁶ Toisin ajateltuna voi ihmetellä, että jos päämajan operatiivinen johto koki Ahvenanmaan aseman edelleen uhanalaiseksi, niin miksi sieltä siirrettiin joukkoja pois? Päämajassa oltiin huolissaan myös merimiinojen mahdollisesti aiheuttamista tappioista. Valve teki vierailunsa aikana varmasti selväksi suunnitelmansa yksityiskohdat ja operaatioon liittyneen saksalaisten suorittaman suojaraiivaamisen.¹⁴⁷ Suunniteltu reitti kulki venäläisen miinasulun läpi, jonka keskellä piti tietojen mukaan olla kulkuaukko. Myöhemmin kävi ilmi, ettei aukkoa ollutkaan, vaan venäläiset kiersivät sen Osmussaaren lähetyviltä. Siirto olisi siis saattanut käydä todella vaaralliseksi tai se olisi vähintäänkin viivästynyt. Reitti olisi pitänyt etukäteen raivata ja viitoittaa. Se olisi kulkenut myös Osmussaaren rannikopatterin tykkien kantomatkan sisältä.¹⁴⁸

Merivoimissa ei ollut odotettu ylipäällikön puuttuvan Laivaston siirtämiseen Suomenlahdelle. Vaikka Valve ei ollut vielä esittänyt siirtoa Mannerheimille, käytiin heinäkuun 1. päivänä

¹⁴⁴ Meriv.E:n creedsanoma n:o 121/ 2 7.1941/ sal. ja PM:n creedsanoma n:o 452/ Op. 2/ sal./ 5.7.1941, T 15718/6, KA.

¹⁴⁵ Tuompo (1968), s. 23.

¹⁴⁶ Kijanen (1968), s. 29 ja Pukkila (1952), s. 3.

¹⁴⁷ Meriv.E:n Operatiivinen osasto käsky n:o 301/ Op 2. sal/ 2.7.1941, T 15718/6, KA.

¹⁴⁸ Pukkila (1952), s. 3.

saksalaisten kanssa viimeiset neuvottelut yhteistoiminnasta.¹⁴⁹ Heinäkuun 2. päivänä Merivoimien esikunnan antoi käskyn Laivastolle valmistautua viipymättä pääosiensa siirtämiseen Suomenlahdelle. Osastoon kuuluivat molemmat panssarilaivat, kaksi tykkivenettä, vartiomoottoriveneitä ja raivaajia. Samalla laivaston komentajaa käskettiin siirtymään Helsinkiin tarpeellisine esikunnan osineen, joten tarkoituksena oli siirtää myös laivaston operatiiviseen johtamiseen kykenevä johtoporras toiminta-alueelle.¹⁵⁰ Laivaston johto antoi vielä oman käskynsä Rannikkolaivastolle 3. heinäkuuta aamuyöllä kello 02:00. Samana päivänä Valve siis neuvotteli Mannerheimin kanssa päämajassa ja illalla hän ilmoitti alaisilleen, että marsalkka oli kieltänyt Rannikkolaivaston siirron Suomenlahdelle.¹⁵¹

Valveen vierailua päämajassa seurasi myös muita käskyjä hänelle suoraan alistetuille yksiköille. Sukellusvenelaivueen suunniteltu miinoitustoiminta keskeytettiin ja muutenkin toiminta rajoitettiin mahdollisimman vähiin. Myös Tammisaaren alueelta Hangon meriyhteyksiä vastaan toimineet moottoritorpedoveneet käskettiin Helsingin edustalle, josta ne suorittivat miinoituksia, henkilökuljetuksia ja partiointia Viron rannikolle.¹⁵² Tämä vahvistaa Tuompon päiväkirjan tiedon. Mannerheim oli käskenyt jättämään Hangon evakuoinnin rauhaan, joten Valve käski yksiköille muita tehtäviä.

Seuraavan kuukauden sukellusveneet olivat pysähdyksissä Kotkan–Loviisan saaristossa ja telakoitavina pääkaupunkiseudulla. Takaisin toimintaan ne asetettiin heinäkuun 31. päivänä, koska oli epäily Tallinnan joukkojen evakuoimisesta Hankoon.¹⁵³ Sekä päämajan että merivoimien etuna oli estää tukikohdan vahvistuminen. Merivoimien komentaja käski myös moottoritorpedoveneet takaisin alueelle tehtävänä meriyhteyksien katkaiseminen, mutta niiden toimintamahdollisuudet jäivät vähäisiksi ilmaylivoiman ollessa vihollisella. Elokuun 14. päivänä Valve käski laivueelle tehtäväksi Jumindan miinasulun vartioimisen keskisellä Suomenlahdella, sillä nyt odotettiin Tallinnan evakuoimista Leningradiin. Torpedoveneiden toimintajakso Hangon alueella jäi siten lyhyeksi ja tehottomaksi.¹⁵⁴

Operaatioiden suunnittelussa ei pidetty tiiviisti yhteyttä merivoimatoimiston välityksellä, eikä ylipäällikön ja merivoimien komentajan välillä vaikuta olleen epävirallistakaan yhteydenpitoa ensimmäisen sotaviikon aikana. Laivaston siirron toimeenpano oli jo pitkällä, vain toteutus-

¹⁴⁹ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 81

¹⁵⁰ Meriv.E:n Operatiivinen osasto käsky n:o 301/ Op 2. sal/ 2.7.1941, T 15718/6, KA.

¹⁵¹ Laivaston Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.41–29.12.41., SPK 17798, KA., 3.7.1941.

¹⁵² Kijanen (1968), s. 20 ja Peuranheimo, Orvo, Pirhonen, Jouko ja Killinen, Kullervo: *Laivat puuta, miehet rautaa - Moottoritorpedoveneiden taistelut Suomenlahdella 1941–1944*, WSOY, Porvoo, 1956, s. 52–59.

¹⁵³ Kijanen (1968), s. 16–18, 47–48.

¹⁵⁴ Peuranheimo, Orvo, Pirhonen, Jouko ja Killinen, Kullervo (1956), s. 60–66

käskyä vailla, kun Valve teki tästä esityksen. Kieltävän vastauksen on täytynyt olla tyrmistys, mutta merivoimien komentaja halusi puolustaa ajatustaan. Valve oli ilmeisen vakuuttunut, että hän pystyisi kääntämään Mannerheimin mielen pyytäessään asian käsittelyä uudestaan kahdesti sekä lähestyessään ylipäällikköä henkilökohtaisesti.

Taustalla vaikutti meripuolustuksen aiempi itsenäinen rooli. Valveen tasaisen luonteenlaadun huomioiden hän todennäköisesti varoi ärsyttämästä ylipäällikköä liikaa. Päämajassa laivaston siirtäminen sidottiin vaatimukseen Hangon maarintaman passiivisuudesta ja tappioiden välttämisestä. Valve perusteli uudelleen esityksensä kauaskantoisemmilla operatiivisilla seikoilla liittäen laivaston toiminnan myös kenttäarmeijan hyökkäykseen, mutta päämajassa ei silti myönnytty siirtämiseen vedoten edelleen Hangon tilanteeseen ja Ahvenanmaan uhanalaisuuteen.

Merivoimien esikunta oli saanut päämajasta jo 12. kesäkuuta huomautuksen siitä, että laivaston alistussuhteissa oli tehty muutoksia kysymättä niihin lupaa.¹⁵⁵ Merivoimien vastineessa johtosuhteista kerrottiin sovittu merivoimien komentajan ja yleisesikunnan päällikön kesken.¹⁵⁶ Kijasan mukaan ”*esimerkiksi sotalaivojen siirroista Suomenlahden ja Saaristomeren välillä sovittiin vain suullisesti YE:n [yleisesikunnan päällikön] kanssa*”.¹⁵⁷ Ennen jatkosodan alkamista toteutetuista laivastoyksiköiden siirroista Saaristomeren ja Suomenlahden välillä oli siis sovittu kenraalin kanssa, jolla ei lopulta ollut operatiivista suunnittelu- ja päätösvaltaa päämajassa. Yleisesikunnan päällikkö, kenraali Heinrichs toimi saksalaisten kanssa käytyjen neuvottelujen johtajana. Kun merivoimien yhteistyö saksalaisten kanssa alkoi muodostua tiiviiksi, oli alusten siirto tehty hänen hyväksynnällään. Heinäkuun alussa Heinrichs oli jo siirtynyt Karjalan armeijan komentajaksi. Ottaen huomioon päämajan operatiivisen suunnittelun ja päätöksenteon toimintatavat, on epätodennäköistä että Heinrichs olisi edes pystynyt vaikuttamaan ylipäällikön päätökseen. Heinrichsin mukaan omavaltaisuus oli muutenkin ominaisuus, josta Mannerheim on katkerimmin moittinut joitakin alaisiaan. Jos kaikki meni hyvin, toiminta ilman käskyä oli vielä hyväksyttävää, muussa tapauksessa siitä tuli raskauttava asianhaara.¹⁵⁸

Saksalaisten vaikutusta merivoimien suunnitelmiin Hangon tilanteen ratkaisemiseksi ei voi sulkea pois. Kun Suomenlahden suu oli sodan alun jälkeen kaikkien osapuolten miinoittama, alkoivat miinoitteet vaikeuttaa eniten saksalaisten toimintaa. Neuvostoliittolaiset pystyivät

¹⁵⁵ Merivoimatoimiston sotapäiväkirja 10.6.41–31.10.1944, SPK 20920, KA, s. 1.

¹⁵⁶ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 103/ Op.2.sal., 17.6.1941, T 15718/3, KA.

¹⁵⁷ Kijanen (1968), s. 67.

¹⁵⁸ Turtola (1988), s. 171.

liikehtimään suojassa rannikon lähellä suomalaisten ja saksalaisten joutuessa käyttämään Suomenlahden suun keskiosaa. Hanko–Osmussaari muodosti siten vielä merivoimille hankalan tukikohdan, vaikka se olikin maarintamalta eristetty. Saksalaistenkin mielestä Suomenlahden puolelle oli jäänyt liian vähän laivastovoimia, kun Leningradia ei saatukaan kukistettua nopeasti.¹⁵⁹ Laivaston siirrossa he olivat valmiina tukemaan operaatiota miinanraivaajaosastolla. Suomalaiset olivat vielä Berlinin neuvotteluissa ilmoittaneet, että Laivasto oli keskitetty Turun saariston alueella, mutta se voitaisiin siirtää koska vain Helsinkiin.¹⁶⁰

3.4 Hankoniemen ratkaisematon tilanne

Seuraavan kerran Hangon tilannetta käsiteltiin Valveen ja Mannerheimin välillä heinäkuun 15. päivänä. Valve ja Snellman vierailivat päämajassa keskustelemassa Hangon tilanteesta. 17. Divisioona päätettiin siirtää Karjalan Armeijaan Jalkaväkirykmentti 55:ä lukuun ottamatta. Hangon ryhmän uudeksi komentajaksi tuli eversti Eino Koskimies. Päivää tämän jälkeen päämajan operatiivinen osasto antoi merivoimille ohjeet 17. Divisioonan siirrosta. Samalla merivoimien komentajaa velvoitettiin vahvistamaan Hangon ryhmän joukkoja rannikkoiskujoukoilla [*rannikkopataljoonilla*] ja erillisillä kenttäpattereilla.¹⁶¹ Merivoimien esikunnan operatiivinen osasto laati alueelle siirrettävistä joukoista suunnitelman. Samalla Hangon ryhmän tehtäväksi käskettiin puolustus linnoitetussa päävastarinta-asemassa, jonka etumaastosta saatiin tarpeen vaatiessa luopua.¹⁶² Tämä ei kuitenkaan estänyt hyökkäykselliseen toimintaan valmistautumista ja suunnittelua jatkossa. Merivoimien komentaja sekä Hangon ryhmän komentaja olivat molemmat tilanteen ratkaisemiseksi paljon hyökkäyshenkisempiä, kuin mitä ylipäällikön aiempi ohjeistus välttää ylimääräisiä tappioita antaa olettaa.¹⁶³

Saksalaiset ottivat yhteyttä suoraan Mannerheimiin elokuun lopulla Hangon tilanteen ratkaisemiseksi. He olivat edelleen huolissaan punalippuisen laivaston mahdollisuudesta tunkeutua Itämeren länsiosiin. Saksan yleisesikunnan Oberkommando der Wehrmachtin komentaja Wilhelm Keitel lähetti Mannerheimille kirjeen, jossa hän toivoi Hangon haltuun ottamista heti, kun Kannakselta voitiin irrottaa raskasta tykistöä. Operaatiota oltiin valmiina tukemaan syök-sypommittajilla. Vastauksena ilmoitettiin, että Hangon valtaamista ei ole suunniteltu eikä

¹⁵⁹ Pukkila (1961), s. 29 ja Saukkonen (1948), s. 88.

¹⁶⁰ Jokipii (1980), s. 36.

¹⁶¹ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 500/ Op.2.sal./ 16.7.1941, T 15718/3, KA.

¹⁶² Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 740/ Op.2.sal./ 17.6.1941, T 16431/1725, KA. Käskyn päivämäärä on mitä ilmeisimmin kirjoitettu väärin, sillä siinä mainittuja joukkoja ei ollut vielä olemassa 17.6.1941. Oikea päivämäärä pitäisi ilmeisesti olla 17.7.1941. Myös käskyn numerointi (n:o 740) puoltaa tätä käsitystä.

¹⁶³ Karjalainen (2009) s. 93–96.

voimia siihen ole.¹⁶⁴ Kun saksalaiset pyrkivät sodan alussa suoraan yhteistoimintaan Saksan ja Suomen merivoimien välillä, niin nyt operatiivisia asioita hoidettiin päämajan ja yleisesikunnan välillä korkeimmalla tasolla. Olivatko saksalaiset oivaltaneet Mannerheimin johtavan varsin tiukoilla ohjaksilla?

Kielteisestä vastauksesta huolimatta Keitelin kirjeen jälkeen Hangossa suoritettiin väkivaltaista tiedustelua ja IV Armeijakunnasta siirrettiin tykistöä Hankoon.¹⁶⁵ Merivoimatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Niilo Sario, teki tarkastuskäynnin Hangon ryhmään syyskuun alussa. Myös merivoimien komentaja oli paikalla. Hangon ryhmä suoritti tiedustelun 2.-3. syyskuuta välisenä yönä. Käsky tiedustelusta oli annettu pikaisesti 2. syyskuuta.¹⁶⁶ Toimintaa leimasi kova kiire, joten valmistelut jäivät puutteellisiksi ja tavoitteet ylimitoitetuiksi.¹⁶⁷ Kaikkiaan suomalaiset kärsivät 38 kaatuneen ja 56 haavoittuneen tappiot. Sekä merivoimien komentaja että Hangon ryhmän komentaja olivat sitä mieltä, että tulevaisuudessa vastaavansiin yrityksiin ei enää kannattanut ryhtyä ennen tilanteen kehittymistä. Molemmat olivat kuitenkin sitä mieltä, että Hangon rintaman lopullinen ratkaiseminen vaatisi tulevaisuudessa hyökkäysoperaatiota.¹⁶⁸ Sarion laatima kertomus tiedustelusta antaa ymmärtää, että kyseessä oli Hangon ryhmän komentajan käskemä ja merivoimien komentajan hyväksymä tehtävä. Hän on itse myöhemmin kertonut, että vierailun syynä olivat Hangon ryhmän miestappiot.¹⁶⁹ Aiempi käsky tappioiden välttämiseksi, Keitelin kirje, tehtävän pikainen valmistelu ja Sarion läsnäolo viittaavat kuitenkin siihen, että tiedustelun on täytynyt olla Mannerheimin käskemä tai ainakin hyväksymä. Sario oli ylipäällikön tarkkailijana selvittämässä hyökkäysmahdollisuuksia. Tällainen varauksellinen hyökkäysmahdollisuus saattaa myös selittää jatkuvat hyökkäysvalmistelut, joita Hangon ryhmässä tehtiin pitkin syksyä.

Vain muutamia päiviä tämän jälkeen, 7. syyskuuta, Hangon ryhmän esikunta antoi toimintaohjeita hyökkäyksen valmistelusta. Tavoitteena oli omien lähtöasemien parantaminen ratkaisuhyökkäystä varten. Vihollisen hyökkäysmahdollisuuksia pidettiin huonoina. Niinpä pääaseman varustelutyöt päätettiin siirtää taistelujoukoilta työosastoille, jotta yksiköt saatiin tehokkaampaan koulutukseen.¹⁷⁰ Syksyn kuluessa yksiköitä irrotettiin etulinjasta takamaas-

¹⁶⁴ Tuompo (1968), s. 54.

¹⁶⁵ Karjalainen (2009), s. 94.

¹⁶⁶ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 3084, 2.9.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁶⁷ Lappalainen (1987) s. 103–106 ja 127–130.

¹⁶⁸ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 716/Op. 2/ sal./ 11.9.1941 Toimintaa Hangon rintamalla koskeva selostus, T 15718/3, KA.

¹⁶⁹ Karjalainen (2009), s. 95.

¹⁷⁰ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 3384, 7.9.1941, T 16431/1725, KA.

toon hyökkäystehtävään kouluttamista varten.¹⁷¹ Merivoimien esikunnassakin suunniteltiin Hangon tilanteen ratkaisemista hyökkäyksellä. Se oli antanut Hangon ryhmälle käskyn tiedustella saaristomaastoa tulevaa läpimurtohyökkäystä varten. Tämän perusteella ryhmässä laadittiin asiasta käsky 16. syyskuuta.¹⁷²

Meriyhteysien turvaamiseen vedoten Valve teki 3. lokakuuta Airoille esityksen Hangon rintaman tilanteen uudelleenarvioimiseksi. Valve painotti sitä, että ennen talven tuloa olisi maan talouselämän vuoksi välttämätöntä pystyä avaamaan meriyhteys Hangon ohi ainakin kuukauden ajaksi. Siksi motti pitäisi selvittää lopullisesti. Merivoimien esitys piti sisällään arvion hyökkäykseen tarvittavista lisävoimista sekä ilmoituksen jo suoritetuista valmisteluista, muun muassa joukoille annetusta koulutuksesta. Joukkoja haluttiin siirtää Hankoon Ahvenanmaalta ja Kannakselta, joissa tilanteen nähtiin olevan muuttumaton. Ajankohta jätettiin avoimeksi riippuen yleistilanteen kehittymisestä. Esityksessä ehdotettiin myös panssarivaunujen ottamista mukaan hyökkäykseen ja pioneerivoimien sekä tykistön vahvistamista.¹⁷³

Saksalaiset olivat yrittäneet siirtää 30. syyskuuta sukellusvenehävittäjälaivueen ja yhden miinanetsijän kahden raivaajan saattaman Öröstä Suomenlahdelle. Yritys päättyi sukellusveneen torjuntahävittäjä U-Jäger 117:n miinaan ajoon ja uppoamiseen. Yritys uusittiin seuraavana yönä, mutta silloinkin saksalaiset joutuivat palaamaan takaisin. Lokakuun 9. päivänä saksalaiset yrittivät saattaa kuljetusalusta sulkujen läpi epäonnistuen taas. Seuraavana yönä kuljetusalus onnistuttiin saattamaan Helsinkiin ja sieltä edelleen Tallinnaan. Marraskuun 2.–3. päivinä saatettiin toinen kuljetusalus sulkujen läpi. Alukset alkoivat kuljettaa rautatiekalustoa Tallinnasta Helsinkiin.¹⁷⁴

Huoltotilanne olikin käynyt hankalaksi. Suomenlahdelle tarkoitettu meriliikenne piti ohjata joko Hangon länsipuolisiin satamiin tai kiertää Tallinnan kautta. Kuljetukset Itä-Suomeen olivat lisääntyneet, mutta tavarat tulivat läntisiin satamiin. Myös saksalaiskuljetukset pohjoiseen vaativat paljon kalustoa. Pula vetureista, vaunuista ja kaikesta polttoaineesta vaikeutti entisestään kuljetusten järjestelyä. Sotilaskuljetusten ollessa ensisijalla huolto ja ulkomaankauppa kärsivät.¹⁷⁵ Raskaan materiaalin ja massoittain käsiteltävien tarvikkeiden, kuten kivihiilen, kuljetukseen ei ollut tarpeeksi kalustoa.¹⁷⁶ Kun kuljetusjärjestelmä maalla oli ylikuor-

¹⁷¹ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 4256, 27.9.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁷² Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 3786, 16.9.1941, T 16431/1725, KA.

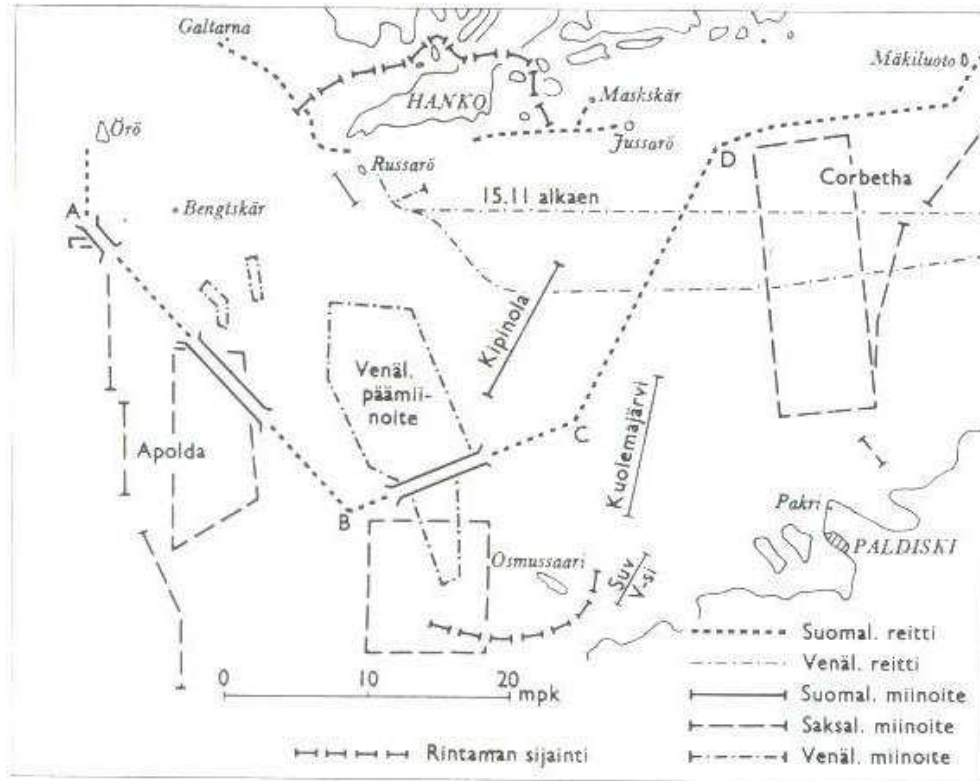
¹⁷³ Merivoimien Esikunta, Operatiivinen osasto n:o 2410/ Op.2. sal., 3.10.1941, T15718/6, KA.

¹⁷⁴ Pukkila (1952) s. 7–8.

¹⁷⁵ Päämaja Huolto-osasto, n:o 4110/Huolto 1/1b.sal. 22.12.1941, SPK 20879, KA, s. 9.

¹⁷⁶ Auvinen, Eero (2006, kolmas painos), s. 494.

mittunut, ruuhkautuivat satamat pahasti. Saksa julisti Suomen hetkellisesti tuontikieltoon, koska sen alukset joutuivat seisomaan odottaessaan lastien purkamista.¹⁷⁷ Meriyhteyden avautuessa Suomenlahdelle joulukuun alussa oli laivaliikenne heti vilkasta. Sekä Helsingin että Kotkan satamiin saapui kivihiililaivoja.¹⁷⁸

Kuva 1: Tilanne Suomenlahden suulla syksyllä 1941. Kauppalaivat siirrettiin reittiä A-B-C-D pitkin Suomenlahdelle.¹⁷⁹

Päämajassakin oltiin huolissaan Helsingin ja Hangon välisestä meriyhteydestä. Ilmavoimille käskettiin 27. lokakuuta vihollisen Hangon tukikohdasta toimivien lentokoneiden tuhoaminen Kannakselta irrotettavalla puolilaiivueella. Tavoitteena oli Helsingin ja Tallinnan välisen lento- ja laivaliikenteen suojaaminen. Tehtävää varten merivoimien lento- ja ilmatorjuntayksiköt alistettiin ilmavoimien komentajalle.¹⁸⁰ Tehtävä kuitenkin epäonnistu ja osasto menetti kaksi hävittäjää lentäjineen, muun muassa osaston johtajan, kapteeni Paavo Bergin.¹⁸¹

Valve teki uudelleen esityksen hyökkäyksestä rajoitetuin tavoittein Lappohjan suunnassa 31. lokakuuta. Ruotsalainen vapaaehtoispataljoona oli ilmaissut halunsa osallistua hyökkäykseen. Samalla Valve otti varovaisesti esiin mahdollisuuden vielä laajempaan toimintaan ja esitti

¹⁷⁷ Kijanen (1968), s. 64–66.

¹⁷⁸ Päämaja Huolto-osasto n:o 4110/Huolto 1/1b.sal 22.12.1941, SPK 20879, KA, s. 9.

¹⁷⁹ Kijanen (1968), s. 65.

¹⁸⁰ Päämaja, Operatiivinen osasto n:o 914/ Op. 3./ I sal. 27.10.1941, T 15718/6, KA.

¹⁸¹ Geust, Carl-Fredrik: *Ilmavoimat iskee*, Suomen sotahistorialliselle seuralle pidetty esitelmä, www.sshs.fi/binary/file/-/id/31/fid/375/, viitattu 26.10.2012, s.27.

Jalkaväkirykmentti 55 täydentämistä määrävahvuiseksi.¹⁸² Ylipäällikkö oli eri mieltä ja hylkäsi esityksen. Hänen mielestään rajoitetullakaan hyökkäyksellä saavutettavissa olleet edut eivät vastanneet hyökkäyksestä aiheutuvia tappioita.¹⁸³ Ruotsalaiset eivät luopuneet ajatuksesta ensimmäisellä kiellolla, vaan pyysivät päästä käymään ylipäällikön luona. Mannerheim pysyi edelleen entisessä kannassaan. Hänen mielestään hyökkäyksellä Hangossa ei ollut vaikutusta sodan kokonaistilanteeseen.¹⁸⁴ Näin Mannerheim pysyi näkemyksessään turhien tappioiden välttämisestä vedoten sodan kokonaistilanteeseen.

Hangon ryhmässä valmistautuminen hyökkäykseen kuitenkin jatkui edelleen. Talven lähestyessä koulutuksessa kiinnitettiin huomiota olosuhteiden muuttumiseen ja etenemiseen suksilla. Esimerkiksi Jalkaväkirykmentti 55:ä yksi komppania ja yksi pataljoona käskettiin talvihyökkäyskoulutukseen 15. marraskuuta.¹⁸⁵ Rannikopataljoona 3 määrättiin suksilla tapahtuvaan hyökkäyskoulutukseen kuusi päivää tämän jälkeen.¹⁸⁶ Myös edellä mainittu ruotsalaisista vapaaehtoisista muodostettu pataljoona käskettiin hyökkäyskoulutukseen.¹⁸⁷

Neuvostoliittolaiset olivat tehneet lokakuussa päätöksen Hangon tukikohdan evakuoimisesta. Samalla evakuoitiin myös Osmussaari. Tukikohdat olivat jääneet kauas vihollisen selustaan, niiden huoltomahdollisuudet kävivät koko ajan heikommiksi ja joukkoja tarvittiin Leningradin puolustamiseen.¹⁸⁸ Koko operaatio suoritettiin reilussa kuukaudessa. Evakuointisaattueita oli neljä suurempaa ja useampia pieniä. Ensimmäinen niistä lähti Kronstadista Hankoa kohti 31. lokakuuta. Viimeisen ja suurimman saattueen venäläiset kokosivat Hankoon marrasjoulukuun vaihteessa.¹⁸⁹ Vaikka Neuvostoliitto kärsi miinoitteissa usean sota- ja kuljetusaluksen tappiot, onnistuvat he siirtämään yhteensä 22 822 miestä, noin 73 prosenttia tukikohdan vahvuudesta Leningradiin.¹⁹⁰ Kun neuvostojoukot oli evakuointi, ottivat suomalaiset Hankoniemen takaisin haltuunsa joulukuun alussa.

Suomalaiset toimivat alusyksiköillä aktiivisesti vain viimeistä kuljetusta vastaan. Merivoimien esikunta antoi 30. marraskuuta käskyn osasto Pukkilalle häiritä Hankoon saapuvaa meriliikennettä yhteistoiminnassa Mäkiluodon linnakkeen kanssa. Myöhemmin Merivoimien esikunta ilmoitti myös saksalaisten etuvaratioalusten toimivan alueella. Keveistä aluksista muo-

¹⁸² Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 2896/Op.2.sal./ 31.10.1941, T 16431/1723, KA

¹⁸³ Päämaja, Operatiivinen osasto n:o 884/ Op.2.sal./ 4.11.1941, T 16431/1723, KA.

¹⁸⁴ Lappalainen (1987), s. 86.

¹⁸⁵ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 6299 ja 6300, 15.11.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁸⁶ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 6574, 21.11.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁸⁷ Hangon Ryhmän Esikunta, Operatiivinen toimisto n:o 6730, 25.11.1941, T 16431/1725, KA.

¹⁸⁸ Auvinen, Eero (2006, kolmas painos), s. 495–496.

¹⁸⁹ Kijanen, (1968), s. 57–61.

¹⁹⁰ Auvinen, Eero (2006). s 495–496.

dostettu osasto ei kuitenkaan pystynyt estämään venäläisten pääsyä Hankoon.¹⁹¹ Joulukuun 2. päivänä viimeiset kuljetukset lähtivät Hangosta. Kuljetusalus Josif Stalin ajoi neljään miinaan Corbetha-miinasulussa joulukuun 3. päivänä, jolloin ampumatarvikkeiden räjähtäminen aiheutti noin 4000 miehen kuoleman.¹⁹² Suurin osa neuvostoliittolaisten tappioista Hangossa aiheutui siis viimeisessä evakuointikuljetuksessa.

3.5 Päämajan ja merivoimien näkökannat

Päämajan operatiivinen johto suhtautui sodan alkamisen jälkeen kielteisesti Hangon valtaamiseen. Suomalaiset eivät ryhtyneet Hangossa merkittäviin hyökkäysoperaatioihin ja vihollisen toimintamahdollisuudet arvioitiin hyvin pian varsin rajallisiksi.¹⁹³ Päämajan operatiivisessa suunnittelussa Hankoa oli lähestytty ainoastaan maasodankäynnin selustauhkana. Neuvostoliiton voimat sitoutuivat taisteluihin Karjalassa ja Baltiassa, eikä hyökkäysjoukkojen kuljetus meritse Hankoon ollut enää todennäköinen vaihtoehto. Päämajassa arvioitiin, että tukikohdan saartaminen on riittävä toimenpide uhkan poistamiseksi. Yleistilanne itärintamalla teki siitä vain ”piikin lihassa”. Hangon meriyhteyksien pysymisen auki nähtiin olevan vain hyvä, koska näin tukikohta evakuoitaisiin ja se olisi siten poistettu. Vasta kun tukikohdan vaikutukset tulivat esiin, kiinnitettiin myös päämajassa siihen huomiota. Siitä oli vakavaa haittaa koko maan huollolle ja lisäksi saksalaiset olivat huolissaan vihollisen laivaston murtautumisesta Itämerelle. Toisaalta vaa’assa painoivat hyökkäyksessä varmasti kärsittävät tappiot. Päämaja pitäytyi passiivisessa toimintalinjassa. Hyökkäyksillä ei koettu olevan sodan lopputuloksen kannalta merkitystä. Tehtyään päätöksen Hangon tukikohdan saartamisesta oli ylipääällikkö valmis jättämään rintaman merivoimien käsiin ja johtovastuu pysyikin koko ajan Valveella.

Merivoimissa ja Hangon ryhmässä vallitsi kaiken aikaa ajatus, että Hanko oli tilaisuuden tullen vallattava hyökkäyksellä. Toimintaa suunniteltiin saksalaisten kanssa sovittujen tavoitteiden perusteella. Tarkoitus oli palauttaa meriyhteydet nopeasti mahdollisimman lähelle normaaliajan tilaa. Vaikka tukikohdan aiheuttama uhka maarintamana oli strategisen tilanteen johdosta poistunut, pysyi se meririntamalle kriittisenä kohteena. Sodan kaikki kolme osapuolta olivat suluttaneet Suomenlahden suun useilla miinakentillä ja Neuvostoliiton tukikohdat hallitsivat rannikon etelä- ja pohjoisranta. Päämajassa katsottiin alueen olevan selustassa, mutta merivoimien näkökulmasta Hanko ja Viron saaristossa olleet tukikohdat muodostivat Itämeren merisodan kannalta kriittiset kohteet. Oli luonnollista, että merivoimissa kiinnitettiin

¹⁹¹ Pukkila (1952), s. 9–14.

¹⁹² Auvinen, Eero (2006), s. 496.

¹⁹³ Karjalainen (2009), s. 96.

huomiota uhkan poistamiseen ja lähestyttiin tämän suhteen päämajaa useaan otteeseen. Merivoimien komentajalle päämajan ”piikki” oli merisodan eturintamaa. Neuvostoliittolaiset näkivät tukikohdilla olleen arvoa Leningradin puolustuksessa, joten ne pyrittiin pitämään niin pitkään kuin mahdollista. Merisodan näkökulmasta näin olikin, sillä miinoitteet ja tukikohdat estivät saksalaisten ja suomalaisten vapaan merenkäytön Suomenlahdella. Katkaisemalla Hangon meriyhteydet, olisi tukikohta voitu ehkä pakottaa antautumaan sen evakuoimisen sijaan. Merivoimat valmistautui aktiiviseen toimintaan tukikohtaa vastaan ja teki siitä suunnitelmia, koulutti joukkoja ja esitti päämajalle hyökkäyksellisiä toimenpiteitä. Syynä oli Hango–Osmussaaren merkitys Itämeren merisodalle.

Merivoimissa ja päämajassa vallitsi erilainen käsitys käytävästä merisodasta. Sotia ennen useat suomalaiset meriupseerit olivat jo opiskelleet kansainvälisissä sotakouluissa. Esimerkiksi kommodori Sundman oli valmistunut Ruotsin merisota-akatemiasta vuonna 1929. Komentajakapteeni Kauko Ikonen oli opiskellut Italian merisota-akatemiasta sekä julkaissut kirjan *Merisotataito* vuonna 1928, jossa hän käsittelee muun muassa yleisiä merisotaoppeja ja -teorioita.¹⁹⁴ Olennaisiin klassisiin merisotataidon käsitteisiin kuuluu merenherruus:

*”Merisodan päämäärä on varmistaa merenherruus tai estää vihollista varmistamasta merenherruutta ...Merenherruus ei merkitse muuta kuin meriyhteyksien turvaamista kaupallisiin tai sotilaallisiin tarkoituksiin.”*¹⁹⁵

Suomen ja Saksan merivoimat olivat tiiviissä yhteistoiminnassa tavoitteenaan merenherruuden saavuttaminen. Barbarossa -hyökkäyksen strateginen yllätys ja venäläisten passiivisuus Itämerellä mahdollisti aloitteellisen toiminnan. Laivastossa kiinnitettiin huomiota vihollisen meriyhteyksiin, joiden käyttö oli mahdollista suomalaisten pysyessä passiivisina. Merenherruuden voi sanoa olleen kiistanalainen Suomenlahdella vuoden 1941 ajan. Miinat aiheuttivat punalippuiselle laivastolle raskaita tappioita, mutta niistä huolimatta Hangon tukikohta pystyttiin evakuoimaan kohtalaisella menestyksellä. Suomalaisten ja saksalaisten huoltoyhteyksille ja kauppaliikenteelle tärkeitä meriyhteyksiä häiritsi Hango–Osmussaaren tykistö- ja miina-asema, jonka läpikulkeminen oli työlästä ja vaarallista.

¹⁹⁴ Tynkkynen, Vesa: Sotakorkeakoulu ja suomalainen sotataito 1920- ja 1930-luvuilla, *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*, toimittaneet Heikki Tilander, Juhani Haapala, Tapio Partanen ja Arto Kotro, WS Bookwell Oy, Juva 2009, s. 89–91.

¹⁹⁵ Corbett, Julian S.: *Some Principles of Maritime Strategy*, Longmans, Green and Co., New York, 1911, s. 87, 90. Tekijän suomennos.

Päämajassa ei täysin ymmärretty merivoimien operatiivista ajattelua, vaan haluttiin sitoa laivaston toiminta Hangon maarintaman passiivisuuteen. Ylipäällikön käskyyn on todennäköisesti vaikuttanut näkemys sodan mahdollisesta pikaisesta loppumisesta ja siten omien tappioiden välttämisestä. Hangon tilanteen ajateltiin päättyvän yleistilanteen pakottamana ajan kuluessa suomalaisten eduksi. Laivaston toimintasuunnitelmaa tulkittiin siis erilaisista lähtökohdista ja siten estettiin sen aktiivinen toiminta. Päämaja halusi pitää voimat yksiselitteisesti omassa komennossaan käskemällä sekä laivaston että rannikkojoukot passiivisuuteen, mutta miksi? Tiedustelutietojen perusteella tilannetta arvioitiin uudestaan ja hyökkäykseen käytettävissä olleet voimat todettiin liian heikoiksi. Niinpä operaatioajatusta muutettiin ja selustarintama päätettiin jättää merivoimien komentajan vartioitavaksi. Laivaston toiminta rinnastettiin maavoimiin, eikä merisodankäynnin taktiikkaa otettu huomioon tai sitä ei ehkä ymmärretty. Päämajan esittämät perustelut laivaston siirtämisoperaation kieltämiselle eivät kestä kriittistä merisotataidollista tarkastelua. Johtosuhteista seuranneiden sekaannusten lisäksi operatiivisesta näkemyserosta näyttäisi tässä tapauksessa tulleen myös arvovaltakiista.

Laivastoupseereiden Valvetta kohtaan esittämä kritiikki johtosuhteiden järjestelystä esiintyy myös uudessa valossa. Arvostelu on sikäli kohtuutonta, koska Valve yritti saada suorituskykyisimmät alukset sekä laivaston esikunnan siirrettyä Suomenlahden puolelle. Ylipäällikkö kuitenkin kielsi tämän heinäkuun alussa itsepintaisesti.

4 KENTTÄARMEIJAN MERISIVUSTALLA KANNAKSEN HYÖKKÄYKSESSÄ

4.1 Rannikkojoukkojen ja Laivaston valmistaminen hyökkäystoimintaan

Merivoimissa aloitettiin valmistautuminen rannikkotaisteluihin 30. kesäkuuta 1941 järjestämällä joukkoja hyökkäystoimintaan paremmin sopiviksi. Aloitteen asiassa päämajalle teki merivoimien komentaja. Esityksessä pyydettiin lupaa muuttaa joidenkin torjuntakomppanioiden kokoonpanoa siten, että niistä saataisiin paremmin saarien, satamien ja alusten valtaamiseen soveltuvia yksiköitä. Raskasta varustusta oli tarkoitus keventää hyökkäystoimintaan sopivaksi, ottaa komppanioihin vain nuorempia ikäluokkia sekä varustaa ne ottovenekalustolla.¹⁹⁶

Rannikkoiskuosastojen operatiivisen käytön ajatuksena oli niiden toiminnan liittäminen kenttäarmeijan etenemiseen ja yhteisen päämäärän saavuttamiseen. Kotkan suunnalla toimineessa 2. Rannikkoprikaatissa iskukomppanioita olikin eniten, neljä komppaniaa. Valve tarkensi merivoimien suunnitelmaa joukkojen kehittämisestä 9. heinäkuuta tehdyllä esityksellä. Merivoimissa oli määrätty muodostettavaksi viisi kranaatinheitinjoukkuetta. Yhdistämällä iskukomppanioita ja heitinjoukkueita muodostettiin rannikkoiskuosastoja, jotka myöhemmin nimettiin rannikkopataljooniksi. Miehitettäessä rannikon osia osastot oli tarkoitus alistaa tehtävää varten linnakkeistolle, joka järjestäisi tarpeelliset aselajitoimet iskuosaston tukemiseksi. Saarien valtaamisoperaatioihin johtoportaan kaskettäisiin jonkin rannikkoprikaatin esikunta. Rannikkojoukot ajateltiin jaettavan käyttöperiaatteen mukaan kolmeen osaan. Iskuosastot muodostaisivat hyökkäyksen kärjen. Toisessa portaassa merivoimat esitti käytettäväksi sille alistettuja jalkaväkijoukkoja Jalkaväkirykmentti 61:stä, joka oli Ahvenanmaalla. Nämä vapauttaisivat rannikkoiskuosastot miehityksestä sekä vartioinnista uuteen tehtävään. Kolmannessa vaiheessa haltuun otetulle alueelle tulisivat linnoitus- ja tykistöjoukot. Päämaja hyväksyi järjestelyn sekä suunnitelmien edellyttämien valmistelujen loppuunsaattamisen muutamilla tarkennuksella. Jalkaväkirykmentti 61 oli kuitenkin pidettävä koskemattomana Ahvenanmaalla.¹⁹⁷

Rannikkoiskuosastojen muodostaminen ja toiminta-ajatus saarten valtaamiseksi oli kehitetty merivoimissa. Suunnitelmassa oli otettu huomion talvisodan aikaiset kokemukset rannikkotykistön toiminnasta. Talvisotaa ennen vallinnut rannikkotykistöajattelu oli osoittautunut liian

¹⁹⁶ Meriv.E:n creedsanoma n:o 92/ Op.2./ sal. 30.6.1941, T 15718/6, KA.

¹⁹⁷ Meriv.E:n Operatiivinen osasto n:o 498/ Op. 2/ sal./ 8.7.1941, T 15718/6, KA.

yksipuoliseksi ja passiiviseksi. Vihollisen aluksia vastaan tarkoitettu, liikkuviin maaleihin ampuva tykistöaselaji oli joutunut myös muihin tehtäviin. Taisteluja vihollisen aluksia vastaan käytiin vain muutaman kerran. Sen sijaan Kannaksen sivusta-alueilla ja Laatokan rannalla tykistötulella tuettiin maarintaman taisteluja. Vetäydyttäessä asemia jouduttiin jättämään, jolloin rannikkotykkimiehet jatkoivat taistelua jalkaväkenä. Sodan loppuvaiheessa läntisistä rannikkotykistöyksiköistä siirrettiin miehiä Koivistonniemelle ja Viipurinlahdelle jalkaväeksi. Näihin tehtäviin jouduttiin yllättäen ja ilman kunnollista koulutusta. Jatkosodan alkaessa lähi-
torjuntakyvyn ja iskuosastotoiminnan kehittämiseen kiinnitettiin koulutuksessa entistä suurempaa huomiota. Myös liikkuva rannikkotykistö oli saanut alkunsa. Näin pelkästä rannikkotykistöstä haluttiin kehittää kokonaisvaltainen hyökkäyskykyinen aselaji.¹⁹⁸

Samana päivänä Merivoimien esikunnassa oli laadittu ohje yksiköille saarten valtaamisesta, mikä jaettiin joukoille päämajan hyväksytyä suunnitelman. Siinä käskettiin edellä mainittujen rannikkoiskuosastojen muodostaminen sekä niiden alistukset linnakkeistoille. Samalla painotettiin linnakkeistojen esikuntien valmistautumista iskukomppanioiden liikkuvaan johtamiseen ja niiden toiminnan tukemiseen tarvittavin aselajivoimin. Lisäyksenä päämajalle esiteltyyn suunnitelmaan oli, että saarten valtaamisen johtoelimenä suunniteltiin käytettävän Laivaston esikuntaa, jos laivaston pääosa oli tehtävässä mukana. Jos Laivaston esikunta ei olisi käytettävissä, johtoportaa irrotettaisiin jonkin rannikkoprikaatin esikunta. Laajemmissa saarien valtausoperaatioissa venekuljetuksia oli tarkoitus suojata laivastolla ja ilmavoimilla. Suunnitelmassa valmistauduttiin laajamittaiseen toimintaan, sillä ensimmäisen portaan veneosastojen jälkeen haltuun otetuille rannoille oli tarkoitus ajaa hinaajien voimin proomuja, joita voitaisiin sitten käyttää laitureina myöhäisempien portaiden ja raskaan kaluston vastaanottamiseen.¹⁹⁹

Suunnitelmaa laadittaessa oli todennäköisesti mietitty mahdollisia Viipurinlahden saarten ja Koiviston saarten valtaamisia osana Kannaksen hyökkäystä. Toinen vaihtoehto suunnitelman taustalla on saattanut olla Suomenlahden ulkosaarten valtaaminen. Saksalaiset olivat vaatineet Suursaaren valtaamista ensimmäisissä neuvotteluissa, mutta myöhemmin siitä oli luovuttu.²⁰⁰ Laivaston esikunnalla oli aiempaa kokemusta Kilpapurjehduksesta, jossa 5000 miestä siirrettiin 23 aluksella taisteluvalmiiksi osastoiksi järjestettyinä Ahvenanmaalle. Merivoimien joh-

¹⁹⁸ Mikola KJ: Rannikkopuolustuksemme viime sodissa, *Rannikon puolustaja 1/1971*, Helsinki, Kunnallispaino, 1971, s. 4–7.

¹⁹⁹ Meriv.E:n Operatiivinen osasto n:o 525/ Op. 2.sal./ 8.7.1941, T 15718/6, KA.

²⁰⁰ Jokipii (1987), s. 328.

dossa ainakin esikuntapäällikkö Svante Sundmanilla oli oppia ja tietoa eri puolustushaarojen yhteisestä operaatiosta maihinnousujen suorittamiseksi.²⁰¹

Merivoimissa tehtiin myös suunnitelma hyökkäystoiminnan harjoitteluksi. Laivaston esikunta sai käskyn järjestää Saaristomerellä yhteisharjoituksen, jonka tavoitteena oli saattaa iskujoukot ja Laivasto yhteistoimintaan. Harjoituksen maasto valittiin Suomenlahden itäosaa muistuttavasta paikasta. Laivaston komentajan kommodori Raholan piti johtaa harjoitus panssarilaiva Ilmariselta. Iskupataljoonan tehtävänä oli suorittaa maihinnousu panssarilaivojen antaessa maihinnousujoukoille tulitukea ja sitoessa rannikkolinnakkeen taisteluun. Hyökkäyksen edelleen jatkuessa olisivat alusyksiköt toimineet ylimenokuljetusten suojana. Näin oli tarkoitus selvittää kuljetuksiin, tulituen antamiseen, sillanpääaseman haltuunottoon ja viestija johtamisyhteyksiin liittyvät järjestelyt. Myös ilmavoimille suunniteltiin tehtäviä, mutta sen yksiköiden ei odotettu osallistuvan harjoitukseen.²⁰²

Harjoitus kuitenkin peruttiin sen suunniteltuna alkamispäivänä 16. heinäkuuta. Valve ja Snellman olivat vierailleet edellisenä päivänä päämajassa, missä tehtiin päätös siirtää 17. Divisioonaa pois Hangosta. Merivoimien piti vahvistaa tämän jälkeen Hangon ryhmää omilla rannikkoiskujoukoilla ja kenttäpattereilla. Tästä syystä Valve käski Laivaston alaisuudessa olleen rannikkoiskuosaston siirtyä viipymättä Hankoon.²⁰³

Pienemmässä mittakaavassa järjestettiin Suomenlahdella yhteisharjoitus Erillisen laivasto-osaston johtoportaan ja 2. Rannikkoprikaatille kesken. Valveen käskyn mukaan alusyksiköitä piti käyttää mahdollisimman tehokkaasti hyväksi prikaatin iskujoukkojen koulutuksessa niille pian tuleviin uusiin tehtäviin.²⁰⁴ Prikaatin komentajan ilmoituksen mukaan pidettiin 14.–15. elokuuta välisenä yönä harjoitus linnakesaaren valtaamisesta.²⁰⁵

4.2 Päämajan, Merivoimien ja IV Armeijakunnan yhteys hyökkäyksen valmisteluissa

Kannaksen hyökkäyksen suunnittelu käynnistyi kesäkuun lopulla Mannerheimin vieraillessa rintamalla. Tällä matkalla hän selvitti komentajille tulevia operaatioita koskevia ajatuksiaan.

²⁰¹ *Yhdistetyt operaatiot*. Todennäköisesti luonnos opetusmateriaalista maailmansotien väliseltä ajalta. Svante Sundmanin kokoelma PK 1173/4, KA.

²⁰² Meriv. E:n Operatiivinen osasto n:o 500/ Op.2.sal./ 8.7.1941, T 16431/1725, KA ja Laivaston Esikunta Toim. II n:o 430/Ye.1./sal./ 10.7.1941, T 16431/1725, KA.

²⁰³ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 165–168.

²⁰⁴ Meriv.E:n Operatiivinen osasto n:o 1144/ Op.2.sal/ 3.8.1941, T 16431/1723, KA.

²⁰⁵ 2. RPr:n creed-sanoma n:o 117/14.8.1941, T 16433/1752, KA.

Hyökkäysoperaatiot suoritettaisiin järjestyksessä siten, että ensin hyökättäisiin Laatokan Karjalassa. Sitä seuraisi Viipurin ja Karjalan kannaksen takaisinvaltaus. Tämän jälkeen alkaisi pitemmälle tähtäävä hyökkäys Laatokasta itään. Kaakkois-Suomessa Kannaksella valmistautuivat toimimaan kenraaliluutnantti Oeschin IV Armeijakunta ja kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen II Armeijakunta.²⁰⁶

Ajatus IV Armeijakunnan hyökkäyksen toteuttamisesta saarrostavasti Viipurin itäpuolitse esiintyi ensimmäistä kertaa tämän tapaamisen jälkeen kesäkuun lopulla. Armeijakunnan esikuntapäällikkö Valo Nihtilä on kertonut, että ajatus saarrostavasta hyökkäyksestä yhteisenä operaationa II Armeijakunnan kanssa syntyi nimenomaan IV Armeijakunnassa, mikä päämajan hyväksynnällä toteutettiin. Tämän jälkeen suunnitelman kehittäminen tapahtui päämajan ja armeijakunnan välillä. II Armeijakunta hyökkäisi ensin Itä-kannaksella, jonka jälkeen IV Armeijakunta liittyisi hyökkäykseen. Ensimmäinen suunnitelma hyökkäysvalmisteluista lähetettiin Airolle hyväksyttäväksi 1. heinäkuuta. Varsinaisen valmistautumiskäskyn IV Armeijakunta sai päämajalta 13. elokuuta. Hyökkäys oli tarkoitus aloittaa vasemmalla siivellä kohti Vuoksea ja jatkaa sieltä etelään tai kaakkoon tilanteen mukaisesti. Viipuri piti saartaa ja venäläiset joukot motittaa. Voimat keskitettiin painopisteeseen armeijakunnan vasemmalle siivelle. Vihollisen arvioitiin tekevän voimakasta vastarintaa, joten hyökkäyksen tueksi haluttiin kaikki mahdollinen tykistövoima. Niinpä se päätettiin aloittaa vasta kun Karjalan Armeijalta ja II Armeijakunnalta voitiin irrottaa tykistöä niiden omien hyökkäysten edettyä tavoitteisiinsa. Lopullinen hyökkäyssuunnitelma oli valmis 19. elokuuta 1941.²⁰⁷

Päämaja oli kiinnittänyt huomiota rannikkotykistön ja maavoimien yhteistoimintaan kaakkoisrajalla 1. huhtikuuta 1941, jolloin Kotkan rannikkolohko (Sodan alkaessa 2. Rannikkoprikaati) sai käskyn operatiivisista valmisteluista. Rannikkolohko oli siis alistettu maavoimien armeijakunnalle. Vaikka ohjeet koskivat suurimmaksi osaksi puolustustaistelua, piti myös armeijakunnan mahdolliseen etenemiseen Kannaksella valmistautua. Merivoimien piti suunnitella aseistuksen ja joukkojen siirtoja Viipurinlahden rannan, Säkijärven ja Virolahden puolustamiseksi. Otettaessa uusia alueita haltuun piti kiinnittää huomiota erityisesti johtamiseen ja huoltoon liittyviin kysymyksiin. Samalla merivoimat velvoitettiin tiiviiseen yhteistyöhön II Armeijakunnan (joka muodosti sodan alkaessa IV Armeijakunnan) kanssa suunnitelmia laadittaessa. Käskyn mukaisesti toukokuun alussa järjestettiin kaksi sotapeliä, joissa käsiteltiin merivoimien toimintaa armeijakunnan puolustukseen ja hyökkäykseen liittyvissä kysy-

²⁰⁶ Savolainen, Aapo: Voimien käyttö ja suuntaaminen IV AK:n hyökkäyksessä, *Tiede ja ase N:o 17*, Länsi-Savon Kirjapaino Oy, Mikkeli, 1958, s. 40.

²⁰⁷ Karjalainen (2009) s. 127–130.

myksissä.²⁰⁸ Valve oli ollut välirauhan aikana sitä mieltä, että Kotkan lohkon toimiessa saaristossa sen tuki maavoimille rajoittuisi tykistön tulenkäyttöön. Siksi sen pitäisi kuulua merivoimille. Syy oli saman kuin Hangossa, Valve olisi halunnut pitää rannikkopuolustuksen mahdollisimman yhtenäisenä.²⁰⁹ Pääesikunnan käskystä huolimatta Merivoimien esikunnan ja armeijakunnan välinen yhteistyö oli jäänyt vähäiseksi ja yhteistoiminta käytiin pääasiassa paikallisella tasolla.

2. Rannikkoprikaatissa oli laadittu 11. elokuuta Merivoimien esikunnalle osoitettu muistio tulevasta toiminnasta liittyen IV Armeijakunnan hyökkäykseen. Muistion perusteella prikaatin esikunnalla oli tieto suunnitellun hyökkäyksen saarrostavasta luonteesta. Sen naapurina olleen 8. Divisioonan piti hyökkäyksen alkuvaiheessa jäädä puolustusasemiin Viipurinlahden rannalla, samalla kun armeijakunnan päävoimat etenisivät Viipurin pohjoispuolitse²¹⁰. Vihollisen joukkojen odotettiin jäävän saarroksiin Viipurin länsi- ja lounaispuolelle. Prikaatin oma tehtävä arvioitiin armeijakunnan hyökkäystä tukevaksi. Sen piti suojata merisivusta sekä ottaa rannikon ja saariston varmistus omalle vastuulleen ja irrottaa siten armeijakunnan joukot jatkotehtäviin. Prikaatin hyökkäystoiminnan painopiste suunniteltiin Virolahden saarille ja rannikon puhdistamiseen. Prikaatin rannikkoosastot ja tulitukiosat oli koottu majuri Martti Miettisen johtamaksi osasto Miettiseksi. Ne olivat tässä vaiheessa puolustustehtävässä, mutta niiden arvioitiin olevan suurimmilta osin irrotettavissa liikkuvampiin tehtäviin. Lisäksi rannikon varmistamiseen olisi käytettävissä vielä 400–500 prikaatin miestä, jotka oli vapautettu maataloustöihin. Vihollisesta puhdistamisen jälkeen Viipurinlahden rannikolle ja Virolahden saarien varmistamiseen suunniteltiin ryhmitettävän liikkuvia ja kiinteitä pattereita.²¹¹

Pääesikunnan määräyksestä sotapeleissä oli käsketty käsitellä juuri edellä mainittuja asioita, joukkojen ja kaluston uudelleen sijoittelua rantamaalla hyökkäyksen tapahtuessa. Ilmeisesti prikaati tekikin tässä vaiheessa IV Armeijakunnan hyökkäykseen liittyvät suunnitelmansa itsenäisesti ilman Merivoimien esikunnan suoraa ohjausta. Toisaalta prikaatin sotapäiväkirjan mukaan se ei saanut armeijakunnaltakaan ohjeita.²¹² Prikaatin operatiivinen alistaminen IV Armeijakunnalle saa epäselvän kuvan promemorian valossa. Asiakirja oli osoitettu Merivoimien esikunnalle ja tiedoksi IV Armeijakunnalle. Käsiteltävän aiheen liittyessä tulevaan hyökkäykseen, armeijakunnan olisi kuvitellut olevan prikaatin suunnitelman hyväksyjä ja ensisijainen vastaanottaja. Samanlainen havainto oli merisotatoimiston vuoden 1941 arkistos-

²⁰⁸ Puolustusvoimain Pääesikunta, Operatiivinen osasto n:o 171/ Op.2.sal., 1.4.1941, T 16431/1725, KA.

²⁰⁹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 30.11.1939–11.9.1940, SPK 2389, KA, s. 578.

²¹⁰ Savolainen (1959), s. 49.

²¹¹ 2. Rannikkoprikaati Esikunta, Tsto II n:o 1225/sal., 11.8.1941. T 16431/1725, KA.

²¹² 2. Rannikkoprikaatin esikunnan sotapäiväkirja 15.6.41- 31.12.41, SPK 21488, KA.

ta, jonka mukaan päämaja ja Merivoimien esikunta tekivät rannikkoprikaatin tykistön sijoitukseen liittyvät päätökset armeijakunnan jäädessä sivuun.²¹³ Mitä sitten tarkoitti rannikkoprikaatin operatiivinen alistus armeijakunnalle, kun se kerran oli päätöksentekoketjusta kokonaan poissa?

IV Armeijakunnan lopullinen hyökkäyskäsky annettiin 19. elokuuta. Hyökkäyksen saarrosta-va perusajatus oli säilynyt ennallaan. 2. Rannikkoprikaatille määrättiin tehtäväksi osallistumisen Virolahden saariston valtaamiseen sekä Virolahden saariston ja mantereen rantaviivan puhdistus vihollisesta hyökkäyksen edistyessä. Armeijakunnan rannikon vastainen sivusta piti suojata sekä estää ja vaikeuttaa vihollisen meriliikennettä aseiden kantopiirissä.²¹⁴ Tehtävät olivat siis samat kuin rannikkoprikaatissa aiemmin kirjoitetussa muistiossa.

Rannikkojoukkojen käyttö suunniteltiin siis osana armeijakunnan hyökkäystä. Päämajan ja Merivoimien esikunnan välinen yhteys hyökkäyksen suunnittelun suhteen pysyi pitkään hiljaisena. Päämaja antoi vasta 19. elokuuta merivoimille käskyn suunnitella oma toimintansa Viipurinlahdella, nyt kiireellisesti. IV Armeijakunta oli valmistautunut tehtäväänsä jo kahdeksan viikon ajan ja lopullinen hyökkäyskäsky oli annettu siis samana päivänä. Päämaja käski merivoimia estämään huolto- ja evakuoimiskuljetukset saarroksiin jäävältä Virolahden ja Viipurin väliseltä alueelta. Näin oli tarkoitus sulkea tulevan Viipurin motin meritie. Päämajassa arvioitiin vihollisen keskittävän hyökkäyksen käynnistyttyä alueelle huomattavasti enemmän laivastovoimia kuin siellä aiemmin oli ollut. Siksi miinoitukset suositeltiin tehtäväksi ennen kenttäarmeijan hyökkäyksen alkamista. Panssarilaivojen siirtäminen Saaristomereltä kuitenkin kiellettiin.²¹⁵ Tämä päätös piti käytännössä Laivaston esikunnan Saaristomerellä.

Seuraavana päivänä IV Armeijakunta teki päämajalle esityksen 2. Rannikkoprikaatin alistuksen purkamisesta. Everstiluutnantti Nihtilä perusteli esitystä hankalaksi koetulla yhteydenpidolla, jonka oletettiin edelleen vaikeutuvan hyökkäyksen alkaessa. Kokemukset operatiivisesta alistussuhteesta eivät olleet armeijakunnan näkökulmasta positiivisia. Toinen syy oli se, että rannikkoprikaatilla ei nähty olevan hyökkäyksessä mahdollisuuksia armeijakunnan aktiiviseen tukemiseen samalla tavalla kuin puolustuksessa. Päämajan operatiivisella osastolla asia siirrettiin merivoimatoimiston käsiteltäväksi ja sen päällikkö Niilo Sario määrättiin esittelijäksi.²¹⁶ Kyseessä oli operatiivisesti merkittävä joukko-osastotason asia, jossa päätöksen teki

²¹³ Meriv.E:n creedsanoma n:o 405/ Op.1/ 27.7.1941 ja Päämajan creedsanoma n:o 551/ Op. 2/ sal. 27.7.1941, T 15718/6, KA.

²¹⁴ Taistelukertomus IV AK:n hyökkäysoperaatiosta Länsi-Kannaksen valtaamiseksi, SPK 4356, KA, Liite 8.

²¹⁵ PM:n Operatiivinen osasto n:o 621/ Op. 2/ sal./ 19.8.1941, T 15718/6, KA.

²¹⁶ IV AKE:n lennätinsanoma n:o 197/ III/ 20.8.1941, T 15718/6, KA.

ylipäällikkö. IV Armeijakunnan tekemän esityksen perusteella aiemmasta suunnitelmasta päätettiin poiketa ja rannikkoprikaatin operatiivinen alistus siirrettiin takaisin merivoimille. Tämä kertoo myös armeijakunnan määräävästä asemasta hyökkäystä suunniteltaessa. Hyökkäys oli alkamassa lähipäivinä ja nyt sen taistelujaotukseen tehtiin muutos, jolla oli suurta vaikutusta myös merivoimien toimintaan.

2. Rannikkoprikaatin operatiivinen johtovastuun siirrettiin merivoimille 22. elokuuta alkaen.²¹⁷ Vielä elokuun 21. päivänä prikaatissa laadittiin käsky, jossa armeijakunnan hyökkäyksen arvioitiin alkavan lähipäivinä. Omien tehtävien nähtiin pysyneen ennallaan: rannikon varmistaminen, Virolahden saariston valtaaminen ja vihollisen meriliikenteen estäminen ja vaikeuttaminen aseiden kantopiirissä.²¹⁸ Seuraavana aamuna, kun hyökkäys oli käynnistynyt, Osasto Miettiselle annettiin käsky asettaa yhteysupseeri prikaatin naapurina olleen Jalkaväkirykmentti 24:n esikuntaan.²¹⁹ Lopulta yhteysupseerit asetettiin sekä 8. Divisioonaan että Jalkaväkirykmentti 24:n.²²⁰ Joukkoyksikkötasolla yhteistoimintaan meri- ja maavoimien välillä oltiinkin siten valmiimpia kuin ylemmissä esikunnissa.

Kun tutkitaan merivoimien valmistautumista Kannaksen hyökkäykseen, esiin nousee kaksi seikkaa. Ennen hyökkäyksen alkamista Länsi-kannaksella Mannerheim oli neuvotellut Valveen kanssa kahdesti merivoimien operatiivisista päätöksistä, ensin Laivaston siirrosta Suomenlahdelle ja toiseksi 17. Divisioonan irrottamisesta Hangon rintamalta. Molemmilla päätöksillä oli merkitystä alkaviin Kannaksen operaatioihin. Laivaston päävoimat ja esikunta pidettiin ylipäällikön päätöksellä Saaristomerellä, vaikka merivoimien johdossa ajateltiin Laivastolla olevan oma osuutensa hyökkäyksessä. Hangon rintaman joukkojen uudelleenjärjestyksen takia tärkeä yhteistoimintaharjoitus Saaristomerellä jäi pitämättä. Siksi tuntuisi oudolta, jos Valve ei ole näissä tapaamisissa selvittänyt Mannerheimille toiminta-ajatuksiaan rannikkoujoukkojen ja laivaston käytöstä. Lisäksi merivoimien suunnitelmat oli jaettu päämajan merivoimatoimistoon. Jostain syystä Valveen toiminta-ajatuksiset eivät olleet tavoittaneet ylipäällikköä tai saaneet Mannerheimin hyväksyntää.

Merivoimien esikunnan ja IV Armeijakunnan yhteistyö oli jäänyt vähäiseksi. Näin siitä huolimatta, vaikka merivoimia oli jo keväällä velvoitettu tiiviiseen yhteistyöhön. IV Armeijakunnassa ei uskottu, että merivoimien joukolle olisi käyttöä hyökkäyksessä, vaikka se tähän asti olikin otettu suunnitelmissa huomioon. Rannikkoprikaatin johtaminen oli käynyt armeijakun-

²¹⁷ PM:n Operatiivinen osasto n:o 625/ Op. 2./ sal./ 20.8.1941, T 15718/6, KA.

²¹⁸ 2. Rannikkoprikaati, esikunta, T:sto II KD 1456/sal., 21.8.1941, T 16431/1725, KA.

²¹⁹ 2. Rannikkoprikaatin esikunnan sotapäiväkirja 15.6.41–31.12.41, SPK 21488, KA, s.157

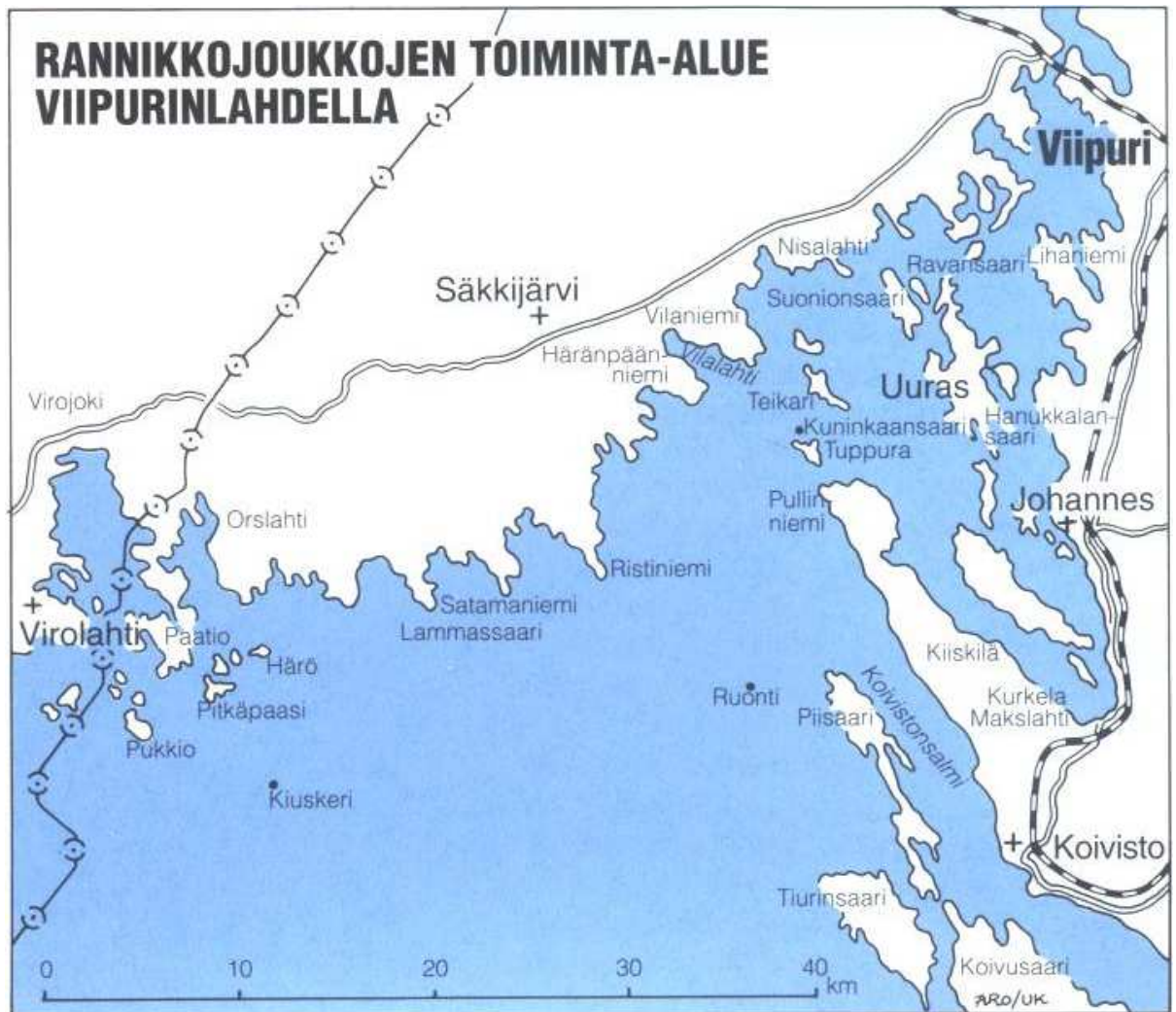
²²⁰ 8. Divisioonan esikunta, Toimisto III sotapäiväkirja 24.8.41–30.8.41., SPK 5857, KA, 24.8.

nan kannalta liian monimutkaiseksi, koska alistussuhteesta huolimatta päätökset tehtiin muualla. Tykkien sijoitukset ratkaistiin päämajan ja merivoimien välillä, ja merivoimat päätti esimerkiksi sotilaiden vapauttamisesta maataloustöihin. Hyökkäyksen alkaessa prikaatista oli vielä 400–500 miestä maataloustöissä. Niinpä sen todellinen valmius mihinkään hyökkäyksellisiin toimiin oli kyseenalainen iskukomppanioiden ollessa sidottuna puolustustehtäviin. Valve painotti aina rannikkojoukkojen ja laivaston yhteistoiminnan mahdollisuuksia, mutta suhtautui samalla merivoimiinsa varjelevasti. Rannikkojoukkojen johtaminen tuntui armeijakunnassa vieraalta ja niistä haluttiin päästä eroon ennen hyökkäystä.

Merivoimien johdossa varmasti tiedettiin tulevasta Länsi-kannaksen hyökkäyksestä, koska II Armeijakunta oli hyökännyt Itä-kannaksella jo heinäkuun 31. päivästä alkaen. Hyökkäyksen tarkka ajankohta ei vaikuta olleen merivoimien johdolla tiedossa. Hyökkäyksen suunnittelussa suurimman vastuun kantoi IV Armeijakunta, eikä merivoimien valmistautumista pystytty yhdistämään sen suunnitelmiin. Merivoimien varsin mittavat toimenpiteet joukkojen kouluttamiseksi ja järjestämiseksi hyökkäystoimintaan oli tehty täysin omassa piirissä, lukuun ottamatta armeijakunnalle alistettua rannikkoprikaatia. Kun päämajasta annettiin merivoimille toimintakäske Viipurinlahdelle, oli se pahasti myöhässä. Merivoimat oli jäänyt operaation suunnittelussa täysin syrjään. Joko merivoimat oli unohdettu, tai sitten ei ollut ymmärretty, minkälaisista aikamääristä oli kysymys toimintaa suunniteltaessa ja toimeenpantaessa. Hangoissa merivoimat teki aktiivisesti esityksiä tukikohtaa vastaan toimimiseksi, mutta Kannaksen hyökkäyksen suhteen Valve oli odottavalla kannalla.

4.3 Hyökkäys Länsi-kannaksella 21.8.–24.8.1941

Merivoimien toimintasuunnitelma Viipurinlahden ja Vironlahden rannikon sulkemiseksi oli valmis 21. elokuuta. Kun rannikkoprikaatin operatiivinen johtaminen oli palautettu merivoimille, tuli suunnitelmasta huomattavasti laajempi kuin päämajan alun perin merivoimille antamassa tehtävässä. Siitä tuli myös 2. Rannikkoprikaatin laatimaa aiempaa suunnitelmaa hyökkäyksellisempi.

Kuva 2: Viipurinlahden toiminta-alue.²²¹

Valve halusi vallata Alvatinniemen Piisaaren pohjoiskärjestä rannikkopataljoonalla ja sijoittaa sinne kolme tykkiä. Merivoimat esitti tykkien ottamista Ahvenanmaalta. Ahvenanmaalta esitettiin siirrettäväksi myös jalkaväkipataljoona Hankoon, josta vastaavasti irrotettaisiin hyökkäyskykyinen rannikkopataljoona Alvatinniemen valtaamiseen. Kyseessä olisi ollut vihollisen selusta-alueelle suoritettu maihinnousu noin 15 kilometriä pitkän merimarssin jälkeen. Riskialttiilla ja yllätyksellisellä hyökkäyksellä merivoimien komentaja halusi saada tykit aseisiin, joista voitaisiin estää vihollisen alusten liikkeen Koiviston salmien kautta. Lisäksi Valve esitti, että IV Armeijakunnan ja 2. Rannikkoprikaatin piti vallata Orslahti ja sen edustan saaria, joihin ryhmitettäisiin sen jälkeen rannikkotykkejä. Laivastovoimista Valve halusi alueelle kaikki neljä tykkivenettä sekä jo Suomenlahdella olleet yksiköt, jotka olivat hänen alaisuudessaan. Miinoituksia Valve ei halunnut laskea aikaisemmin kuin juuri ennen operaation alkua, muuten vihollinen kykenisi raivaamaan ne. Toimintavalmiina suunnitelman toteuttamiseksi

²²¹ Auvinen, Visa, Rönkkönen, Teuvo: Sotatoimet merellä ja rannikolla, *Jatkosodan historia osa 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisu XXV:6, WSOY, Porvoo, 1994, s. 68.

merivoimat olisivat kuitenkin aikaisintaan 30. elokuuta, eli reilun viikon kuluttua hyökkäyksen suunnitellusta aloittamisesta!²²²

Merivoimien valmistautuminen oli siis pahasti jäljessä tilanteen yleisestä kehityksestä. IV Armeijakunnan komentaja esitti päämajalle hyökkäyksen aloittamista 21. elokuuta aamulla. Ylipäällikkö siirsi hyökkäyshetkeä esitetystä vuorokaudella eteenpäin. Syynä oli tykistöntarkastajan kenraali Vilho Nenosen ilmoitus, että tykistö olisi vasta tuolloin varmasti valmis tukemaan hyökkäystä. Vihollinen aloitti kuitenkin vetäytymisen hyökkäyksen alta, koska II Armeijakunnan eteneminen pitkälle Itä-kannakselle oli jo saanut aikaan saarroitusuhan²²³. Niinpä Airo antoi luvan aloittaa hyökkäys ennen määräaikaa, mikäli vihollinen oli irtautumassa asemistaan. Valmistellut asemansa lähes ilman taisteluita jättänyt vihollinen yllätti suomalaiset.²²⁴ Nopeasti muuttunut tilanne teki merivoimienkin suunnitelmasta hetkessä vanhentuneen. Rannikkoprikaatin naapurina IV Armeijakunnan oikealla siivellä toiminut 8. Divisioona ei jäänytkään puolustukseen, vaan siirtyi takaa-ajoon 22. elokuuta.²²⁵ Samalla ajatus motittaa rantamaalla olleet venäläiset joukot alkoi kuivua kasaan näiden vetäytyessä kohti Viipuria. Ainoastaan Vironlahden ja Viipurinlahden saarille jäi vihollisen miehitystä.

Päämaja ei ehtinyt hyväksyä merivoimien toimintasuunnitelmaa Viipurinlahden sulkemisesta, kun se antoi 22. elokuuta uusia käskyjä. Merivoimien piti huolehtia rannikon varmistuksesta sitä mukaa kun IV Armeijakunnan joukot etenivät Virolahti–Säkkijärvi rannikolla. Illalla Airo tarkensi antamaansa käskyä. Toiminta piti suhteuttaa nopeasti muuttuneeseen tilanteeseen, joten tehtäväksi jäi rannikon varmistaminen. Saarien haltuunotto sai tulla kyseeseen vain, jos vihollisen voimat niissä havaittiin heikoksi. Valveen esittämä Alvatinniemen valtaaminen kiellettiin. Kiellosta huolimatta tykkien siirrot hyväksyttiin tilanteeseen sitoen, mutta jalkaväkিপataljoonaa ei saanut irrottaa Ahvenanmaalta.²²⁶ Päämajan passivoittavasta käskystä huolimatta rannikkopataljoonan siirto Hangosta aloitettiin.

IV Armeijakunnan tekemän esityksen perusteella ylipäällikkö antoi 23. elokuuta illalla käskyn, jonka mukaan jatkuvalla hyökkäyksellä oli estettävä vihollisen ryhmittyminen puolustukseen ja katkaistava Viipurista etelään ja kaakkoon johtavat tieyhteydet.²²⁷ IV Armeijakunnan esikunnassa arvioitiin tilannetta ja 8. Divisioonalle annettiin käsky ylimenopaikan tiedus-

²²² Meriv.E:n creedsanoma n:o 470/ Op.os sal/ 21.8.1941, T 15718/6, KA.

²²³ Kuussaari, Eero ja Juutilainen, Antti: Länsi-Kannaksen valtaus, *Jatkosodan historia osa 2*, Sotatieteen laitoksen julkaisu XXV:2, WSOY, Porvoo, 1989, s. 200.

²²⁴ Karjalainen (2009), s. 131–132.

²²⁵ Savolainen (1959), s. 57

²²⁶ PM:n creedsanoma n:o 635/ Op. 2. sal./ 22.8.1941, T 15718/6, KA.

²²⁷ Savolainen (1958) s. 60.

telemiseksi Viipurinlahdelta. Päätös suorittaa ylimeno Keihäsniemestä Lihaniemeen tehtiin seuraavana päivänä. Alueelta oli saatu rohkaisevia tiedustelutietoja ja tilaisuuden ilmaantues- sa siihen päätettiin pikaisesti tarttua. Toiminta-ajatuksena oli nyt pyrkiä kaksipuoleiseen saar- rostukseen. Se oli syntynyt armeijakunnan operatiiviselta osastolta ilman, että edes omien aselajikomentajien kanssa oli neuvoteltu. Sitä ei mainittu alkuperäisessä hyökkäyskäskyssä, mutta aivan hyökkäyksen kynnyksellä Nihtilä oli arvellut Viipurinlahden ylimenohyökkäyk- sen olevan edellytys vihollisen onnistuneelle motittamiselle²²⁸. Päämaja ei osallistunut ylime- non suunnitteluun eikä kontrolloinut sen suorittamista muutenkaan. Todennäköisesti operatii- vinen johto antoi toimelle vain suullisen hyväksyntänsä.²²⁹

Yllättävän tehtävän saaneella 8. Divisioonalla oli vähänlaisesti ylimenokalustoa ja sen pioneeri- ripataljoona oli pääosin alistettu jalkaväelle ja siten hajallaan laajalla alueella.²³⁰ Sillä oli käy- tössään kuusi omaa syöksyvenettä ja muutama ruuhi, joilla kuljetukset saatiin käyntiin. Viro- lahdelta lähetettiin viisi kalastusalusta tukemaan kuljetuksia.²³¹ Nihtilä oli näistä yhteydessä suoraan 2. Rannikkoprikaatin komentajaan.²³² Ylimenon paljastuttua viholliselle se yritti häi- ritä kuljetuksia Uuraassa olleella tykistöllä, tykkiveneillä ja ilmavoimien hävittäjillä. Niiden aiheuttamat tappiot jäivät lopulta pieniksi.²³³ Maavoimista esitettiin kuitenkin useita tukipyynn- töjä laivastoyksiköiden saamiseksi alueelle suojaamaan kuljetuksia, mutta merivoimilla aluk- silla oli omia tehtäviä Viipurinlahden suulla ja Koiviston saarten suunnalla.²³⁴

Vaikka 8. Divisioonan kaikkien voimien keskittäminen Viipurinlahden yli Lihaniemelle kesti 1. syyskuuta asti, etenivät sen joukot jo 25. elokuuta iltaan mennessä Alasommeelle katkaisten venäläisten Viipurista etelään Koivistolle kulkeneen maantie- ja rautatieyhteyden. Tosin sen voimat sitoutuivat aina saapumisensa myötä taisteluihin, eikä sillä ollut mahdollisuutta laa- jempaan hyökkäystoimintaan ennen kuin 30. elokuuta.²³⁵

IV Armeijakunnan hyökkäys oli johtanut kahdessa päivässä Viipurinlahden luoteisrannan haltuun ottamiseen, mutta merivoimien joukot olivat vielä käytännössä lähtöasemissaan. Vi- rolahden saarista pääosa oli vielä vihollisen hallussa ja 2. Rannikkoprikaatin osasto Miettinen

²²⁸ Mäkelä, Jukka L.: Armeijakunnan aivot, *Suomi taisteli osa 3*, toimittanut Mäkelä, Jukka L., WSOY, Porvoo, 1978, s. 151–152 ja Karjalainen (2009), s. 135.

²²⁹ Karjalainen (2009), s. 134–136.

²³⁰ Sama s. 135.

²³¹ Savolainen, (1958), s. 62.

²³² Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*, WSOY, Juva, 1994, s. 87.

²³³ Savolainen (1958), s. 64.

²³⁴ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 419, 427.

²³⁵ Savolainen (1958), s. 68 ja 74.

kävi vihollisen kanssa alueella taistelua.²³⁶ Viipurinlahden suulla Teikarin ja Tuppuran saaret olivat myös vihollisen hallussa. Näiltä saarilta vihollinen evakuoiti joukkojaan kovalla vauhdilla.²³⁷

Päämajoituspäällikkö Airo käski 24. elokuuta merivoimia ottamaan haltuunsa Viipurinlahden saaret Uuras mukaan lukien. Saarilta käsin piti estää vihollisen meriliikenne Viipurin ja Maksalahden suunnasta. Lisäksi merivoimien oli avustettava ylimenoa venekalustolla sekä suoritettava laivastovoimilla tiedustelua Koiviston saarten suuntaan. Käsky saapui illalla klo 1810.²³⁸ Samana iltana rannikon varmistaminen siirrettiin merivoimien vastuulle, mitä varten 2. Rannikkoprikaati sai käyttöönsä 8. Divisioonan joukoista Linnoituspataljoona 3:n ja 4:n. Merivoimien piti jatkossa sopia rannikon varmistamisesta suoraan IV Armeijakunnan kanssa.²³⁹

Merivoimissa aloitettiin toimenpiteet käskyn toteuttamiseksi. Operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Valtanen antoi käskynsä suoraan osasto Miettiselle: Rannikkopataljoona 2:n komppaniat piti irrottaa Virolahdelta, mikäli saarten puhdistus oli suoritettu ja ne piti suunnata nopeasti Viipurinlahden saarten tutkimiseen ja valtaamiseen. Haltuun otettaviksi kohteiksi määrättiin Uuras, Teikari ja Tuppura ja tehtäväksi vihollisen meriliikenteen estäminen Viipurista ja Makslahdesta.²⁴⁰ Osasto Miettinen oli kuitenkin edelleen sidottu Virolahden saariston taisteluihin. Seuraavana päivänä vihollinen oli vetäytynyt kaikilta Virolahden saarilta, jolloin osasto Miettiseen kuulunut Rannikkopataljoona 2 miehitti osan niistä.²⁴¹

Merivoimien johtosuhteissa oli tällä hetkellä huomattava sekaantumisen vaara. Valve oli saapunut 2. Rannikkoprikaatin alueelle johtamaan toimintaa, jolloin operatiivisen osaston päällikkö välitti päämajan antaman käskyn hänen ohitseen osasto Miettiselle. Vaikka Airo oli käskennyt suorittamaan tiedustelua Koiviston saarten suuntaan, määräsi Valve moottoritorpedoveneet Pullinniemen tiedusteluun. Moottoritorpedoveneen päällikkö oli saanut käskyn varmistaa miinanlaskun, joka oli tarkoitus suorittaa 24. elokuuta. Muutamaa tuntia käskyn saamisesta miinoitus kuitenkin peruttiin. Miinoittajat lähtivät purkamaan lastinsa ja moottoritorpedoveneet siirtyivät Satamaniemeen, jossa ne saivat uudet toimintaohjeet Valveelta henkilökohtaisesti. Niiden tuli suorittaa väkivaltaista tiedustelua Pullinniemen suuntaan. Teh-

²³⁶ Ruusuvoori, K: *Merivoimien toiminta IV AK:n sivustalla hyökkäysvaiheessa 1941*, Sotakorkeakoulu 12.8.1955, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, s.11.

²³⁷ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 396.

²³⁸ PM:n creedsanoma n:o 639/ Op.2/sal./ 24.8.1941, T 15718/6, KA.

²³⁹ Kuussaari (1989) s. 205 ja Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s. 405.

²⁴⁰ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s. 404 ja 406.

²⁴¹ Ruusuvoori (1955), s. 12–14.

tävä suoritettiin käsikranaatteja rantaan heitellen ja tulittaen konekivääreillä Pullinniemen itäpuolella, eikä vihollista havaittu. Samana yönä 2. Rannikkoprikaatin liikennepäällikkö oli koonnut pataljoonan kokoisen osaston siirtoon tarvittavan vene- ja aluskaluston, jotka saapuivat Satamaniemeen 25. elokuuta aamupäivällä. Siellä Valve antoi osastolle käskyn jatkaa Kaukialanlahteen. Oli selvästi tarkoitus suorittaa maihinnousu, mutta minne ja milloin? Selvää on kuitenkin se, etteivät päämajan ja merivoimien operatiivinen johto enää tässä vaiheessa olleet samalla sivulla tilanteen kehittymisestä ja seuraavasta toiminnasta. Valve siirtyi nimitäin yllättäen takaisin Helsinkiin, eikä rannikkoprikaatin komentaja tiennyt mihin hän olisi aluksia käyttänyt. Niinpä hän lähetti ne takaisin. Merivoimien komentajan ajatus saati käsky maihinnousuoperaatiosta ei ollut tavoittanut alaisia, jos tällaisesta yrityksestä oli kyse.²⁴²

Rannikkoprikaatin oli siis käsketty ottaa haltuun Uuraan saaret. Vihollisen jätettyä Virolahden saaret prikaatin komentaja halusi selvyuden siihen, mihin voimia piti seuraavaksi suunnata. Uuras oli liitetty merivoimien toiminta-alueeseen, mutta prikaatilla oli tieto, että se on annettu myös 8. Divisioonan vastuulle. Merivoimien esikunnasta ilmoitettiin, että 8. Divisioona huolehtii Uuraasta ja asiaan palattaisiin seuraavana aamulla. Oma toiminta piti keskittää Teikarin ja Tuppuran suuntaan.²⁴³ Seuraavana päivänä Virolahden alue määrättiin linnakkeiston vastuulle ja rannikon varmistus siitä itään käskettiin taisteluosasto Miettiselle, joka pääsi näin seuraavaan tehtävään. Merivoimien valmiutta hyökkäykseen kuvaa hyvin se, että 24. elokuuta maataloustöissä olleet rannikkoprikaatin miehet kutsuttiin vihdoinkin takaisin yksiköihinsä.

Tilanneymmärrys päämajassa ei ollut enää ajantasainen taisteluiden nopean etenemisen vuoksi. Merivoimien haluttiin ottavan Uuras haltuun meriyhteyksien katkaisemiseksi, mutta 8. Divisioonan joukot olivat jo alueella suorittamassa ylimenoa. Jalkaväkirykmentti 24 oli saanut tehtäväksi ottaa Suonionsaaren sekä sen itäpuoliset saaret. Tehtävänä sillä oli sulkea kapea Uuraansalmi suorasuuntaustykkien ja konekivääreiden tulella. Sen jälkeen Turkinsaaresta oli tarkoitus avata 26. elokuuta toinen reitti ylimenolle. Tiedustelulla saarten miehitys oli todettu heikoksi. Jalkaväkirykmentti 24 aloitti maihinnousun saareen 25. päivän vastaisena yönä. Myös 2. Rannikkoprikaatin piti osallistua hyökkäykseen tiedustelemalla 25.–26. elokuuta välisenä yönä Uuraansaari.²⁴⁴ Armeijakunnan esikunnasta ilmoitettiin divisioonalle 2. Rannikkoprikaatin suorittavan tehtävän.²⁴⁵ Tämä johtui siis päämajoitustemstarin käskystä merivoimille ottaa Uuras. Lopulta tiedustelua ei kuitenkaan suoritettu Merivoimien esikunnan

²⁴² Peuranheimo (1956) s. 70–71 ja Ruusuvuori (1955), s. 13–14.

²⁴³ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s. 407.

²⁴⁴ Taistelukertomus 8.D:n toiminnasta Viipurin operaatiossa 22.8.–2.9.41, Liite n:o 9, 25.8.1941, SPK 5825, KA.

²⁴⁵ 8. Divisioonan esikunnan Toimisto III sotapäiväkirja 24.8.41–30.8.41., SPK 5857, KA, 25.8.

käskeissä prikaatin toimintasuunnaksi Viipurinlahden suun.²⁴⁶ Jalkaväkirykmentti 24:n hyökkäys Suonionsaarella pysähtyi vastarinnan tiivistymisen vuoksi saaren puoleenväliin. Seuraavana päivänä Nihtilä antoi divisioonalle käskyn jatkaa aloitettua ylimenoa ja katkaista viipymättä vihollisen maantie- ja rautatieyhteys Viipurista etelään.²⁴⁷ Heikoksi arvioidun vihollisen lujittaessa vastarintaa armeijakunnassa tehtiin todennäköisesti päätös, että ylimenoa jatketaan Lihaniemen kohdalla ja Uuraassa viholliseen suunnataan vain sitova paine ylimenon suojaamiseksi. Tärkeintä oli saada 8. Divisioonan voimat nopeasti Viipurinlahden yli, eikä kuluttaa voimia taisteluun saarista.

Merivoimien esikunnalle tieto Uuraansaaren kuulumisesta 8. Divisioonan vastuulle on täytynyt olla helpotus, sillä sen ottaminen vähillä joukoilla olisi ollut ristiriitaista päämajan aiempaan käskyyn sulkea Viipurinlahden meritie. Jos osasto Miettinen olisi suunnattu Uuraaseen, Viipurin yhteys olisi saatu katkaistua, mutta se olisi jättänyt Makslahden meriyhteyden auki. Teikarinsaari Viipurinlahden suulta oli otettava ensin, jolloin koko lahti olisi suljettu. Lyhyen valmistautumisajan takia alueelle ei ollut pystytty keskittämään riittävästi joukkoja.

4.4 Päämajan johtamisote tiukkenee 25.8–3.9.1941

Päämaja tiukensi otettaan Kannaksen taisteluiden johtamisessa 25. elokuuta. Hyökkäyksen vasemmalla sivustalla ollut 12. Divisioona sai nyt käskyn edetä kaakkoon, koska päämaja oli käskenyt katkaista Viipurista kaakkoon suuntautuneet yhteydet. Päämajan sisällä oli ollut näkemyseroja siitä, pitikö kaikilla joukoilla pyrkiä Viipurin saartoon vai suunnata niitä kohti valtakunnan vanhoja rajoja. Airo oli sitä mieltä, että vanhoille rajoille etenemisen piti olla päämääränä ja ylipäällikkö yhtyi hänen näkemykseensä.²⁴⁸ Viipurista Leningradiin kulkeneet päätiet ja rautatiet katkaistiin 12. Divisioonan hyökkäyksellä 27. elokuuta. Suomalaisille selvisi 28. elokuuta neuvostojoukkojen olevan luopumassa Viipurista ja murtautumassa etelään Koiviston ja Kaukjärven maanteille välttääkseen tuhoutumisen.²⁴⁹

Kun pääväylä Leningradiin saatiin katkaistua, kulki vihollisen varatie Koiviston sataman kautta Koiviston saarille. Valve esitti 26. elokuuta uuden rannikkoprikaatin esikunnan siirtämistä alueelle johtamaan Koivistolle suuntautuvaa hyökkäystoimintaa. Valmistelut tätä varten olivat jo käynnissä. Päämaja hyväksyi esityksen. 3. Rannikkoprikaatin esikunta ja sille käsketyt yksiköt saivat uudeksi nimekseen 8. Rannikkoprikaati. Sen joukoiksi käskettiin Hangosta

²⁴⁶ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 407.

²⁴⁷ Kuussaari (1989) s. 211–212.

²⁴⁸ Karjalainen (2009), s. 138.

²⁴⁹ Kuussaari (1989), s. 218–219.

siirretty Rannikkopataljoona 1, alueella jo toiminut Osasto Miettinen 2. Rannikkoprikaatista sekä aluksia Erillisestä Laivasto-osastosta.²⁵⁰ Merivoimien komentaja otti alueelle myöhemmin saapuneet tykkiveneet suoraan komentoonsa, mutta käski alusosaston päällikön sopia yhteistoiminnasta paikallisesti 8. Rannikkoprikaatin komentajan kanssa.²⁵¹ 8. Rannikkoprikaati oli myös suoraan merivoimien komentajan alaisuudessa.

Päämajassa operatiivinen johto oli siis selvästi muuttanut mielensä Koiviston saarille suuntautuneen hyökkäyksen suhteen. Hyökkäystoimintaa ei olisi aloitettu ilman päämajan lupaa tai käskyä aikaisemmin määräyksen kieltäessä tällaisen toiminnan. Kun Leningradiin johtaneet maantiet ja rautatiet olivat katkaistut, päämajan operatiivinen johto halusi merivoimien täydentävän saarroituksen estämällä evakuoinnit Koiviston satamasta.

2. Rannikkoprikaatin vastuulle jäi siis Viipurinlahden meriyhteyksien katkaiseminen. Merivoimien esikunta antoi sille 27. elokuuta tehtäväksi Viipurinlahden saarien ottamisen, Uuras mukaan lukien. Tarkennuksen käskettiin, että ensin piti ottaa haltuun Teikarin- tai Tuppuransaari. Vain siten pystyttäisiin sulkemaan Makslahden liikenne. Suonionsaaren suuntaan sai siirtyä vain nimenomaisesta käskystä.²⁵² Ennen kuin Merivoimien esikunta oli antanut käskyn saarten ottamisesta, 2. Rannikkoprikaatin ja 8. Divisioonan komentajat olivat jo ehtineet sopia keskenään, että prikaati ottaa rintamavastuun Suonionsaaresta. Joukko-osastot olivat ryhtyneet yhteistyöhön ilmeisesti koska uusia tehtäviä rannikkoprikaatille ei ollut annettu. Valve kuitenkin kielsi toiminnan, koska asiasta ei ollut sovittu hänen ja armeijakunnan komentajan välillä.²⁵³

2. Rannikkoprikaatin ja 8. Divisioonan keskinäinen sopiminen Suonionsaaresta liittyi 8. Divisioonan yleistilanteeseen. Elokuun 28. päivänä 8. Divisioona sai tehtäväksi päästä yhteyteen 12. Divisioonan kanssa vihollisen perääntymisteiden katkaisemiseksi. Sen sillanpäänalueelle kuljetetut joukot olivat jo sidottuja taisteluihin eivätkä voimat riittäneet motin sulkemiseksi. Seuranneen yön aikana alueen läpi kulki Viipurista perääntyviä joukkoja Porlammin suuntaan. Samana päivänä vihollisen vastatoimet ylimenopaikkoja vastaan kiihtyivät. Aamuyöllä 28. elokuuta kaksi vihollisen tykkivenettä hyökkäsi neljän tyhjänä kulkeneen ponttonilautan kimppuun upottaen kaksi ja vaurioittaen kaksi käyttökelvottomiksi.²⁵⁴

²⁵⁰ Meriv.E:n creedsanoma 521/Op.2/sal./ 26.8.1941, T 15718/6, KA. ja Meriv.E n:o 1687/ Op.3.sal. 28.8.1941, T 15718/6, KA.

²⁵¹ Pukkila (1961), s. 56–57.

²⁵² Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s.430, 432.

²⁵³ Taistelukertomus IV AK:n hyökkäysoperaatiosta Länsi-Kannaksen valtaamiseksi, SPK 4356, KA, s.48.

²⁵⁴ Kuussaari (1989), s. 221–222.

Toisaalla divisioonan joukot olivat siis edelleen kiinni Suonionsaarella. 8. Divisioona tiedustelikin 28. elokuuta armeijakunnan esikunnalta, mihin toimenpiteisiin on ryhdytty, jotta 2. Rannikkoprikaati ensi tilassa ottaisi vastaan Suonionsaaren varmistuksen. Armeijakunnasta vastattiin, että asiassa oli käännytty Merivoimien esikunnan puoleen. Iltapäivällä divisioonalle ilmoitettiin, että päämaja on käskenyt merivoimia varmistamaan Suonionsaaren. Divisioonasta otettiin suoraan yhteyttä 2. Rannikkoprikaatiin, mutta komentajaa tai esikuntapäällikköä ei tavoitettu.²⁵⁵ 8. Divisioona kävi taistelua Suonionsaarella kuusi päivää. Lopulta 30. elokuuta taistelut saarella hiljenivät ja partiot totesivat vihollisen poistuneen. Samalla Suonionsaaren saapui 8. Rannikkoprikaatin joukkoja Rannikkopataljoona 1:stä.²⁵⁶

Päämaja muistuttikin merivoimia aiemmin annetusta käskystä Uuraan suhteen. Suonionsaarella olleet IV Armeijakunnan joukot käskettiin viipymättä vapautta nykyhetken tilanteen salliessa²⁵⁷, jotta nämä voisivat osallistua lahden eteläpuolella hyökkäykseen. Niinpä Merivoimien esikunta antoi rannikkoprikaatille tehtäväksi varmistaa viipymättä Suonionsaaren hallussapito. Tehtävään määrättiin Rannikkopataljoona 1. Sen piti varata mukaan veneitä, jotta sen käyttö johonkin toiseenkin suuntaan olisi mahdollista.²⁵⁸ Pataljoonan toiminta ei kuitenkaan missään vaiheessa toteutunut, koska Valve määräsi tehtävän lykkäämisen kahdella vuorokaudella eteenpäin. Hän ei halunnut vielä luovuttaa hyökkäyskykyistä joukkoyksikköön. Tämä johtui siitä, että päämajan käskystä suunniteltiin maihinnousun tekemistä Koiviston saarille ja Viipurinlahden suun saaretkin olivat vielä miehittämättä.²⁵⁹

Osasto Miettinen suoritti menestyksekkään maihinnousun Teikarinsaareen 29. elokuuta aamuyöllä. Hyökkäystä oli tarkoitus jatkaa myöhemmin Pullinniemeen. Maihinnousuosasto oli muodostettu Rannikkopataljoona 2:ta ja sitä tukevista osista. Miettinen oli ollut 27. elokuuta yhteydessä Suonionsaarella taistelleen Jalkaväkirykmentti 24:n komentajaan, joka piti saaren valtaamista tärkeänä. Teikarista oli tulella häiritty ylimenokuljetuksia ja lastauksia. Myös 8. Divisioonan komentajalle ilmoitettiin hyökkäyksestä, joten joukkojensa vapauttamista Suonionsaaresta odottaneet komentajat tunsivat ainakin taisteluosasto Miettisen tilanteen.²⁶⁰

²⁵⁵ 8. Divisioonan esikunnan toimisto III sotapäiväkirja 24.8.41–30.8.41, SPK 5857, 28.8.1941, KA.

²⁵⁶ Taistelukertomus 8.D:n toiminnasta Viipurin operaatiossa 22.8.–2.9.41, SPK 5825, KA, s.39–40.

²⁵⁷ PM:n creedsanoma n:o 653/ Op.2/ sal./ 28.8.1941, T 15718/6, KA.

²⁵⁸ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s. 436.

²⁵⁹ Ruusuvuori (1955), s. 16–17.

²⁶⁰ Taistelukertomus Teikarsaaren valtauksesta 29.8.1941, s 1–3. SPK 26060, KA

Teikarin valtaamisen jälkeen Valve ilmoitti Airolle iltapäivällä 29. elokuuta, että seuraavan yön kuluessa Teikari saataisiin varustettua tykistöllä ja vihollisen meriyhteydet Viipurista ja Maksalahdesta käytännössä katkaistua. Näin päämajan hyökkäyksen alkaessa antama ensimmäinen tehtävä tulisi täytettyä. Arvioidessaan mahdollista jatkotoimintaa Koiviston saarille Valve huomautti, että Piisaaren haltuunotolla voitaisiin estää Koiviston sataman käyttö, mutta muuta hyötyä siitä ei tällä hetkellä saataisi. Niinpä hän esitti joukkojen laskemista Pullinniemeen, Viipurinlahden vastarannalle. Näin pystyttäisiin estämään mahdollisten tykistöalusten toiminta Maksalahdesta ja samalla voitaisiin edetä Koiviston suuntaan.²⁶¹

8. Rannikkoprikaati otti hyökkäystoiminnan johtovastuun 30. elokuuta. Toimintavaihtoehtoina Merivoimien esikunnalle prikaatin komentaja esitti Rannikkopataljoona 2:n heittoa [*mai-hinnousua*] Tuppuran saarelle tai Pullinniemelle. Merivoimien komentaja hyväksyi esityksen.²⁶² Samana päivänä Saaristomereltä siirretyt neljä tykkivenettä saapuivat toiminta-alueelle. Niistä muodostettiin Tykkiläivue suoraan merivoimien komentajan alaisuuteen. Valve oli Helsingissä antanut laivueen komentajalle ohjeet yhteistoiminnasta 8. Rannikkoprikaatin kanssa. Tällöin hän ainoastaan viittasi Koiviston suuntaan suoritettavaan operaatioon ilman tarkempia ohjeita. Yhteydet Tykkiläivueesta juuri perustettuun rannikkoprikaatiin olivat heikot, eikä sillä ollut tietoa rannikkoprikaatin suunnitelmista saapuessaan alueelle.²⁶³

Kannaksella vihollinen oli onnistunut pääsemään osittain läpi Porlammin motissa olleesta aukosta. Lähteistä riippuen jopa 10 000 sotilasta pakeni Koivistoa kohti. Päämajan operatiivinen osasto käski 30. elokuuta IV Armeijakuntaa katkaisemaan vihollisen perääntymistiet keskittämällä lisää joukkoja Römpötin seudulle. Samoin metsätiet Porlammin eteläpuolella piti katkaista. IV Armeijakunta käski tämän jälkeen 8. Divisioonaa valtaamaan nopeasti Koiviston kauppalan, jotta vihollisen laivaukset sieltä saataisi estettyä. Päämajan tavoitteena oli selvästi sulkea Koiviston saarille vuotanut motti nyt Koiviston kauppalaan. Samalla 8. Divisioonan hyökkäys alkoi kuitenkin työntää vihollista juuri Koiviston suuntaan.²⁶⁴

Puna-armeijan Viipuria puolustaneiden joukkojen saartaminen oli päämajan tavoitteena. Näin ne olisivat pois tulevista taisteluista. Ylipäällikkö huomautti seuraavana päivänä IV Armeijakuntaa vihollisen tuhoamisen tärkeydestä. Vihollisten perääntyminen meriteitse Koivistosta oli estettävä. Päämaja patisti näin IV Armeijakuntaa toimimaan kohti Koivistoa, josta 8. Divisioona sai uuden käskyn. Sen tuli lyödä kaikilla käytössä olevilla joukoillaan Kaislahden

²⁶¹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 444 ja 446.

²⁶² Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 451.

²⁶³ Pukkila (1961), s. 56–57.

²⁶⁴ Karjalainen (2009), s. 139.

maastossa oleva vihollinen edetäkseen Koivistolle. Samanaikaisesti Airo kehotti merivoimien komentajaa järjestämään laivastovoimien tukea Koiviston suuntaan.²⁶⁵

Päämaja antoi merivoimille uusia toimintaohjeita 31. elokuuta aamulla. IV Armeijakunta tuli suorittamaan varhain seuraavana aamuna hyökkäyksen Koiviston suuntaan sataman valtaamiseksi. Vihollisen sitomiseksi ja harhauttamiseksi armeijakunta toivoi samanaikaisesti laivastovoimien toimintaa Koiviston suuntaan, esimerkiksi moottoritorpedovenesyöksyjä Koiviston salmeen ja satamaan. Myös tykkiveneiden suorittamaa Koiviston eteläisten saarten pommitusta toivottiin. Tarkempi aika operaatiolle ilmoitettaisiin myöhemmin.²⁶⁶ 8. Rannikkoprikaatissa sen sijaan oltiin jo valmiina toteuttamaan maihinnousu Pullinniemeen. Prikaatin komentaja ehti jo antaa Tykkilaivueelle käskyn hyökkäyksen suojaamisesta, mikä kuitenkin peruttiin merivoimien komentajan antaessa tehtävän Koiviston suunnassa.²⁶⁷

Valve alkoi toteuttaa päämajan välittämää IV Armeijakunnan toivomusta harhautuksesta. Hän kysyi 8. Rannikkoprikaatilta, kykenisikö se seuraavana yönä ottamaan haltuunsa Susisaaren ja Petäjäsaaren Koiviston saarilta harhautuksen suorittamiseksi. Saariin oli tarkoitus sijoittaa 40 mm:n tykkejä [*Koiviston*] sataman tulittamiseksi.²⁶⁸ Illalla tehtävää tarkennettiin. 8. Rannikkoprikaati sai tehtäväkseen järjestää sellaisen harhautuksen, jossa sen piti pystyä hallitsemaan Koiviston satamaa tulella kunnes omat maavoimat pääsevät sinne. Jos prikaati saisi kaksi rannikkopataljoonaa liikkeelle, tuli sen vallata Piisaaren eteläosa ja pari pientä saarta siitä itään kohti Koiviston satamaa. Jos vain pari komppaniaa oli irrotettavissa, voitaisiin näillä vallata pikkusaaret ja pitää ne hallussa joitakin päiviä. Jos vihollinen pystyisi keskeyttämään matkan, voitaisiin maihinnousu tehdä pakottavassa tapauksessa myös Koivistonsalmen koillisrannalle [*Pullinniemelle*]. Harhauttamiseen piti kuulua torpedohyökkäys Koiviston satamaan.²⁶⁹ Pääajatuksena kaikissa vaihtoehdoissa oli tykkien saaminen sellaisiin tuliasemiin, jotta Koiviston satamaa pystyttäisiin tulittamaan. Näin oli tarkoitus estää sataman käyttö pakenevien puna-armeijan joukkojen laivaamiseen. Samalla Valve jätti auki myös mahdollisuuden tehdä maihinnousu Pullinniemelle.

8. Rannikkoprikaatin vastauksessa arvioitiin tällaisen yrityksen olevan niin vaarallinen, etteivät venekuljetukset pääsisi lainkaan perille. Maihinnousuhyökkäyksen perusteeksi tehtävä sisälsikin paljon varauksia ja hyvin vähän tietoja vihollisesta. Tiedustelua ei ollut ulotettu Pul-

²⁶⁵ Karjalainen (2009), s. 140 ja Kuussaari (1989), s. 230.

²⁶⁶ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 457.

²⁶⁷ Pukkila (1961), s. 57.

²⁶⁸ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 458.

²⁶⁹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 460 ja 462.

linniemeä pidemmälle, mutta sotavankien kuulustelujen perusteella oli tiedossa että reitin varrella olevat Koiviston saaret olivat vihollisen miehittämiä. Lisäksi valmistautumisaika oli liian lyhyt 40 mm tykkijaoksen siirtämiseksi lastauspaikalle. Niinpä prikaatin komentaja päätti jättää yrityksen seuraavaan yöhön. Myös torpedohyökkäystä Koiviston satamaan pidettiin arveluttavana, mutta se oltiin valmiina toteuttamaan.²⁷⁰ Kun asiaa kysyttiin Merivoimien esikunnasta, torpedohyökkäyksen suorittamiselle annettiin lupa. Tehtävä kuitenkin keskeytettiin Koivistonsalmen puolella välissä. Moottoritorpedoveneet lähtivät liikkeelle niin myöhään, että osaston johtaja oli arvioinut joutuvansa tekemään paluumatkan valoisalla ja paljastuvansa näin viholliselle.²⁷¹

Seuraavana päivänä 1. syyskuuta 8. Rannikkoprikaatin komentaja, everstiluutnantti Niilo Heiro, ilmoitti kuljetusvälineiden puolesta olevan mahdollista siirtää kaksi iskukomppaniaa Koiviston suuntaan Susisaaren ja Petäjäsaaren miehittämiseen. Yritystä pidettiin silti riskialttiina vihollistilanteen ja kuljetusalusten hitauden takia. Merivoimien esikunnalta kysyttiin, oliko heillä tietoja jotka osoittaisivat prikaatin tilanteenarvion vääräksi.²⁷² Merivoimien esikunta puolestaan pyysi illalla päämajalta tietoja Koiviston suunnalta liittyen Piisaaren mahdolliseen ottamiseen seuraavana yönä.²⁷³ Päämaja käski ilmavoimia suuntaamaan tiedustelua Koiviston laivaliikenteen selvittämiseksi sekä pommittamaan vihollisen perääntymisteitä ja laivauspaikkoja. Samassa yhteydessä ilmoitettiin, että IV Armeijakunta tulee estämään vihollisen joukkojen laivauksen mantereelta.²⁷⁴

Merivoimat oli jo käskenyt vahvistamaan prikaatin veneosastoa muista joukko-osastoista ja komentajakapteeni Saukkonen siirrettiin laivaston aselajikomentajaksi 8. Rannikkoprikaatin esikuntaan.²⁷⁵ Vaikka prikaatissa suhtauduttiin hyökkäystehtävän järkevyyteen epäilevästi, viittaa veneiden siirtäminen siihen, että merivoimien komentaja halusi edelleen suorittaa maihinnousun mahdollisimman suurilla voimilla.

Merivoimien komentaja antoi 1. syyskuuta käskyn maihinnousun suorittamisesta kahdella pataljoonalla.²⁷⁶ Päämaja antoi merivoimille samana päivänä tilannetietoja, että IV Armeijakunnan joukot saavuttavat Koiviston vasta kahden päivän päästä, ja että Piisaaren ottaminen

²⁷⁰ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA s. 461 ja Ruusuvoori (1955), s. 18.

²⁷¹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 461–463.

²⁷² Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 463.

²⁷³ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 468.

²⁷⁴ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 725/ Op.3/ Isal., 1.9.1941, SPK 20879, KA

²⁷⁵ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 466.

²⁷⁶ Ruusuvoori (1955), s. 18.

olisi tässä vaiheessa Nihtilän [IV Armeijakunnan] kannalta edullista.²⁷⁷ Erkki Tuulen mukaan 8. Rannikkoprikaatin komentaja eversti Heiro antoi 1. syyskuuta osasto Miettiselle hyökkäyskäslyn Koiviston saarille. Heiro oli siis jostakin syystä muuttanut aiemman käsityksensä hyökkäyksen toimeenpanosta. Miettinen, joka toimi samalla 8. Rannikkoprikaatin esikuntapäällikkönä, ei kuitenkaan suostunut kirjoittamaan käskyä ilman minkäänlaisia tiedustelutietoja. Pataljoonien komentajat olivat Miettisen johdolla asiasta samaa mieltä²⁷⁸. Heiro kiivastui Miettisen tottelemattomuudesta ja ilmoitti asiasta merivoimien komentajalle. Vastauksena tähän Miettinen siirrettiin 2. Rannikkoprikaatiin, jonka esikuntapäällikkö, majuri Toivo Reponen, puolestaan siirtyi hänen tilalleen.²⁷⁹ Uusi esikuntapäällikkö pysyi kuitenkin edeltäjänsä kannassa ja ehdotti Koiviston sijaan maihinnousun tekemistä alkuperäisen suunnitelman mukaan Pullinniemen. Merivoimien komentaja halusi edelleen suorittaa maihinnousun Koiviston saarten suuntaan ja teki siitä nyt esityksen IV Armeijakunnalle. Nihtilä piti ajatusta hyväänä.²⁸⁰

8. Rannikkoprikaati sai tiedustelutietoja käyttöönsä 2. syyskuuta kello 07:30. Koiviston satamassa oli havaittu hinaaja sekä proomuja ja saarten alueella kaksi suurta sota-alusta, todennäköisesti hävittäjiä.²⁸¹ Tietoihin perustuen prikaatin komentaja ilmoitti merivoimien esikuntaan, että Piisaaren eteläpään valtauksella ei ole onnistumisen edellytyksiä. Niinpä hän esitti Pullinniemen ottamista, jotta yleensäkin jotain tehtäisiin.²⁸² Merivoimien esikunta vastasi, että Valve on jättänyt päätösvallan prikaatin komentajalle, joten myös alkuperäinen suunnitelma Pullinniemen ottamisesta voidaan toteuttaa, jos muita mahdollisuuksia ei ole.²⁸³ Niinpä prikaatissa tehtiin päätös suorittaa maihinnousu Pullinniemen Rannikkopataljoona 1:n voimin. Syyskuun 3. päivän aamuyöllä suoritettu maihinnousu onnistui vihollista kohtaamatta. Pataljoona eteni nopeasti etelään ja sai kosketuksen IV Armeijakunnan joukkoihin iltapäivän kuluessa.²⁸⁴ Samana päivänä Koivisto vallattiin kello 1630.

Syyskuun 3. päivänä 8. Rannikkoprikaatin operatiivinen johtovastuu siirrettiin päämajan käskyllä Merivoimilta IV Armeijakunnalle. Tämäkin alistuksen muutos syntyi IV Armeijakunnan hyökkäysajatuksesta, sillä suunnitelmissa oli Koiviston ja Saarenpään valtaaminen 8. Divisi-

²⁷⁷ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 469.

²⁷⁸ Ruusuvoori (1955), s. 18 ja Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 467.

²⁷⁹ Tuuli, Erkki: Vaikean kriisin jälkeen 8. Rannikkoprikaati ryhtyy hyökkäykseen, *Keltainen rykmentti Kannaksella – RTR 2 1941–1944*, toimittanut Juho Tenhiälä, Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1988, s. 31–32. Tuuli kertoo lisäksi, ettei itse ole löytänyt tapahtuneesta merkintöjä virallisista asiakirjoista.

²⁸⁰ Ruusuvoori (1955), s. 18.

²⁸¹ 8. Rannikkoprikaatin Esikunta Toimisto II sotapäiväkirja 2.9.–28.10.1941., SPK 21522, KA, 2.9.

²⁸² Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 473.

²⁸³ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.1941–4.12.1941, SPK 18708, KA, s. 474.

²⁸⁴ Ruusuvoori (1955), s. 19.

oonan ja 8. Rannikkoprikaatin yhteisoperaatiolla.²⁸⁵ Koska yhteistoiminta oli aikaisemmin ontunut Viipurinlahdella erityisesti Suonionsaaren haltuunotossa, haluttiin joukot nyt takaisin yhden johdon alaisuuteen.

8. Rannikkoprikaatin silloisen esikuntapäällikön majuri Reposen käsityksen mukaan viivytely Pullinniemen maihinnousun suhteen oli virhe. Hänen mielestään nopealla maihinnousulla yhdistettynä 12. Divisioonan Jalkaväkirykmentti 47 hyökkäykseen olisi pystytty katkaisemaan Koivistolle vetäytyvän vihollisen perääntymistie. Päämajan tavoite motin sulkemisesta olisi näin saavutettu. Pullinniemessä ollut vihollisen tunnettu vahvuus oli pieni, joten Maksimalahden tasalle olisi saatettu edetä nopeasti. Jotain tapahtumien luonteesta kertoo se, että merivoimien esikunnan operatiivisen osaston johtajan määräyksestä kaikki asiakirjat operaatiosta käskettiin tuhota.²⁸⁶ Myös Tykkiläivueen komentajana toiminut Eino Pukkila suhtautui kriittisesti vallinneisiin johtosuhteisiin. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että Koiviston saarille olisi pitänyt pyrkiä rohkeasti.²⁸⁷

IV Armeijakunnan suunnitelmissa oli vielä jatkaa hyökkäystä Koiviston saarille paennutta vihollista vastaan. Ylipäällikön käskystä hyökkäyksen suunnittelu kuitenkin keskeytettiin, koska vihollisen odotettiin evakuoivansa joukkonsa Leningradiin yleistilanteen pakottamana.²⁸⁸ Päätös operaatiolle saatiin syyskuun 3. päivänä, kun päämaja julisti Kannaksen hyökkäyksen päättyneeksi ja vihollisen lyödyksi. Samalla ylipäällikkö antoi oman päiväkäskynsä valtakunnan vanhan rajan saavuttamisesta.²⁸⁹ Koiviston saarten suhteen tämän jälkeen vallitsi enemmän tai vähemmän asemasota. Neuvostoliittolaiset pitivät ne hallussaan marraskuun 1. päivään asti, jonka jälkeen suomalaiset ottivat ne haltuunsa.²⁹⁰

4.5 Merivoimien nivominen Kannaksen hyökkäykseen

Päämajan suunnitelma Kannaksen hyökkäyksen aloittamisesta oli, että omat joukot pysyvät puolustuksessa niin kauan kunnes saksalaisten hyökkäys Suomenlahden etelärannalla alkaa vaikuttaa puolustajan asemaan. IV Armeijakunnalla oli kuitenkin merkittävin rooli itse hyökkäyksen suunnittelussa²⁹¹. Päämajan operatiivinen johto ei ohjannut Kannaksen hyökkäyksen suunnittelua kovinkaan tarkasti. Vaikuttaa siltä, että IV Armeijakunnalla oli paljon itsenäi-

²⁸⁵ IV Armeijakunnan esikunta, Operatiivinen osasto n:o 388/ III/ 201 sal., 1.9.1941, T 20879, KA.

²⁸⁶ Ruusuvaori (1955) s. 23–24.

²⁸⁷ Pukkila (1961), s. 60–61.

²⁸⁸ Kilkki (1994) s. 91.

²⁸⁹ Päämajan tilannetiedotus 3.9.1941 ja Ylipäällikön päiväkäsky n:o 13 3.9.1941, T 20879, KA.

²⁹⁰ Kuussaari (1989) s. 237

²⁹¹ Karjalainen (2009), s. 127.

sempi rooli hyökkäyksen toteuttamisessa verrattuna Laatokan pohjoispuolella toimineeseen Karjalan Armeijaan, jonka toimintaa päämaja varsinkin alkuvaiheessa kontrolloi tarkasti.²⁹²

Merivoimien omat suunnitelmat hyökkäysvalmisteluista olivat laaja-alaiset. Laivasto ja rannikkojoukot oli tarkoitus saattaa yhteistoimintakykyisiksi keskenään ja kaiken tämän toiminnan piti liittyä kenttäarmeijan hyökkäykseen Kannaksella. Valmistelut tapahtuivat kuitenkin merivoimien omassa piirissä ilman että IV Armeijakunta olisi ollut tietoinen merivoimien suunnitelmista, tai että päämaja olisi yhdistänyt merivoimat IV Armeijakunnan hyökkäykseen.

Päämajallakaan ei ollut suunnitelmaa merivoimien käytöstä ja merivoimien johto otettiin aivan liian myöhään mukaan operaation suunnitteluun, käytännössä hyökkäyksen siis alkaessa. Jostain syystä Valveen ajatukset laivastovoimien ja rannikkojoukkojen hyökkäyksellisestä toiminnasta eivät olleet tavoittaneet päämajan operatiivista johtoa. Hyökkäyksen alla IV Armeijakunnan tekemän esityksen perusteella aiemmasta suunnitelmasta päätettiin poiketa ja rannikkoprikaatin operatiivinen alustus siirrettiin takaisin merivoimille. Merivoimat joutui yllättävään tilanteeseen. Valve oli tuonut jo 2. heinäkuuta laivaston siirtoesityksessä esiin alusten käytön Viipurinlahden suunnalla. Samoin laivaston ja rannikkojoukkojen yhteisoperaatiota ajateltiin todennäköisesti juuri Koiviston saarille. Kieltäessään laivaston siirron Suomenlahdelle ylipäällikkö myös rajoitti merivoimien toimintamahdollisuuksia Viipurinlahdella ja Koivistolla – juuri siellä, missä merivoimien komentaja oli ajatellut laivastovoimien käytön olevan suureksi hyödyksi.

Puna-armeijan vetäytyminen muutti hyökkäyksen luonteen alussa takaa-ajoksi, jolloin laaditut suunnitelmat vanhenivat. Lisäksi 8. Divisioonan ylimeno Lihaniemen kohdalla muutti merivoimien toimintaan kohdistuneita vaatimuksia, koska hyökkäys eteni entistä enemmän IV Armeijakunnan tahdittamana. Päämaja antoi merivoimille hyökkäyksen alkaessa tehtäväksi sulkea Viipurinlahden meriyhteydet, mikä toteutettiin 29. elokuuta valtaamalla Teikarinsaari. Muut päämajan antamat tavoitteet syntyivät tilanteen kehittyessä. Merivoimilla oli oma toimintasuunnitelma maihinnousun tekemisestä Pullinniemeen ja etenemisestä Koiviston suuntaan. Päämajassa asia nähtiin toisin. Käskyt merivoimille antoi Airo, joten johtaminen henkilöity suurimmilta osin häneen. Airon selkeänä tavoitteena oli sovittaa merivoimien toiminta IV Armeijakunnan hyökkäykseen Kannaksella. Tarkoitus oli pyrkiä sulkemaan perääntyvän

²⁹² Karjalainen (2009), s. 276–277.

vihollisen meriyhteys Koiviston kauppalasta Koiviston saarille. Tavoite oli siis sama, mutta johtoportaisissa vallitsi eri käsitys toteutustavasta.

Yhteistoimintaa käytiin siis selvästi kahdella eri tasolla. Kuten eversti Nihtilä oli tuonut esiin, yhteydenpito armeijakunnalle alistettuun rannikkoprikaatiin oli hankalaa. Tämä johtui ylimpien johtoportaiden, siis päämajan, Merivoimien esikunnan ja IV Armeijakunnan, monimutkaiseksi kehittyneistä johtosuhteista. Vaikka rannikkoprikaati oli operatiivisesti alistettu armeijakunnalle, alistuksella ei ollut käytännön merkitystä päämajan ja Merivoimien esikunnan hallinnoissa prikaatin toimintaa. IV Armeijakunta oli jäänyt johtamisen ulkopuolelle. Puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan toteuttaminen jäi paikalliselle tasolle rannikkoprikaatin ja armeijakunnan joukkojen välille. Sen perusteena olivat rauhana aikana tehdyt suunnitelmat sekä taisteluiden alkaessa muodostettu yhteysupseerijärjestelmä.

Vaikka päämajan tavoite olikin sinänsä selkeä, oli johtaminen lyhytjänteistä, eikä merivoimilla ei ollut riittävästi joukkoja alueella kaikkiin sille käskettyihin tehtäviin. Merivoimien komentaja pyrki kuuliaisesti noudattamaan päämajan antamia käskyjä, mutta etulinjan komentajat suhtautuivat annettuihin tehtäviin epäilevästi. Tilannekuva oli heikko, joten rannikkoprikaateissa oltiin paljon valmiimpia tukemaan sen naapurina ollutta 8. Divisioonaa kuin seuraamaan merivoimien päämajasta välittämiä käskyjä. Päämajan, Merivoimien esikunnan ja IV Armeijakunnan välinen johtaminen pysyi yhtä kiharaisena kuin se oli ennen hyökkäyksen alkamista, ja rannikkojoukkojen näkökulmasta se hidasti toimintaa. Kun armeijakunta toivoi harhautusta mereltä, Merivoimien esikunta välitti tehtävän päämajasta sellaisenaan rannikkoprikaatille, jolla ei ollut käytettävissä olevan ajan suhteen mahdollisuutta tehtävän toteutukseen. Rannikkojoukot jäivät sekavaan tilaan. Ne olivat valmistautuneet toimimaan IV Armeijakunnalle alistettuina rannikonvarmistustehtävässä. Merivoimien johdon suunnitelmat ja päämajan antamat käskyt olivat kuitenkin huomattavan erilaiset. Tempoileva johtaminen, mikä oli asettamassa yksiköt niiden näkökulmasta uhkarohkean vaarallisen tehtävän eteen, johti tilanteeseen jota voidaan viime kädessä pitää kapinointina.

Koska majuri Miettistä ei rangaistu käskystä kieltäytymisestä millään tavalla, asia pidettiin ilmeisesti merivoimien sisällä. Miettinen nimitettiin myöhemmin Suursaaren komentajaksi. Hän nautti siis edelleen Valveen ja Mannerheimin luottamusta. Mannerheim-ristin hän ansaitti vuonna 1944, kun saksalaiset yrittivät ottaa saaren haltuunsa operaatio ”Tanne Ost”issa. Rankaisematta jättäminen antaa ymmärtää että myös Valve piti Koiviston saarille suuntautunutta yritystä uhkarohkeana ja hän jossain määrin hyväksyi tavan, jolla hänen alaisensa toimi-

vat. Valveen alkuperäinen ajatushan oli suorittaa maihinnousu Alvatinniemeen, sen jälkeen kohde vaihtui Pullinniemiä ja lopulta päämajan käskystä Koiviston saarille.

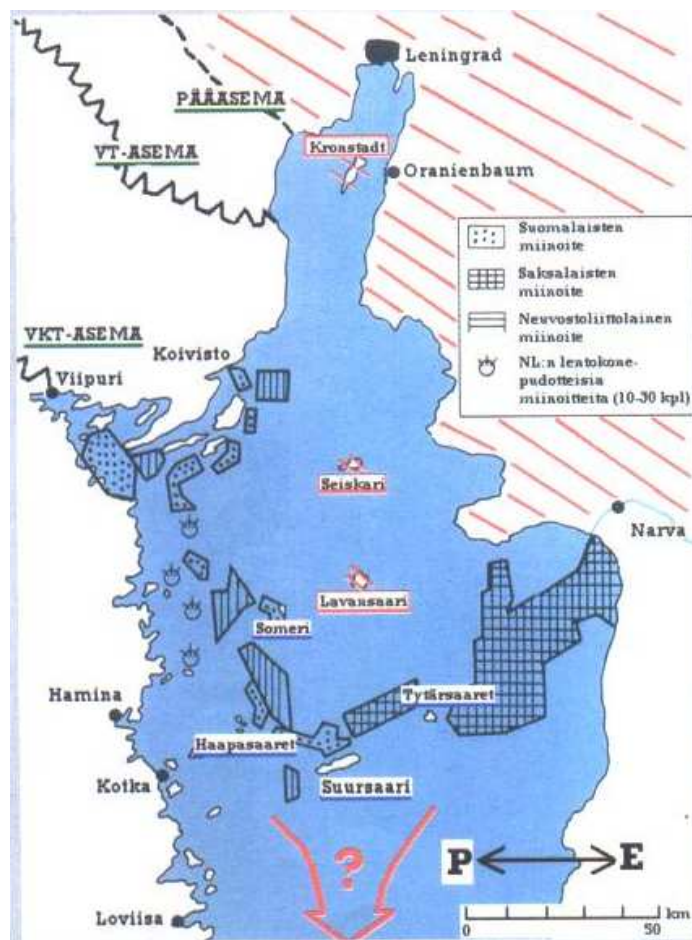
Mikko Karjalaisen toteaa väitöskirjassaan, että merivoimien käyttöön kiinnitettiin päämajan operatiivisella osastolla vain vähän huomiota, vaikka sillä oli oma tehtävänsä merisivustalla etenemisessä. Kuva on tässä tutkimuksessa tarkentunut. Kysymys oli siitä, että merivoimien johto jäi kauttaaltaan etäälle operaatioiden suunnittelusta. Päämaja ei ollut tässä tapauksessa ylempänä johtoportana toimintaa yhdistävä voima, vaan pikemminkin erottava. Hyökkäys oli tarkoitus toteuttaa päämajan ja armeijakuntien operaationa. Joka tapauksessa kävi niin kuin Valve oli jo talvisodan kokemusten perusteella ounastellut. Merivoimien komentaja oli jäänyt jo hyökkäyksen valmistautumisvaiheessa syrjään tärkeistä kokonaissodankäyntiä koskeneista päätöksistä, jotka vaikuttivat myös merivoimien toimintaan. Merivoimien johto ei ollut millään tavalla mukana hyökkäyksen suunnittelussa, mutta silti joukkojen odotettiin osallistuvan siihen. Päämajan sille operaation aikana asettamat tavoitteet kävivät valmistautumiseen nähden liian vaativiksi.

5 SUURHYÖKKÄYKSEN TORJUNTA KANNAKSELLA 1944

5.1 Merivoimien toimintasuunnitelma vuodelle 1944

Päämajassa järjestettiin merivoimien upseerien neuvottelutilaisuus marras-joulukuun vaihteessa vuonna 1943. Tilaisuuden johti operatiivisen osaston päällikkö eversti Valo Nihtilä. Yleistilanteen kehityksestä johtuen tarkoitus oli tarkastella puolustuksen tehostamistoimenpiteitä, kuten puolustussuunnitelmia niiden koko laajuudessaan, puolustusasemien varustelua ja joukkojen koulutusta. Paikalla olivat päämajan, Merivoimien esikunnan, Laivaston esikunnan, Laatokan rannikkoprikaatin, Aunuksen ryhmän ja Kannaksella toimineen Rannikkotykistörykmentti 2:n edustajat. Maavoimatoimiston päällikön pitämän alustuksen jälkeen Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikkö, everstiluutnantti Reino Aaltonen, hahmotteli puolustuksen järjestelyjä siinä tapauksessa, että saksalaiset oikaisevat linjansa Narvan–Peipusjärven tasalla ja omat laivastovoimat joutuvat vetäytymään Suursaaren länsipuolelle. Koiviston saarien puolustusta pitäisi vahvistaa perustamalla uusi rykmentti reserviläisistä. Toisena toimenpiteenä hän esitti Kotkan saaristossa olevan Ulko-Tammion linnoittamista laivastovoimien ja Somerin linnakkeen, joka oli tiedustelulle tärkeä, tukemiseksi. Suursaaren pitämiseen Aaltonen suhtautui epäilevästi. Hän esitti, että merivoimilla ei ole tarpeeksi voimavaroja saaren rakentamiseksi riittävän vahvaksi linnoitukseksi. Tämä olisi vaatinut voimien kaksinkertaistamista, jolloin merkittävä osa rannikopuolustuksen resursseista olisi pois muu-

alta, eikä Suursaarella olisi siltikään ollut ratkaisevaa vaikutusta Suomenlahden sulkemiseen. Aaltonen epäili siis saaren puolustamisesta saatua hyötyä suhteessa panostukseen. Kannaksen suunnasta hän totesi lyhyesti, että Pukkio–Vilaniemi rannikolle oli suunniteltu linnoitteita siltä varalta, että kenttärmeija joutuisi Kannaksella vetäytymään.²⁹³ Merivoimien esikunta olikin syksyllä 1943 käsenyt Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatia suunnittelemaan Viipurinlahden länsirannikolle kaksi järeää patteria sekä kevyttä tykistöä. Suunnitelmassa puolustuksen pääasema kulki rantaviivassa ja Viipurinlahden saarille suunniteltiin noin komppanian suuruisille joukoille asemat.²⁹⁴

Kuva 3: Yleistilanne itäisellä Suomenlahdella keväällä 1944.²⁹⁵

Päämajassa ei kuitenkaan pidetty Koiviston joukkojen perustamista ja Viipurinlahden linnoitusvalmistelujen toteuttamista tarpeellisena.²⁹⁶ Nihtilän mielestä Vilaniemen–Pukkion linnoitukset olivat tarpeellisia lähinnä maihinnousua vastaan. Oman puolustuksen painopiste tulisi

²⁹³ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 694/ Op.2./ 7.a/ sal. Selostus merivoimien upseerien neuvotteluista 30.11.–1.12.1943, T 22110/F11, KA, s. 1–6.

²⁹⁴ Suutarinen, Timo: *Viipurinlahden puolustuksen suunnittelu ja toteutus ennen toista maailmansotaa sekä talvisodan ja jatkosodan aikana*, Sotakorkeakoulu, 1987, SKK 1/1651, KA, (1987), s. 70.

²⁹⁵ Mälkki, Juha: ”Kävimme verisiä saaristotaisteluja” – Joint -operaatio Viipurinlahdella 4.–5.7.1944. Artikkelit lehdessä *Suomen Sotilas* 1/2007, s. 60.

²⁹⁶ Havo, E: *Koiviston-Viipurinlahden alueen sotatapahtumat vv.1939-44 Karjalan kannaksella suoritetun sotatoimien kokonaisuudessa*, Sotakorkeakoulun diplomityö SKK 1/672, 1956, KA, s. 45.

olemaan Karjalan kannaksella. Hän uskoi, että saksalaiset puolustaisivat niin Baltian aluetta kuin Itämeren meriyhteyksiään lujasti, eivätkä tulisi vapaaehtoisesti siirtymään Narvan–Peipusjärven linjalle. Nihtilä piti todennäköisenä että Suursaaren puolustuksen kehittämiseen löytyy varoja, koska se oli tärkeä osa Suomenlahden sulkulinjoista. Kokoukseen osallistuneet laivastoupseerit olivat Nihtilän kanssa samaa mieltä Suursaaren pitämisen merkityksestä korostaen sulkulinjojen suojaavan meriyhteyksiä sekä Suursaaren edullista asemaa. Suursaaresta ei saisi luopua. Aaltonen puolustautui, että merivoimissa ei ole vaivuttu pessimismiin, vaan että varovaisuus johtui omista vähäisistä voimavaroista ja vihollisen kasvavista toimintamahdollisuuksista. Jos saarta haluttiin käyttää kevyiden laivastovoimien tukikohtana, pitäisi ilmatorjuntaa vahvistaa huomattavasti ja järjestää ilmavoimien hävittäjäsuoja. Asian käsittelyn lopuksi Nihtilä totesi, että Suursaarta pitäisi puolustaa ja sen linnoittamiseen ryhtyä.²⁹⁷

Tammikuun lopussa 1944 Neuvostoliittolaiset käynnistivät hyökkäyksen Leningradista ja Oranienbaumin motista pakottaen saksalaiset vetäytymään juurikin Narvan tasalle. Saksan yleisesikunnan päällikkö, sotamarsalkka Wilhelm Keitel lähestyi Mannerheimia 6. helmikuuta kirjelmällä, jossa mainittiin yhdenkin Suomenlahden saaren menetyksen johtavan vakaviin seuraamuksiin. Rintaman siirtyessä yhä lännemmäksi niiden merkityksen nähtiin nousseen venäläisten silmissä. Saksalaiset olivat jo itse vahvistaneet Tytärsaaren puolustusta. Nyt Mannerheimia pyydettiin kiinnittämään huomiota suomalaisten hallussa olleiden saarten puolustukseen.²⁹⁸

Kun saksalaiset olivat päättäneet pitää Tytärsaaren, oli myös suomalaisten tarkoituksena rajata punalippuisen laivaston toimintamahdollisuudet Suursaaren itäpuolelle. Kevättalvella päämajassa arvioitiin edelleen Suursaaren ja Tytärsaaren jäävän uhanalaiseen asemaan ja joutuvan mahdollisesti valtausyrityksen kohteeksi, mikäli vihollisen maahyökkäys edistyy Tallinnan suuntaan. Suursaaren puolustaminen saikin suuren merkityksen vuoden 1944 suunnitelmissa ja valmistautumisessa. Rannikkojoukkojen ja -tykkien ryhmytykseen tehtiin muutoksia ja painopistettä siirrettiin Karjalan järvien puolustuksesta Suursaaren lisäksi Koivistolle ja Kotkan saaristoon.²⁹⁹ Osaksi siirtoihin vaikutti varmasti Aaltosen esittämät epäilykset merivoimien voimien riittämättömyydestä.

²⁹⁷ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 694/ Op.2./ 7.a/ sal. Selostus merivoimien upseerien neuvotteluista 30.11.–1.12.1943, T 22110/F11, KA, s. 6–10.

²⁹⁸ Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja vuodelta 1944*, WSOY, Porvoo, 1954, s. 32–33. ja Pukkila (1961), s. 262.

²⁹⁹ Eversti Nihtilän tilannekatsaus 18.2.1944 sotapäiväkirjaa varten, s. 3 ja eversti Nihtilän tilannekatsaus 10.3.1944 sotapäiväkirjaa varten, s. 5–6, SPK 20881, KA

Päämajan kehotuksesta Merivoimien esikunta suunnitteli Koiviston saarten puolustuksen vahventamista merivoimien sisäisillä siirroilla, jotka päämaja hyväksyi. Samalla merivoimat jälleen valitti heikkoa miesvahvuuttaan.³⁰⁰ Päämaja käskystä Äänisen Rannikkoprikaatilta siirrettiin tykkejä Suomenlahdelle, joiden ryhmittämisen saarille ja itäisen Suomenlahden ranta-alueelle merivoimat suunnitteli.³⁰¹ Samassa yhteydessä merivoimissa arvioitiin vihollisen maihinnousumahdollisuuksia Suomenlahdella. Helsingin ja Kotkan välisen seudun teki otolliseksi alueen satamat ja maantieverkko. Pukkion, Virolahden ja Säkkijärven rannikkoalueen arvioitiin olevan maihinnousulle epäedullisia alueita, koska ne olivat maaseutua ja tiestö siellä oli heikkokuntoinen ja harva.³⁰² Päämajan antamien ohjeiden mukaisesti merivoimat käski joukko-osastojen vahvistaa Suursaaren puolustusta.³⁰³ Samaan aikaan päämaja siirsi tykistöyksiköitä Äänisiltä myös Koiviston saarille merivoimien käyttöön.³⁰⁴ Myös Ahvenanmaan puolustusta vahvistettiin päämajan määrätessä Jääkäripataljoona 6:n sinne. Tämä johtui sekä päämajassa että Merivoimien esikunnassa vallinneesta epäilystä että saksalaiset saattaisivat tehdä kaappaushyökkäyksen.³⁰⁵ Suurhyökkäyksen alkaessa pataljoona palautettiin heti Kanakselle.

Perusteet Laivaston toimintaohjeelle päämaja antoi maaliskuussa. Laivastovoimien käskettiin valmistautua erityisesti Suursaaren ja Koiviston saarten puolustamiseen. Suunnitelmaa tehtäessä oli huomioitava se, että kenttäarmeijan rintaman ennakoitiin pysyvän suunnilleen paikoillaan vihollisen mahdollisista voimakkaista hyökkäyksistä huolimatta. Myös Baltian maiden odotettiin pystyvän saksalaisten hallussa. Merellä vihollisen mahdollisuuksiksi nähtiin ulkosaarten ja Koiviston saarten valtaamisen yrittäminen. Tarkennusten perusteella laadittu toimintasuunnitelma lähetettiin päämajaan ylipäällikölle hyväksymistä varten.³⁰⁶

Merivoimissa nähtiin aloitteen siirtyneen viholliselle. Omien meriteiden turvaamiseksi tarvittiin aktiivista puolustusta, jos aiemmin lopullisena tavoitteena oli ollut Itämeren laivaston tuhoaminen tai lamauttaminen.³⁰⁷ Laivaston esikunta oli arvioissaan samansuuntainen päämajan kanssa ja vihollislaivaston toiminnan nähtiin liittyvän maavoimien hyökkäykseen, joka suuntautuisi todennäköisesti Viron pohjoisrannikolle. Punalippuinen laivasto voisi tässä tapa-

³⁰⁰ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 501/ Op.3.sal. 10.2.1944 ja Päämaja Operatiivinen osasto n:o 92/ Op.2/ 1.b/ sal., T 15719/8, KA

³⁰¹ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 107/ Op.2.sal 17.2.1944 ja Meriv.E 239/Op.2.sal. 24.2.1944, T 15719/8, KA

³⁰² Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 702/ Op.3./ sal. 25.2.1944, T 15719/8, KA.

³⁰³ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 824/ Op.3./ sal. 6.3.1944, T 16443/1931, KA

³⁰⁴ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 870/ Op.3./ sal. 6.3.1944, T 16443/1931, KA

³⁰⁵ Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969.

³⁰⁶ Päämaja operatiivinen osasto, n:o 166/ Op.2./ 1 c/ sal. 7.3.1944, T 15719/8, KA ja Suutarinen 1987, s. 71.

³⁰⁷ Saukkonen, Aimo: Luonnos *Toimintakertomus: Suomen Merivoimat jatkosodassa*, Väinö Valveen kokoelma, PK 2312/4, KA, s. 111.

uksessa murtautua Suomenlahdelta ulos Itämerelle ja murtautumisen edellytyksenä vallata ulkosaaria puolustushaarojen yhdistettynä operaationa. Maihinnousun uhkaakin Suomen mantereelle arvioitiin, mutta sitä pidettiin pienenä, ellei vihollinen aloita sotatoimia Karjalan kannaksella.³⁰⁸ Laivaston komentajalle ilmoitettiin 17. huhtikuuta ylipäällikön hyväksyneen laivastovoimien sotatoimisuunnitelman. Tarkennuksina Laivaston tekemään suunnitelmaan Merivoimien esikunta käski joitakin joukkojen järjestelyjä sekä miinoituksiin liittyviä yksityiskohtia.³⁰⁹

Uhkaan vastaamiseksi suunniteltiin Suursaaren miinasulun vahvistamista ja yksiköille annettiin toimintaohjeet mahdollisia murtautumisyriä vastaan. Operatiivisten johtajien kouluttamiseksi maihinnousun torjunnasta oli järjestetty sotapeli helmikuussa Laivaston esikunnassa. Siihen suunniteltiin keskitettävän voimia alueellisen jaon mukaan.³¹⁰ Koiviston saarten itäpuolella torjuntaan olisi osallistuttu moottoritorpedo- ja vartiomoottoriveneiden voimin ja vain vihollisen ilmatoiminnan estyessä. Koiviston saarille ja siitä Haapasaariin ulottuvalla lohkolla torjuntaan piti osallistua kaikilla aluksilla pois lukien panssarilaiva ja sukellusveneet. Suursaaren puolustuksessa ja Haapasaarten länsipuolella mukana olisivat kaikki voimat, mutta panssarilaivan ja sukellusveneiden käytöstä päätettäisiin kuitenkin tilanteen mukaan.³¹¹

Ylempien johtoportaiden suunnitelmien noudattaen itäisellä Suomenlahdella toiminut Kevyt Laivasto-osasto järjesti talvella päälliköiden taktillisen kurssin ja sotapelin, jonka aiheena oli vihollisen maihinnousu Suursaareen ja Suursaaren sulkulinjan puolustus.³¹² Keväällä osasto laski suomalaisten osuuden Suursaaren sulkulinjan miinoitteista. Sen jälkeen se ryhtyi linjan vartiointiin yhteistoiminnassa muiden yksiköiden kanssa.³¹³ Vielä aivan suurhyökkäystä ennen, 6. kesäkuuta, Merivoimien esikunnasta annettiin Laivastolle valmistautumiskäskeyhden merivoimien pataljoonan ja yhden jääkäripataljoonan kuljettamisesta Suursaaren sen puolustuksen vahvistamiseksi.³¹⁴

Vihollisen Suursaaren suorittaman hyökkäyksen varalle Valve sopi myös ilmavoimien osallistumisesta puolustukseen. Lentolaivue 6:n pohjalle perustettu Lentorykmentti 5 oli käsketty merivoimien kanssa yhteistoimintaan. Sen komentajan piti torjuntaoperaatiossa johtaa ilma-

³⁰⁸ Laivaston Esikunta n:o 1349/II.sal./ 8.4.1944, T 15719/8, KA.

³⁰⁹ Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o1313/ Op.2.sal., 17.4.1944, T 15719/8, KA.

³¹⁰ Mäkinen (1981), s. 54.

³¹¹ Laivaston Esikunta n:o 1349/II.sal./ 8.4.1944, T 15719/8, KA.

³¹² Mäkinen (1981), s. 58.

³¹³ Laivaston Esikunta n:o 1349/II.sal./ 8.4.1944, T15719/8, KA.

³¹⁴ Merivoimien Esikunta n:o 1967/ Op.3. sal., 6.6.1944, T 16443/1931 KA

toimintaa Haminasta Laivaston esikunnan yhteydestä.³¹⁵ Kesäkuun alussa Lentorykmentti 5:ssä järjestettiin neuvottelutilaisuuksia ilmavoimien esikunnan ja lentorykmenttien upseerien kesken, joissa käsiteltiin Suomenlahden saarten puolustusta. Rykmentin omille pommitus- ja hävittäjälentolaivueille annettiin myös käsky Suursaaren puolustuksesta.³¹⁶ Laivaston esikuntaan asetettiin lisäksi oma ilmavoimien yhteysupseeri, ja sinne varattiin johtamismahdollisuudet myös merivoimien komentajalle sekä hänen komento-osilleen.³¹⁷ Näiden järjestelyjen lisäksi Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin alistus Laivastolle purettiin ja se asetettiin takaisin Valveen alaiseksi, koska toiminnan odotettiin lisääntyvän sen alueella.³¹⁸ Ilmeisesti merivoimien komentajan oli tarkoitus johtaa itse Suursaaren sulun puolustusta Laivaston esikunnasta. Aiemmin alistussuhdetta oli perusteltu tiedustelutietojen ja tilannekuvan kokoamisella painopistealueelta yhtenäiselle johtoportaalle. Meritiedustelun johtaminen alueella pidettiin edelleen Laivaston esikunnan vastuulla. Yhteistoiminta laivaston ja rannikkotyökistön välillä olikin ollut toimivaa.³¹⁹

Suursaaren ja Koiviston saarten puolustaminen vihollisen merivoimia ja maihinnousua vastaan saivat siis suurimman huomion merivoimien valmistautumisessa. Kannas taistelukenttä ja oman kenttäarmeijan mahdollinen vetäytyminen jäivät vähälle huomiolle. Merivoimien esittämät Viipurinlahden–Pukkion linnoitustyöt hylättiin nopeasti, eikä Valvekaan pitänyt niitä enää kevättalvella ajankohtaisina. Yhteistoimintamahdollisuuksia maavoimien kanssa Laivastossa pidettiin muutenkin vähäisinä. Laivaston komentaja kontra-amiraali Rahola osallistui IV Armeijakunnan esikunnassa pidettyyn kokoukseen 24. toukokuuta. Kenraaliluutnantti Laatikainen kertoi, että vaikka vihollisen selustassa olikin havaittu liikehdintää, suurhyökkäystä ei ollut odotettavissa lähiaikoina. Rahola esitti että jos hyökkäys kuitenkin tapahtuisi, laivaston yhteistoiminta tulisi kyseeseen lähinnä Rannikkotyökistörykmentti 2:n kanssa vihollisen mereltä tulevan toiminnan estämiseksi. Maavoimien tukemista panssarilaivan tulella ilman riittäviä varmistusvoimia ei nähty tarkoituksenmukaisena. Samalla sovittiin merisivustan suojaksi laskettavasta miinoitteesta Suomenlahden pohjukassa olevasta Inosta Vammelsuuhun.³²⁰

³¹⁵ Markkinen, Tuomas: *Ilmatoiminnan johtaminen Karjalan kannaksen torjuntataisteluissa kesällä 1944*, Pro Gradu, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2011, s. 54–55.

³¹⁶ Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja SPK 18809, 2.–8.6.1944.

³¹⁷ Mäkinen (1981), s. 54–55.

³¹⁸ Kalervo Kijasen haastattelu 8.1.1969, tekijä Pentti Väyrynen, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tunnus xe 129.

³¹⁹ Eino Pukkilan haastattelu 12.5.1969.

³²⁰ Saukkonen, Aimo: Luonnos *Toimintakertomus: Suomen Merivoimat jatkosodassa*, Väinö Valveen kokoelma, PK 2312/4, KA, s.118, Pukkila 1961, s. 242 ja Kijanen 1968, s. 151

Rannikkojoukkojen johtosuhteet Kannaksella olivat nytkin monimutkaiset kuten jatkosodan hyökkäysvaiheessa. Rannikkotykistörykmentti 2 oli operatiivisesti alistettu IV Armeijakunnalle tehtävänä merisivustan puolustaminen. Päämaja oli selventänyt 10. marraskuuta 1942 operatiivisen johdon tarkoittavan, että ”operatiivinen johto tarkoittaa ylipäällikköä, joka määrää järeiden ja raskaiden pattereiden paikan rannikonpuolustuksen kokonaisuutta silmälläpitäen”.³²¹ Viime kädessä ylipäällikkö päätti järeiden ja raskaiden rannikkotykkien sijoitukset.

Kevättalven aikana Kannaksen rannikkopuolustuksen järjestelyihin ja ryhmytyksiin tehtiin joitakin muutoksia. Asiassa aloitteellinen oli kenraali Harald Öhqvistin johtama Kannaksen ryhmä³²². Öhqvistin mielestä rannikkotykkien ryhmytyksessä ja suunnitelmissa oli puutteita. Tykit oli sijoitettu rannikolle etupainoisesti merimaalien ammuntaa silmällä pitäen. Meren jäätyminen oli saattanut ne uhanalaiseen asemaan jääkentiä pitkin tapahtuvalle hyökkäykselle, eivätkä ne kyenneet tehokkaaseen taisteluun lähietäisyyksille. Kannaksen ryhmä olisi halunnut siirtää ne paremmin rantatorjuntaan sopiviin asemiin rannikon syvyyteen. Vaatimukset pitkälle ulottuvan meriammunnan ja rantatorjunnan välillä olivatkin ristiriitaisia. Päämaja puolestaan käski esitykset käsiteltyään merivoimia ja Kannaksen ryhmää yhteistyöhön.³²³ Vaikka Rannikkotykistörykmentti 2 kuului armeijakunnalle operatiivisesti, päätöksentekoon osallistuivat päämaja, Merivoimien esikunta, Kannaksen ryhmän esikunta ja sen alainen IV Armeijakunta. Öhqvist ei kuitenkaan arastellut ottaa kantaa rannikkotykistöä koskeneisiin kysymyksiin.

Merivoimien suunnitelmat vuodelle 1944 perustuvat päämajan antamiin suuntaviivoihin. Merivoimien ja laivaston operatiivinen johto sekä rannikkotykistön painopistesuunnan upseerit pääsivät vaikuttamaan päämajan operatiiviseen johtoon yhteisessä neuvottelussa. Asemasotavaiheen aikana oli operatiivisen suunnittelun kulku muuttunut johdonmukaisemmaksi päämajan ja merivoimien välillä, kuin mitä se oli ollut ensimmäisenä sotavuotena. Päämajasta annettiin merivoimille toiminnan suuntaviivat ja tavoitteet. Merivoimat suunnitteli niiden perusteella omien voimiensa käytön. Lopuksi tehty suunnitelma esiteltiin ylipäällikölle hyväksyttäväksi. Vuodesta 1942 alkaen tavoitteena oli ollut pitää Suomenlahden sulkua tiiviinä ja siten säilyttää Itämeren herruus saksalaisilla ja suomalaisilla. Esimerkiksi vuoden 1942 alussa päämaja antoi laivastovoimille vain päätehtävän: vihollisen Itämerellä olevien laivastovoimi-

³²¹ Suutarinen (1987) s. 69.

³²² Kannaksen ryhmä oli päämajan alainen johtoporras, jonka alaisuudessa Kannaksen armeijakunnat toimivat. Se lakkautettiin keuhällä 4.3.1944.

³²³ Kannaksen Ryhmän Esikunta Operatiivinen osasto n:o 045/III/ 203 sal. 14.1.1944, Päämaja Operatiivinen osasto n:o 25/ Op.2./ 1.b/ sal. 16.1.1944, Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto n:o 315/ Op.3. sal. 26.1.1944, T15719/8, KA

en tuhoaminen tai niiden tekeminen toimintakyvyttömiksi sulkemalla ne Suomenlahden pohjukkaan. Toinen tehtävä oli omien kauppayhteyksien suojaaminen hyökkäyksiltä. Merivoimissa suunniteltiin joukkojen ryhmytykset, käyttö, miinoitukset sekä miinanraivaaminen.³²⁴ Koska Merivoimien esikunta oli sodan pitkittyessä muuttunut virastomaisemmaksi, oli Laivaston esikunnan merkitys operatiivisena johtoportaanana kasvanut. Suurin osa laivastovoimista olikin laivaston komentaja alaisuudessa itäisellä Suomenlahdella.³²⁵

Merivoimissa valmistauduttiin siis vihollisen kiihtyvään toimintaan, koska toiminnassa oli otettava huomioon myös Baltian rintaman tilanne. Arvioissa ja järjestetyissä sotapeleissä oletettiin sotatoimien tapahtuvan merellä ja tilanteen Kannaksen maarintamalla säilyvän kutaquinkin muuttumattomana. Päämajassa, Merivoimien esikunnassa ja Laivaston esikunnassa vihollisen maavoimien hyökkäyksen ennakoitiin suuntautuvan Suomenlahden etelärannalle. Vihollisen Itämeren laivaston olisi liittynyt hyökkäykseen murtautumalla ulos Leningradista ja Kronstadista. Ulosmurtautumisen torjumiseksi valmistauduttiin puolustamaan saaria, jotka olivat tärkeitä Suomenlahden sulun voimissa pitämiseksi. Sulut pitämällä pystyttäisiin säilyttämään merenherruus läntisellä Itämerellä, mikä oli välttämätöntä Suomen ja Saksan huoltoyhteyksille. Maihinnousun uhkan nähtiin suuntautuvan rintamasta katsoen pitkälle Suomenlahdelle vain siinä tapauksessa, että vihollisen maahyökkäys suuntautuisi Kannakselle. Viipurinlahden länsiranta jäi puolustus suunnittelussa vähälle huomiolle, vaikka asiaa olikin käsitelty merivoimien suunnitelmista ja alueen puolustusmahdollisuuksia esitelty päämajalle. Painopiste rannikkojoukkojen puolustusvalmisteluissa oli Kotkan saaristossa, Koiviston saarilla sekä Suursaarella ja Laivasto valmistautui Suursaaren sulkulinjan puolustamiseen ja mahdollisen maihinnousun torjuntaan. Suunnitelmien perustana ollut uhka-arvio osoittautui kuitenkin myöhemmin vääräksi. Viholliselta sulkujen murtaminen olisi edellyttänyt suurten pintataisteluyksiköiden aktivoimista ja merkittäviä miinanraivaustoimia. Kyseeseen olisi tullut suuren mittakaavan merioperaatio. Neuvostoliiton korkeimman johdon linjausten perusteella ja punalippuisen laivaston komentajan päätöksellä venäläiset päättivät kuitenkin olla käyttämättä suurimpia aluksiaan kesällä 1944 miinavaarasta ja korkeasta ilmauhkasta johtuen³²⁶.

5.2 Rannikkotykkistörykmentti 2 Kannaksella

Neuvostoliiton yllättävä suurhyökkäys Karjalan kannaksella alkoi 9. kesäkuuta. Sen voimakkuus paljastui päämajalle viimeistään seuraavana päivänä. Hyökkäysvaiheen ja asemasodan

³²⁴ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 70/ Op.2/ sal., 22.1.1942, SPK 20879, KA

³²⁵ Mäkinen (1981), s. 36

³²⁶ Ruge, Friedrich: *The Soviets as Naval Opponents 1941-1945*, United States Naval Institute, Annapolis, 1979 s.40

aikana omia suunnitelmia oli ehditty laatia huolellisesti ja kierrättää niitä eri johtoportaisissa, kuten merivoimienkin suunnitelmia vuodelle 1944 oli kehitelty. Aikaisemmin annettujen käskyjen mukaan hyökkäykset piti torjua päävastarinta-asemassa, mutta ylivoimaisen vihollisen edessä tähän ei pystytty, eikä tähän ollut varauduttu päämajan suunnitelmissa. Suomalaiset joutuivat vetäytymään nopeasti varsinkin IV Armeijakunnan lohkolla Kannaksen eteläosassa. Päämajassa Mannerheim oli sitä mieltä, että menetetyt asemat oli vallattava takaisin, mutta Airo ja Nihtilä eivät kannattaneet tätä. Johtaminen nopeatempoisessa ympäristössä muodostui reaktiiviseksi ja samalla suunnittelu ja toimeenpanovastuu siirtyivät aikaisempaa enemmän rintamaesikunnille.³²⁷

Valve tarkisti Itäisen Suomenlahden joukkojen taisteluvalmiutta kesäkuun 10. päivänä. Laivaston esikunnassa hän neuvotteli laivaston komentajan kanssa Kannaksen merisivustan, Koiviston saarten ja Viipurinlahden alueen miinoittamisista. Rahola halusi tuolloin ratkaisun alusten tulevasta käytöstä Viipurinlahdella, sillä se määräisi nyt suunniteltavien miinoitteiden sijainnin. Valve määräitti, ettei aluksia tulnaisi käyttämään siellä, mutta Viipuriin kulkeva väylä pitää jättää vapaaksi.³²⁸ Miinoitteiden lasku Koiviston saarten suojaksi aloitettiin 11. kesäkuuta Koiviston salmen eteläpäästä. Loput miinoitteet laskettiin 11.–20. kesäkuuta saarten etelä-, lounais-, ja länsipuolelle.³²⁹

Merivoimien joukoista Rannikkotykistörykmentti 2 oli alistettu IV Armeijakunnalle. Sen voimien painopiste oli Inon–Seivästön rannikolla armeijakunnan sivustan suojana. Lisäksi osia rykmentistä oli Koiviston saarilla tehtävänä Viipurinlahden suojaaminen.³³⁰ Rykmentti osallistui 10.–17. kesäkuuta tiiviisti taisteluihin ensin armeijakunnalle ja myöhemmin suoraan Ratsuväkirykmentille alistettuna. Itämeren laivaston ilmavoimat oli määrätty maavoimien tukemiseen, joten punalippuisen laivaston toiminta merellä oli alkuvaiheessa vähäistä³³¹. Kun miinanraivausta lukuun ottamatta ei ollut viitteitä vihollisen maihinnousutoiminnasta, kääntyi rykmentin huomio maarintaman toimintaan. Rykmentti kokosi jalkaväkireservejä ja sen tykistö sai armeijakunnalta maaliluettelot maa-ammuntoja varten. Rantatorjunta-asemissa olleille pattereille annettiin pian käsky valmistautua siirtymään linnaketukikohtien maarintamille. Vihollisen pakottaessa rintaman liikkeelle jouduttiin linnoitettuja asemia kuitenkin jättämään

³²⁷ Karjalainen (2009), s. 257–258.

³²⁸ Saukkonen, Aimo: Luonnos *Toimintakertomus: Suomen Merivoimat jatkosodassa*, Väinö Valveen kokoelma, PK 2312/4, KA, s.119.

³²⁹ Auvinen, Visa 1994, s. 103.

³³⁰ Havo (1956), s.43.

³³¹ Mäkinen (1981), s. 59.

taakse ja raskaita aseita hävittämään.³³² Merivoimien esikunnalla oli vaikeuksia hallita tilannetta etäältä Helsingistä, eikä päämajan ja Merivoimien esikunnan välilläkään pystytty muokautumaan nopeasti muuttuvan tilanteen vaatimuksiin. Valve esimerkiksi hyväksytti rykmentin sisäiset siirrot järeästi patterista toiseen Mannerheimilla.³³³

Rykmentti sai taisteluiden aikana runsaasti tulitehtäviä, joissa tulta johti kenttätykistön tulenjohtueet. Kesäkuun 14. päivänä Vammelsuu–Taipale -linja alkoi horjua ja joukot irtaantua puolustuksesta. Yhteydet Ratsuväkiprikaatin ja IV Armeijakunnan välillä katkesivat, jolloin Rannikotykistörykmentti 2 toimi viestien välittäjänä. Yöhön mennessä vetäytyminen oli jo saanut sellaiset mittasuhteet, ettei armeijakunnan vastahyökkäyskäskeillä ollut mitään vaikutusta joukkojen toimintaan. Samalla Rannikotykistörykmentti 2 jäi epäselvään tilaan, sillä ilmeisesti odottaessaan yksiköiden hyökkäävän takaisin VT-linjalle, armeijakunta ei antanut mitään muita käskyjä päinvastaisen tapauksen varalle. Niinpä rykmentissä toimittiin oman harkinnan mukaan.³³⁴

Päämaja toteutti useita joukkojen uudelleenjärjestelyjä 14. kesäkuuta. Kannaksen länsirannikon puolustuksen vahventamiseksi ylipäällikkö käski perustamaan Kannaksen Rannikkoprikaatin Rannikotykistörykmentti 2:n rungolle. Sen piti koostua kahdesta rykmentistä. Toinen rykmenteistä piti perustaa Koiviston saarille toisen vastatessa Kannaksen rannikopuolustuksesta. Jo talvella esillä ollut suunnitelma rykmentin jakamisesta ja Koiviston saarten vahvistamisesta haluttiin siis nyt toteuttaa. Kannaksen linnakkeistot olisi alistettu IV Armeijakunnalle ja Koiviston saarilla ollut osa prikaatista olisi tullut merivoimien komentajan johdettavaksi. Prikaatin vastuualueen itäraja suunniteltiin Inonniemen tasalle ja länsiraja Viipurinlahdelle Vilaniemi–Tuppura linjalle.³³⁵ Samalla annettiin käsky Rannikotykistörykmentti 22:n perustamisesta Viipurinlahden puolustusta varten Kannaksen Rannikkoprikaatin länsipuolelle.³³⁶ Se perustettiin Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin alaisuuteen ja sen komentajaksi määrättiin eversti Arvo Lyytinen, joka oli toiminut komentajana Viipurin alueen rannikolla jo ennen talvisotaa.³³⁷ Päämaja käski rykmentin vahvuudeksi kolme linnakkeistoa, I Pukkio–Kiuskeri, II Satamaniemi–Ristiniemi ja III Häränpäänniemi–Vilaniemi.³³⁸

³³² Reponen, Toivo: RTR2:n viivytystaistelut ja vetäytyminen Viipurinlahden yli, *Koivisto ja Viipurinlahti*, WSOY, Porvoo, 1958, s. 219–220 ja 222–223.

³³³ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710, KA s. 3051, 3075–3076.

³³⁴ Reponen (1958), s. 228–229.

³³⁵ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 377/ Op.2/1.b/ sal., 14.6.1944, T 15719/8, KA.

³³⁶ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 378/ Op.2/ 1.b/ sal., 14.6.1944, T 15719/8, KA.

³³⁷ Lyytinen, A. E.: RTR22:n taistelut Viipurinlahdella. *Koivisto ja Viipurinlahti*, WSOY, Porvoo, 1958, s. 262

³³⁸ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 378/ Op.2/ 1.b/ sal. 14.6.1944, T 15719/8, KA.

Joukkojen järjestelyyn ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia niiden ollessa sidottuna maarintaman taisteluun ja rintaman liikkua nopeasti länteen. Kesäkuun 15. päivänä Rannikkotykistörykmentti 2 taisteli Inossa, josta irtaantumisen jälkeen IV Armeijakunta alisti sen suoraan Ratsuväkiprikaatin komentajalle. Siltä se sai käskyn asettua puolustukseen merenpuoleiselle kaistalle tehtävänä osallistua maataisteluihin ja suojata merisivusta. Rannikkotykistön tulta käytettiin ensisijaisesti maataisteluiden tukemiseen. Yhteistyö Ratsuväkiprikaatin kanssa jatkui muutenkin tiiviinä. Rykmentti ryhmittyi puolustukseen Vitikkalaan, jossa se kävi kiivaita taisteluja 15.–16. kesäkuuta välisenä yönä, jonka jälkeen se vetäytyi Jukkolaan.³³⁹ Vihollinen jatkoi rykmentin ahdistamista 16. kesäkuuta aamulla ja Jukkolasta jouduttiin luopumaan saman päivän aikana.³⁴⁰

Valve esittikin päämajalle 16. kesäkuuta, että tilanteen nopean muuttumisen takia Kannaksen Rannikkoprikaatin perustaminen peruttaisiin ja Rannikkotykistörykmentti 2 siirrettäisiin viipymättä Koiviston saarille, joiden puolustus tulisi merivoimien komentajan johtovuudelle. Rintamavastuu mantereen rantakaistalla luovutettaisiin kokonaan IV Armeijakunnalle.³⁴¹ Päämaja hyväksyi esityksen seuraavana päivänä Nihtilän varmentamalla ja Airon allekirjoittamalla käskyllä.³⁴²

Rannikkotykistörykmentti 2 aloitti valmistautumisen Koiviston saarille siirtymisestä 17. kesäkuuta aamuyöllä ja luovutti rintamavastuun Jääkäripataljoona 1:lle. Samalla IV Armeijakunnan rykmentille alistamat yksiköt irrotettiin takaisin armeijakunnan käyttöön. Sekä Ratsuväkiprikaatin että Jääkäripataljoona 1:n komentajat olivat pessimistisiä puolustusmahdollisuuksistaan varsinkin ilman rykmentin tykistöä. Osa rykmentistä jätettiinkin tukemaan pataljoonan taistelua, koska siirtyminen saarille riippui kokonaan rintaman paikoillaan pysymisestä. Rykmentin kiinteällä ja moottoroidulla tykistöllä tuettiin koko päivän ajan maataisteluita.³⁴³

Merivoimien esikunnan käsky saarten puolustuksesta annettiin kello 12:40 ja rykmentin oma käsky siirtymisestä iltapäivällä kello 14:15. Kun rykmentin johtovastuu siirtyi merivoimille, alkoi Merivoimien esikunta antaa sille heti ohjeita ja käskyjä tiiviiseen tahtiin, joista Reponen toteaa lyhytsanaisesti: ”*Rykmentti oli nyt alistettu Merivoimien komentajalle*”. Kuljetukset saarille alkoivat kello 21:30 pääasiassa Kevyen Laivasto-osaston tukemana pienillä aluksilla. Osa Jääkäripataljoona 1:tä tukemaan käsketyistä joukoista perääntyi lopulta maata pitkin.

³³⁹ Reponen (1958), s. 234–237.

³⁴⁰ Sama, s. 240–241.

³⁴¹ Merivoimien Esikunta n:o 27968, 16.6.1944, T 15719/8, KA.

³⁴² Päämaja Operatiivinen osasto n:o 399/ Op.2/ 1.b/ sal., 17.6.1944, T 15719/8, KA.

³⁴³ Reponen (1958), s. 242–249.

Viimeiset kuljetukset lähtivät aamulla kuudelta ja kaikkiaan saarille siirtynyt vahvuus oli noin 1800 miestä. Samana iltana armeijakunnan joukot siirtyivät viivytykseen takarajana Viipurin tasan.³⁴⁴

Kokonaisuutena rykmentin tilanne saarilla oli kuitenkin heikko. Kannaksella rintama liikkui nopeasti Koiviston saarilta katsottuna selustaan. Myös rykmentin huoltaminen meriyhteyksin kävi hankalaksi vihollisen ilmaylivoiman takia. Ennen suurhyökkäystä tehdyt suunnitelmat perustuivat mereltä tulevan hyökkäyksen torjumiseen, joten puolustusvalmistelutkin oli tehty siihen suuntaan. Kannaksen puolen rannat puolestaan olivat lähes linnoittamattomat. Rykmentin tappiot olivat yhteensä 147 miestä ja se oli joutunut jättämään suuren osan raskaasta kalustostaan taakseen nopean vetäytymisen takia. Vahvuus tehtävään nähden oli heikohko, viestiyhteydet olivat kehnot, aseet ja ampumatarvikkeet lähes lopussa sekä pääosa joukoista taisteluiden väsyttämiä. Vihollinen aloitti vielä jatkuvat ilmarynnäkököt saarille, jolloin joukkojen siirrot, huollot ja kenttätöiden suorittaminen kasaantuivat kaikki yölle kasvattaen sotilaiden kuormitusta edelleen.³⁴⁵

Rykmentin komentajan eversti Toivo Reponen mielestä rykmentin saama tehtävä Koiviston saarten pitämisestä oli kyseenalainen. Merivoimien esikunta antoi rykmentille käskyn uudelleenryhmytyksestä Koiviston saarilla 18. kesäkuuta. Edellisessä puolustuskäskyssä Valve oli jättänyt harkinnan ryhmytyksestä rykmentin komentajalle, paitsi että hän halusi sijoittaa Munaluotoon ja Tiurinsaarelle patterit. Reponen tilanneilmoitukset Merivoimien esikuntaan eivät anna kovinkaan valoisaa kuvaa rykmentin toimintamahdollisuuksista.³⁴⁶ Hän oli ilmeisesti ehdottanut joukkojen evakuointia joka oli käsitelty päämajassa asti, sillä Valve lähetti hänelle 18. kesäkuuta illalla sanoman: ”*Marsalkka on uudestaan tutkinut rykmentille annettua toimintakäskyä ja määrännyt sen pysymään voimassa.*”³⁴⁷ Myös Rannikkotykistörykmentti 22:n komentaja, eversti Lyytinen piti tehtävää huonona. Hänen mielestään Reponen oli liian heikko pitämään saaret hallussaan käytössään olleilla voimilla. Lisäksi Säkkijärven rannalla Viipurinlahdella, Lyytisen johtaman Rannikkotykistörykmentti 22:n vastuualueella, oli heikko miehitys. Lyytinen pyysi jo 17. kesäkuuta tekemään esityksen aina päämajaan saakka Reponen joukkojen siirtämisestä suoraan sinne. Merivoimien esikunnassa asiasta oltiin eri mieltä, mutta se luvattiin silti esitellä eteenpäin.³⁴⁸

³⁴⁴ Reponen (1958), s. 244–249.

³⁴⁵ Sama, s. 249–250.

³⁴⁶ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710, KA, s.3082–3087.

³⁴⁷ Ka-sanoma n:o 708/Op.3 18.6.1944, T 16445/1962, KA.

³⁴⁸ Rannikkotykistörykmentti 22:n sotapäiväkirja, 15.6.–5.7.1944, SPK 21824, KA, 17.6.1944.

Kenttäkomentajien mielestä rannikkojoukkojen olisi pitänyt liittyä maavoimien viivytystaiste- luun ja siirtyä uudelle pääpuolustuslinjalle Viipurinlahdelle. Olihan merivoimissa aiemmin suunniteltu Kannakselle suuntautuvan hyökkäyksen torjunnan tapahtuvan siellä. Valve on kertonut myöhemmin haastattelussa, että Koiviston saaret oli tarkoitus pitää vihollisen selus- taan jääneinäkin kuten Mantsin saari Laatokalla talvisodassa. Hänen mielestään Merivoimien esikunnassa oli positiivinen kuva asiasta, mutta saarilla vallitsi uskon puute.³⁴⁹ Positiivisen suhtautumisen takana olivat myös päämaja ja ylipäällikkö. Myös eversti Nihtilä on kertonut päämajan suunnitelman edellyttäneen, että Koiviston saaret pidetään maavoimien mahdolli- sesti vetäytyessä Viipuri–Kuparsaari–Taipale -linjalle.³⁵⁰ Päämajassa nähtiin Mantsin ja Koi- viston saarten välillä yhtäläisyys. Talvisodassa Mantsi oli selustaan jääneenä jatkanut tykistöl- lään vihollisen häiritsemistä.³⁵¹ Päämaja antoi myös kesällä 1944 aluksi käskyn pitää Mantsi kaikissa olosuhteissa. Ajatuksesta kuitenkin luovuttiin jo kesäkuun 15. päivänä.³⁵² Koiviston saarten pitämistä päätettiin kuitenkin yrittää.

Kesäkuun 21. päivän aamuyönä vihollinen teki maihinnousun Rannikkotykistörykmentti 2:n hallussa pitämille saarille. Osasto kulki Koiviston salmen läpi voimakkaan sumuverhon suo- jassa Alvatinniemeen, saarten pohjoiskärkeen. Vihollisen tiedustelutoiminta, siepattu radiosaa- noma ja alusten kokoaminen lähistölle olivat antaneet ennakkoon viitteitä maihinnousun to- dennäköisyydestä.³⁵³ Merivoimien esikunnassa olikin aloitettu jo ennen maihinnousua suun- nittelemaan saarten evakuointia ja joukkojen jatkosijoitusta. Tähän ei kuitenkaan ollut vielä päämajan lupaa. Valve oli vasta aamulla kello 08:00 yhteydessä päämajaan, jolloin häntä käs- kettiin pitämään saaret mahdollisuuksien mukaan. Silti Merivoimien esikunnasta annettiin kello 10:00 Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin komentajalle käsky ryhtyä suunnittelemaan evakuoimista. Tämän jälkeen Valve tiedusteli valtuuksiaan päämajasta Koivusaaren, saarista itäisimmän, evakuoimisen suhteen. Ylipäällikkö hyväksyi saaren jättämisen, jos tilanne tähän pakotti. Valve käskikin tarpeelliset ryhmitysmuutokset rykmentille. Illalla Valve oli uudes- taan yhteydessä päämajaan kenraaliluutnantti Airoon, joka antoi luvan luopua lopullisesti Koiviston saarista.³⁵⁴

Rannikkotykistörykmentti 2:ssa oli Merivoimien esikunnan antamien käskyjen perusteella syntynyt kuva että evakuointi alkaisi 21.–22. kesäkuuta välisenä yönä. Valmistelut sitä varten

³⁴⁹ Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969.

³⁵⁰ Havo (1956) s. 43. Alkuperäislähteeksi merkitty Valo Nihtilän haastattelu.

³⁵¹ Tirronen, Uolevi: Koivisto ja Viipurinlahti Kannaksen puolustusjärjestelyissä talvisodassa, *Rannikon puolus- taja 1/2006*, s.24.

³⁵² Päämajan operatiivisen osaston luettelo operatiivisista käskyistä 1941–1944, T 21621/1, KA.

³⁵³ Rannikkotykistörykmentti 2:n taistelukertomus ajalta 9.6.–22.6.1944, SPK 21562, KA, s. 32–25.

³⁵⁴ Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710, KA, s. 3105, 3109, 3107, 3111.

oli jo tehty, kunnes Merivoimien esikunnasta ilmoitettiin Airon ja Valveen keskustelun jälkeen evakuoinnin siirtyvän vuorokaudella eteenpäin.³⁵⁵ Valve määräsi laivaston komentajan toimimaan merikuljetusten ja joukkojen keskitysten suojaajana. Kevyen Laivasto-osaston komentaja oli tämän seurauksena siirtynyt Rannikkotykistörykmentti 2:n esikuntaan Koiviston saarille yhteistoimintaa varten.³⁵⁶ Tästä huolimatta Merivoimien esikunta antoi tarkkoja ohjeita lastauspaikoista, jotka aiheuttivat epäselvyyksiä suorittavissa joukoissa. Johtosuhteet muodostuivat sekaviksi evakuoinnissa, johon osallistuivat kaikki itäisellä Suomenlahdella olleet laivastoyksiköt sekä myös saksalaisia aluksia.³⁵⁷

Ilmavoimien hävittäjäsuojan saamiseksi Merivoimien esikunnasta käännyttiin suoraan Ilmavoimien esikuntaan everstiluutnantti Pajarin sekä Kannaksen ilmatoimintaa johtaneen eversti Lorentzin puoleen.³⁵⁸ Lorentzin vastaus oli, että hävittäjäsuojaa tuskin olisi saatavilla, koska Viipurin itäpuolella oli tekeillä jotain merkittävää. Hän jätti asian päämajan ratkaistavaksi. Seuraavana päivänä Ilmavoimien esikunta antoi käskyn evakuointien ilmasuojasta. Tästä huolimatta Lorentz ilmoitti, ettei hävittäjäsuojaa evakuoinneille saada, koska niitä tarvitaan toisaalla pommikoneiden suojaamiseen. Tämän jälkeen Ilmavoimien esikunnasta pyydettiin saksalaisilta apua etelästä käsin, mutta heidänkin vastauksensa oli kielteinen. Viimein evakuointiyönä Lentorykmentti 3:sta ilmoitettiin muitten lentojen ohella suojattavan myös evakuointia.³⁵⁹

Lopulta päätös siirtää evakuointia vuorokaudella eteenpäin oli onnekas. Itämeren laivaston ilmavoimat tukivat tuona päivänä maihinnousua Laatokalla, eikä ilmatoimintaa Suomenlahdella juuri ollut.³⁶⁰ Evakuointi oli suoritettu kesäkuun 23. päivän aamuun mennessä. Tämän jälkeen raskaan kalustonsa menettäneestä Rannikkotykistörykmentti 2:a muodostettiin Rannikkorykmentti 2 Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatiin Viipurinlahden puolustuksessa käytettäväksi.

³⁵⁵ Reponen (1958), s. 256–258.

³⁵⁶ Kijanen (1968), s. 153–162.

³⁵⁷ Mäkinen (1981), s. 59–62.

³⁵⁸ Kaukokirjoitinsanoma n:o 29559 22.6. Merivoimien esikunta/Op.3. ja n:o 29624 22.6. Merivoimien esikunta 748/ Op.2, T16446/1966, KA.

³⁵⁹ Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009, KA, 22–23.6.1944 ja Ilmavoimien Esikunnan yleisesikuntaosaston Toimisto III:n sotapäiväkirja 20.6.1944–26.4.1945, SPK 8184, KA, 22.6.

³⁶⁰ Auvinen, Visa, 1994, s.104–105.

5.3 Kannaksen Joukkojen Komentajan esikunta – Kahden puolustushaaran yhteisoperaation johtoporras

Merkittävin kesäkuun 14. päivänä päämajassa tehdyistä päätöksistä oli Kannaksen Joukkojen komentajan nimeäminen ja esikunnan muodostaminen. Mannerheim määräsi kenraaliluutnantti Oeschin Kannaksella taistelevien armeijakuntien komentajaksi. Näihin kuuluivat tuolloin kenraaliluutnantti Laatikaisen IV Armeijakunta Länsi-kannaksella ja kenraaliluutnantti Siilasvuon III Armeijakunta Itä-kannaksella. Armeijakunnat olivat ennen Oeschin nimittämistä komentajaksi toimineet suoraan päämajan alaisuudessa 4. maaliskuuta 1944 lähtien. Uudeksi johtoesikunnaksi perustettiin Imatralle Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta.³⁶¹ Ensimmäisten päivien ajan Oesch tukeutui kuitenkin IV Armeijakunnan esikunnan toimintoihin, ennen kuin uusi, osin improvisoiden järjestetty esikunta oli valmiina toimimaan.³⁶²

Armeijakuntien suora johtaminen päämajasta oli hidastanut reagointia suurhyökkäyksen torjunnassa, sillä päämajan kontrolloiva johtaminen tapahtui liian etäältä suhteessa rintaman nopeisiin tapahtumiin. Suunnittelu ja päätöksenteko siirtyivät nyt entistä enemmän rintama-esikuntien vastuulle. Uuden esikunnan perustaminen oli kriisin pakottama ratkaisu, jolla ylipäällikkö pyrki saamaan Kannaksen tilanteen jälleen hallittavaksi. Mannerheimin myöntämin varsin laajoin valtuuksin Oesch johti Kannaksen armeijakuntien ja yhtymien taistelua toimien ensisijaisena operatiivisena sotatoimien johtajana. Muissa asioissa komentotie kulki edelleen armeijakunnista päämajaan. Tarpeen tullen Oesch saattoi kuitenkin puuttua esimerkiksi huoltoa tai komentajia koskeviin kysymyksiin. Tosin Mannerheim pyrki ajoittain johtamaan suoraan armeijakuntia Oeschin komentajan asemasta huolimatta.³⁶³

Oesch esitti joukkojen taistelukyvyyn säästämiseksi Vammelsuu-Taipale linjan jättämistä ja siirtymistä viivyttäen puolustuksellisesti edullisemmalle Viipuri-Kuparsaari-Taipale linjalle. Mannerheim myönsi luvan tähän 15. kesäkuuta illalla.³⁶⁴ Päämaja osoitti Oeschille myös lisää voimavaroja tehtävän suorittamiseksi. Alueelle keskitettiin joukkoja ja Aunuksessa toimineen kenraali Antero Svenssonin V Armeijakunta sai 15. kesäkuuta käskyn siirtyä Kannakselle Kannaksen joukkojen oikealle sivulle. Rintamavastuun se otti vastaan 22. kesäkuuta.³⁶⁵

³⁶¹ Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005, s. 800.

³⁶² Laaksonen (2004), s. 275–276.

³⁶³ Laaksonen (2004), s. 275–276, Karjalainen (2009), s. 257.

³⁶⁴ Laaksonen (2004), s. 276.

³⁶⁵ Suutarinen (1987), s. 79.

Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunnan perustamisen yhteydessä nimitettiin esikuntaan ilmakomentajaksi eversti Richard Lorentz. Hänelle alistettiin kokonaisuudessaan hävittäjälen-
tolaivueista koostunut Lentorykmentti 3 sekä pommituslento-
laivueista koostunut Lentorykmentti 4 sen toimiessa Kannaksen suunnalla. Myös Suomeen saapunut saksalainen lento-
osasto Kuhlme³⁶⁶ sai käytännössä tehtävänsä Kannaksen ilmakomentajalta. Lorenzille annettiin tehtäväksi ”*hänelle alistettujen lentojoukkojen taktillinen johtaminen, niiden toiminnan saattaminen sopusointuun keskenään sekä maavoimien toimintaan*”.³⁶⁷ Ilma- ja maavoimien välille luotiin järjestelmä, jossa Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikuntaan Imatralla ja sen alaisten armeijakuntien esikuntiin sijoitettiin ilmavoimien yhteysupseerit. Armeijakuntien esikunnista maavoimien tukipyynnöt välitettiin Kannaksen Joukkojen esikunnassa olleelle yhteysupseerille, joka välitti ne edelleen Lorenzin komentopaikalle Lappeenrantaan. Lentorykmentti 3:n komentaja, eversti Eka Magnusson, oli vuonna 1943 osin omatoinisesti aloittanut rykmenttitasoisen johtamisjärjestelmän luomisen, jolla kyettiin keskitetysti johtamaan laivueiden lennot kokonaistilanteen ja ilmavalvonnan havaintojen perusteella.³⁶⁸ Koska Lorenz tunsu, ettei hän kykenisi johtamaan ilmavoimia Oeschin esikunnasta Imatralla, valitsi hän johtamispaikaksi Lentorykmentti 3:n Lappeenrannassa sen keskeisen sijainnin ja parempien viestiyhteyksien vuoksi. Tilannekuvan, konetilanteen ja tukipyynnöiden perusteella johtamispaikassa tehtiin päätökset tehtävien suorittamisesta. Käytännössä Lappeenrannasta johdettiin Kannakselle suuntautuneet pommitus- ja hävittäjälennot.³⁶⁹

Kannaksen Joukkojen komentaja otti puolustustaistelujen johtamisen kokonaisvastuun alueella yhdistämällä taistelleet maa- ja ilmavoimien joukot. Vaikka puolustushaarojen johtopaikat fyysisesti olivatkin erillään, toimivat ne käytännössä yhdessä.³⁷⁰ Oeschille oli annettu tehtävä siirtää joukot viivytystaistelua käyden uuteen pääpuolustusasemaan, jossa vihollisen hyökkäys piti pysäyttää. Mannerheim myönsi Oeschille tehtävän suorittamiseen tarvittavat valtuudet ja osoitti myös tähän käytettävissä olleet ilmavoimien ja maavoimien joukot. Tehtävän suorittamiseksi annettiin vielä lisää voimavaroja siirtämällä joukkoja Itä-Karjalasta Kannakselle. Johtamisessa toteutui tehtävätaktiikan henki ainakin niiltä osin, jossa alainen päättää tehtävän toteuttamistavan esimiehen toiminta-ajatuksen ja aikomusten mukaisesti. Oesch johti tärkeimpiä alaisiaan samassa hengessä. Ilmakomentaja Lorentz sai itsenäisesti päättää toimintatapansa ja hän sai johtaa ilmavoimia parhaaksi katsomastaan paikasta. Oesch ei esittänyt il-

³⁶⁶ Lento-osasto Kuhlme oli hävittäjä- ja syöksypommituslaivueesta koostunut saksalainen lento-osasto, joka toimi yhteistoiminnassa Suomen ilmavoimien kanssa. *Jatkosodan historia* 6. 1994, s.181.

³⁶⁷ Karhunen, Joppe: *Torjuntavoitto Kannaksella 1944*. Helsinki 1985, s. 165–166.

³⁶⁸ Karhunen 1985 s. 12–20 ja Kesseli, Pasi: *Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa, Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005, s. 908.

³⁶⁹ Kesseli 2005, s. 910.

³⁷⁰ Sama, s. 911.

mavoimille suoranaisia käskyjä, vaan antoi tehtäviä ja esitti pyyntöjä, joiden ratkaisemisen hän jätti ilmakomentajalle.³⁷¹ Myös Laatikainen ja Siilasvuo johtivat itsenäisesti armeijakuntaan vastualueillaan.³⁷²

Merivoimilla ei ollut vastaavaa puolustushaarakomentajaa Kannaksen Joukkojen komentajan esikunnassa. Päämajassa katsottiin merivoimien puolustusvastuulla olevan Koiviston ja Tuppuran saarten [*Tuppura, Teikari, Melansaari*] pitäminen mahdollisuuksien mukaan.³⁷³ Myös merivoimissa yhteysupseerijärjestelmä oli erilainen. Lentorykmentti 5:tä, joka oli merivoimien yhteistoimintarykmentti, esitettiin Magnussonille yhteysupseerin asettamista myös Lyytisen luokse eli Rannikkotykistörykmentti 22:en, mutta tähän ei suostuttu.³⁷⁴ Niinpä ilmatukipyynnöt kulkivat Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan yhteysupseereilta tai operatiivisilta päivystäjiltä Lentorykmentti 5:en. Sieltä puolestaan oltiin yhteydessä Lorentziin ja ilmavoimiin. Lorentzin saaman käskyn mukaan merivoimien tukeminen ei varsinaisesti kuulunutkaan hänen tehtäviinsä, vaan ilmavoimien toiminta piti saattaa sopusointuun maavoimien kanssa. Siitä huolimatta hänen päätettäväkseen ohjattiin myös merivoimien esityksiä ilmatuesta.³⁷⁵

Päämajan suunnitelmana oli, että merivoimien täytyy pitää Koiviston saaret ja Viipurinlahden suun saaret hallussaan samalla kun Kannaksella armeijakunnat käyvät viivytykseen Oeschin johdolla. Kun merivoimien komentaja esitti Rannikkotykistörykmentti 2:n siirtämistä Koiviston saarille, muodostuivat johtosuhteet hyvin samankaltaisiksi kuin vuonna 1941 hyökkäysvaiheessa. Päämaja johti merivoimia erillisessä suunnassa samalla kun Kannaksella taistelevat joukot olivat Oeschin alaisuudessa. Viipurinlahden puolustaminen perustui samanlaiseen ajatteluun kuin 1930-luvun lopulla. Rannikkotykistön toimintasuunnitelmassa oli otettu huomioon avomereltä tapahtuvaa hyökkäys, mutta aluetta ei ollut osattu nähdä maataisteluiden osana.³⁷⁶

5.4 Viipurinlahden puolustussuunnitelmat ja -valmistelut

Vihollisen hyökkäyksen edetessä Kannaksella ja merivoimien menetettyä Koiviston saaret Viipurinlahden merkitys operaatioalueena kasvoi. Alueella oli käyty puolustustaisteluja myös talvisodan lopussa, silloin meren ollessa jäätynyt. Tuolloin vihollinen suoritti laajamittaisen

³⁷¹ Karhunen (1985) s. 201, 203, 229, 235.

³⁷² Laaksonen (2004), s. 279.

³⁷³ Erfurth (1954), s. 175

³⁷⁴ Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009, KA, 19.6.1944.

³⁷⁵ Mälkki (2007) s. 64 ja Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009, KA.

³⁷⁶ Suutarinen (1987), s. 27

hyökkäyksen lahden yli. Tilanne kehittyi kriittiseksi, kunnes rauhan solmiminen päätti taistelut.³⁷⁷ Aiemmista kokemuksista huolimatta kesällä 1944 saarien ja rannikon varustaminen oli heikosti hoidettu. Päämajan huomio kiinnittyi Kannaksen maarintamalle. Sen viimeinen puolustusasema eli niin sanottu Viipuri–Kuparsaari–Taipale linja päättyi käytännössä Viipurin kaupungin läheisyydessä olleeseen Pappilanniemeen.³⁷⁸ Viipurinlahden vesistöä pidettiin haastavana hyökkäysmaastona. Esimerkiksi Oesch kirjoitti alueesta vielä sodan jälkeen: ”VKT-asema oli kylläkin pitkä, mutta sen edessä olevat suuret vesistölinjat, länsipäässä Viipurinlahti ja Suomenvedenpohja, itäosassa Vuoksi, olivat niin vakavia esteitä, että ne korvasivat melkein koko pituudeltaan linnoitusten puutteen.” Näin sanoi kenraali, joka oli itse johtanut ylimenohyökkäyksen Viipurinlahdella vuonna 1941.³⁷⁹

Viipurinlahden puolustuksen vastuu oli siis jaettu puoliksi maavoimien ja merivoimien kesken. Lahden suulla ja siitä länteen vastuussa oli Valveen johtamat merivoimat ja Rannikkotykistörykmentti 22. Uuraasta itään vastuussa oli kenraaliluutnantti Oeschin johtamiin Kannaksen Joukkoihin kuulunut IV Armeijakunta. Rintaman painuessa kohti Viipuria ja lisäjoukkojen saapuessa Kannakselle, Oesch jakoi päämajan käskystä Vuoksen länsipuoliset joukot kahdeksi armeijakunnaksi. Aunuksesta saapunut V Armeijakunta otti vastuulleen Viipurin kaupungin takana olleen alueen ja maavoimille kuuluneen Viipurinlahden lohkon 18. kesäkuuta. Armeijakunnan komentajana toimi kenraalimajuri Antero Svensson. Viipurinlahden alueesta vastasi Ratsuväkiprikaati virolaisella Jalkaväkirykmentti 200:lla vahvennettuna.³⁸⁰

Merivoimissa valmistauduttiin aluksi puolustukseen Viipurinlahden rantaviivalla. Kesäkuun 16. päivänä Itä-Suomen-lahden Rannikkoprikaati käski Rannikkotykistörykmentti 22:lle puolustuslinjan, joka kulki rantaviivaa pitkin. Tuppura, Teikari ja Melansaari otettiin eteen työnetyiksi tukikohdiksi.³⁸¹ Merivoimien komentaja antoi 15. kesäkuuta käskyn Viipurinlahden pohjoisrannan miinoittamisesta maihinnousujen torjuntaa varten. Laivasto sopi miinoitteiden yksityiskohdista Rannikkotykistörykmentti 22 komentajan kanssa ja ne laskettiin 21.–22. kesäkuuta Viipurinlahden länsirannan niemien ja lahtien suojaksi.³⁸² Myös Merivoimien esikunnasta käskettiin kesäkuun 20. päivänä alueella toimineen pioneerikomppanian linnoitustöiden painopisteeksi rantaviiva pääpuolustuslinjana sekä sen edustan saaret.³⁸³

³⁷⁷ Suutarinen (1987), s. 29.

³⁷⁸ Laaksonen, Lasse: Viipurinlahden taistelut kesällä 1944, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2006, kolmas painos, s. 943.

³⁷⁹ Suutarinen (1987), s. 72.

³⁸⁰ Laaksonen (2006), s. 944–946.

³⁸¹ Suutarinen (1987) s. 87.

³⁸² Kijanen (1968), s. 168.

³⁸³ MerivE., n:o 727/Op.3, Ka-sanoma 20.6.1944, T 16445/1962, KA.

Suomalaisten vetäytyessä VKT-linjalle antoi päämaja Oeschille uuden ohjeen 19. kesäkuuta. Nyt Kannaksen Joukoilta vaadittiin jyrkkää torjuntataistelua, sillä VKT-linjan menettäminen olisi heikentänyt huomattavasti puolustusmahdollisuuksia. Hyökkäys oli yksinkertaisesti pysäytettävä.³⁸⁴ Kun suomalaiset olivat onnistuneet torjumaan neuvostoliittolaisten läpimurtoyritykset Viipurin suunnalla Kivensillansalmessa, ei vihollinen enää keskittänyt lisää voimia tälle ahtaalle alueelle. Sen sijaan vihollinen teki suunnitelman suomalaisten rintaman levittämisestä hyökkäämällä Viipurinlahden yli. Maihinnousun jälkeen olisi edetty saarrostaen itäkoilliseen Kannaksen puolustuksen selustaan. Hyökkäykseen asetettiin uusia yhtymiä, muun muassa merijalkaväkirykmentti ja saaristoprikaati. Myös ilmavoimat ja Itämeren laivasto määrättiin osallistumaan hyökkäykseen.³⁸⁵

Koiviston saarten evakuoointikuljetusten jälkeen Valve antoi 23. kesäkuuta laivastolle tehtäväksi osallistua maihinnousujen torjuntaan ja estää vihollisen läpimurtautuminen Suursaaren linjalla. Maihinnousun torjuntaan piti kiinnittää huomiota Vilaniemen–Säkkijärven alueella, siis Viipurinlahdelle Rannikkotykistörykmentti 22:n vastuualueella. Samalla suunnalla Viipurinlahden rannalla Häränpäänniemessä piti jatkaa rantamiinoituksia. Lopuksi merivoimien komentaja tähdensi, että Laivaston oli toimittava kiinteässä yhteistoiminnassa saksalaisten laivastovoimien kanssa.³⁸⁶ Uhka Itämerelle murtautuvasta vihollislaivastosta oli siis yhä voimassa. Toisaalla laivaston piti valmistautua rannikkojoukkojen tukemiseen. Yhteistoimintaan oli ainakin esikuntien sijaintien puolesta edellytykset, koska sekä Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin esikunta että Laivaston Esikunta sijaitsivat Haminassa.

Vihollisen toiminta Viipurinlahden alueella alkoi 25. kesäkuuta. Neuvostoliittolaisten havaittiin tuolloin valmistelevan joukkojen siirtoa Uuraasen ja samana yönä Tuppuran saari otettiin Rannikkotykistörykmentti 22:lta heikon miehityksen poistuessa saarelta käytännössä ilman taistelua.³⁸⁷ Valve vieraili samoina päivinä 24.–25. kesäkuuta Laivaston esikunnassa, Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatissa ja Rannikkotykistörykmentti 22:ssa. Vierailujen jälkeen tehtiin päätöksiä, jotka vaikuttivat oleellisesti Viipurinlahden puolustukseen.

Rannikkotykistörykmentti 22:n komentaja esitti Valveelle, ettei Teikarinsaarta ja Melansaarta pidettäisi torjuvasti, vaan ne ainoastaan varmistettaisiin. Eversti Lyytinen vetosi talvisodan

³⁸⁴ Päämaja Operatiivinen osasto, n:o 1634/ Op.1./ 5a/ sal., 19.6.1944, SPK 20882, KA.

³⁸⁵ Laaksonen (2006), s. 948.

³⁸⁶ Merivoimien Esikunnan sähke n:o 29854/ 23.6.1944 klo 17:37, T 15719/8, KA

³⁸⁷ Kuussaari, Eero: Torjuntataistelut Karjalan kannaksella, *Jatkosodan historia osa 5*, Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXV:5, WSOY, Porvoo, 1992, s. 222.

aikaisiin kokemuksiinsa, jolloin Vilaniemen alueen puolustamiseen tarkoitettuja joukkoja oli kulutettu taistelussa Teikarinsaaresta. Rykmentin komentaja halusi keskittää voimansa pääpuolustuslinjalle mantereen rannalle, jota varten puolustusvalmisteluja oli jo tehty. Hän perusteli näkemystään myös merikuljetuskapasiteetin riittämättömyydellä, sillä joukkojen siirtoihin oli käytössä ainoastaan moottoriveneitä ja niitäkin vähäinen määrä. Tämä tulisi hidastamaan reservien siirtämistä saarille. Lisäksi oli otettava huomioon mahdolliset vihollisen meri- ja ilmavoimien aiheuttamat tappiot kuljetuksille.³⁸⁸

Ratkaisu saarten puolustuskysymykseen saatiin seuraavana päivänä Valveen vieraillessa Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin esikunnassa. Pian Valveen poistuttua täältä Laivaston esikuntaan, prikaatille annettiin käskyn saarien pitämisestä. Illalla Valve vielä tarkensi että Teikarinsaari ja Melansaari olivat pidettäviä kohteita, joiden takaisinvaltaamiseen vastahyökkäyksellä tuli valmistautua ja joista sai luopua vain merivoimien komentajan luvalla. Saarten puolustus oli järjestettävä siten, että vihollisen heikoin voimin (1–2 pataljoonaa) tekemät hyökkäykset pystytään varmasti torjumaan.³⁸⁹ Näin saaret käytännössä liitettiin pääpuolustuslinjaan.³⁹⁰ Myös V Armeijakunnan puolustuslinjaksi käskettiin Viipurinlahden saaristo Suonionsaari-Ravansaari linjalla sen jälkeen, kun vihollinen oli vallannut Uuraan saaren armeijakunnalta 27. kesäkuuta. Puolustuslinjan siirtäminen kulkemaan saaristossa oli siis ylijohdon päätös.³⁹¹ Merivoimissa aloitettiin joukkojen keskittäminen saarille ja reservien kerääminen rantamaalle vastahyökkäysten tekemiseksi.³⁹²

Tämä oli käännekohta merivoimien ja päämajan välillä puolustuksen järjestelyissä. Päämaja oli pyytänyt Merivoimien esikuntaa ilmoittamaan Rannikkotykistörykmentti 22 joukkojen ja tykistön sijoituksen sekä vahvuuslaskelman päämajaan. Vastaus oli toimitettu 24. kesäkuuta. Tuppurassa, Teikarissa ja Melansaaresta oli tuolloin vain yksi joukkue Rannikkopataljoona 7:stä.³⁹³ Tämän jälkeen Tuppuransaaresta, Melansaaresta ja Teikarista muodostettiin oma linna-keisto rykmenttiin.³⁹⁴ Saarista tuli pidettäviä kohteita joita piti puolustaa jäykän torjuvasti, mutta linnoitustöitä niissä oli tehty vähänlaisesti.³⁹⁵ Merivoimat oli suunnitellut tähän saakka

³⁸⁸ Lyytinen (1958), s. 267, 269, 271.

³⁸⁹ Sama, s. 267, 269, 271.

³⁹⁰ Suutarinen (1987), KA. s. 88–89.

³⁹¹ Laaksonen (2006), s. 950.

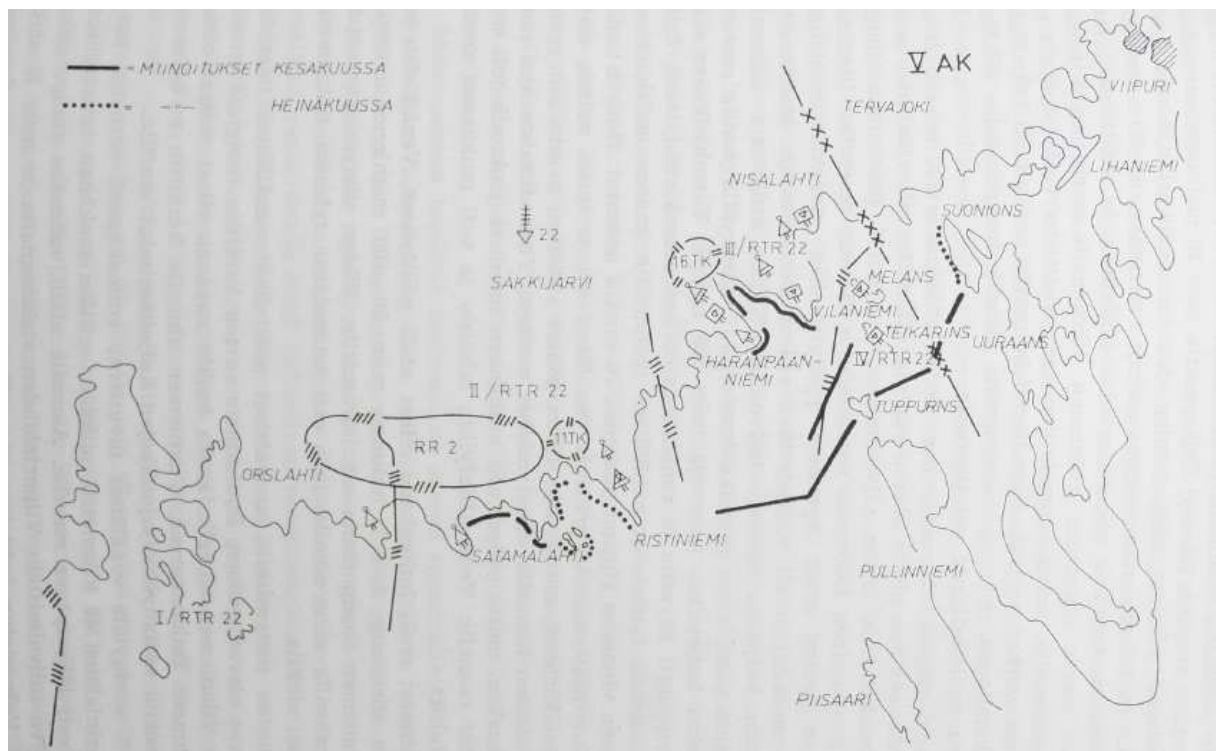
³⁹² Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 21.5.–27.6.1944, SPK 8335, KA, 25.6.1944.

³⁹³ Merivoimien esikunta Operatiivinen osasto n:o 2213/ Op.3.sal. 24.6.1944, T 16443/1932, KA

³⁹⁴ Merivoimien esikunta n:o 793/ Op.3. 27.6.1944, T 16445/1962, KA ja Rannikkotykistörykmentti 22:n sotapäiväkirja 15.6.–5.7.1944, SPK 21824, 25.6.1944, KA

³⁹⁵ Talvitie, Juho: *Viipurinlahden taistelut joint-operaation näkökulmasta tarkasteltuna*, pro gradu, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2011, s. 24–25.

itsenäisesti puolustusvalmistelunsa ja ne olivat lähteneet ajatuksesta, että torjunta suoritettaisiin rannassa ja saaret olisi tarvittaessa jopa voitu luovuttaa viholliselle.

Kuva 4: Rannikkotykistörykmentti 22:n ryhmitys Viipurinlahdella V Armeijakunnan länsipuolella.³⁹⁶

Merivoimien johtoa on jälkikäteen arvosteltu taktisten miinoitteiden toimeenpanosta Viipurinlahdella, vaikka alueella oli tarkoitus käyttää laivastoyksiköitä.³⁹⁷ Miinoitteiden suunnittelu alkoi 10. kesäkuuta. Valveen ohjeiden mukaan suunnitellut miinakentät laskettiin 22.–27. kesäkuuta.³⁹⁸ Kesäkuun 25. päivänä merivoimissa tehtiin viimeinen päätös alueen miinoittamisen suhteen. Yksi miinoitteista, ”Viipuri C”, jouduttiin laskemaan aiottua pohjoisemmaksi vihollisen saatua haltuunsa Tuppuransaaren. Laivaston komentaja olisi halunnut jättää koko miinoitteen laskematta, koska oli sitä mieltä, että se saattaisi rajoittaa omien alusten liikkumista alueella tuettaessa rannikon puolustusta. Valve vieraillessa Laivaston esikunnassa ja keskusteltua asiasta Laivaston komentajan kanssa hän tuli päätökseen, että miinoite lasketaan.³⁹⁹ Todennäköisesti tilanteen nopea kehittyminen teki kysymyksestä laivaston komentajalle tärkeän ja hän aavisteli alusyksiköjä tarvittavan Viipurinlahdella. Käytiinkö siis laivaston esikunnassa keskustelua siitä, millä tavalla maihinnousun uhkaan vastataan ja tehtiinkö päätös, että miinoitteet ovat puolustuksessa tärkeämpiä kuin omien aluksien liikkumisvapaus?

³⁹⁶ Ruusuvuori, Kai: Venäläisten maihinnousuoperaatiot Suomen rintaman merisivustoilla kesällä 1944, *Suomi Merellä n:o 4/1966*, s. 27.

³⁹⁷ Mäkinen (1981), s. 65.

³⁹⁸ Pukkila 1961, s. 243.

³⁹⁹ Kijanen 1968, s. 169–170.

5.5 Vihollisen ensimmäinen hyökkäys Viipurinlahden saarille

Taistelut Viipurinlahdella alkoivat 30. kesäkuuta–1.heinäkuuta välisenä yönä vihollisen hyökätessä kahden pataljoonan voimin. Toinen pataljoonista hyökkäsi V Armeijakunnan alueella kapean salmen yli Uuraan lohkolla Ravansaareen, Esisaareen ja Suonionsaareen. Hyökkäykset olivat luonteeltaan tunnustelevia ja ne torjuttiin melko helposti. Neuvostoliittolaiset jatkoivat hyökkäystunnusteluja lohkolla aina 4. heinäkuuta aamupäivään asti ennen voimakkaampaa läpimurtohyökkäystä.⁴⁰⁰

Toinen pataljoonista hyökkäsi merivoimien vastuualueella olleeseen Teikarinsaareen, jossa käytiin yön kiivaimmat taistelut. Vihollisalukset olivat jo päivällä lähestyneet Teikarinsaarta ilmeisesti tiedustelutarkoituksessa, koska taistelukosketuksen jälkeen alukset olivat poistuneet suojasumun peittäminä. Illalla havaittiin Pullinniemen ja Tuppuran välisellä alueella aluksia ja kello 22:30 vihollinen aloitti voimakkaan tulivalmistelun. Maihinnousu tapahtui kello 00:30, jonka jälkeen vihollisen onnistui ottaa haltuunsa saaren eteläosat työntäen suomalaiset taistelun pohjoiseen.⁴⁰¹ Rykmentti oli jo puolen yön aikaan esittänyt pyynnön ilmatuen saamiseksi vihollisen aluksia vastaan. Kello kolmelta yöllä rykmentille ilmoitettiin päämajan lähettävän alueelle ilmavoimien hävittäjiä, ja että myös laivasto-osasto on käsketty kohti Teikarinsaarta. Tehtävään käsketyt Hävittäjälentolaivue 24 kuusi Messerschmit-hävittäjää saapuivat aamulla neljältä alueelle ja kävivät taistelun vihollisen kanssa.⁴⁰² Lentäjien tehtäviksi oli käsketty laivaston suojaus ja Teikarinsaaren alueen tiedustelu.⁴⁰³

Laivaston esikunnasta ja Merivoimien esikunnasta oli selostettu vihollishavainnot ja Teikarin tilanne Lentorykmentti 5:en, jossa koottiin tilannekuva aluksista, joukkojen kuljetuksista ja omista koneista. Samalla se välitti tietoja eri johtoportaiden välillä. Rannikkotykistörykmentti 22:n ilmatukipyyntö esitettiin Lentorykmentistä Lorentzille. Hän ilmoitti että apua ei voida ainakaan heti lähettää. Tuntia myöhemmin Lentorykmentti 3:n johtopaikaaan otettiin uudestaan yhteyttä ja hävittäjäsuojasta sovittiin kello 04:00 ja 05:00 välille. Merivoimien esikunnasta ilmoitettiin alusten ja joukkojen siirron suojaamisen olevan tärkeimpiä tehtäviä ja toi-

⁴⁰⁰ Lappalainen, Niilo: *Viipurinlahti kesällä 1944*, Juva, 1988, s. 195–197 ja s. 158.

⁴⁰¹ Lappalainen 1988, s. 51–62.

⁴⁰² Sama s. 63.

⁴⁰³ Haapanen, Atso: *Kesäsota – Suomen ilmavoimien sotalennot kesällä 1944*. Tallinna 2006, s. 209.

vottiin koneiden myöhäisempää lähtöä, mutta ne olivat ehtineet jo nousta ilmaan. Myöhemmin koneita lähetettiin alueelle vielä lisää.⁴⁰⁴

Kevyelle Laivasto-osastolle oli annettu käsky osallistua maihinnousujen torjuntaan ja Suursaaren linjan puolustamiseen.⁴⁰⁵ Se sai tiedon Teikarinsaaren suoritettusta maihinnoususta kello 03:40.⁴⁰⁶ Alukset olivat kello 04:10 Pukkion länsipuolella, minne laivaston komentaja oli käskenyt ne valmiuteen vihollisen Teikarinsaaren edustalle suorittaman tiedustelun jälkeen.⁴⁰⁷ Lopulta Laivaston esikunnasta käskettiin niiden palata takaisin ankkuripaikoilleen.⁴⁰⁸ Merivoimien esikunnan tilannetiedotusten mukaan alusten olisi pitänyt olla Teikarin suunnalla noin viideltä aamulla, mutta sinne ne eivät siis koskaan saapuneet.⁴⁰⁹ Laivaston esikunnan tilanteen arvioinnissa oli pidetty Teikarin–Melansaaren merialuetta liian ahtaana laivastoyksiköille maihinnousun torjuntaan ja ajateltiin että taistelu pitäisi käydä Koiviston salmista tai avomereltä tulevia maihinnousuosastoja vastaan. Suursaaren linjan vartioimisen ja puolustamista edellytyksiä pidettiin parempina.⁴¹⁰

Vasta seuraavana päivänä 1. heinäkuuta merivoimien komentaja antoi suoran käskyn laivastolle osallistua maihinnousujen torjuntaan Viipurinlahdella. Käskyn mukaan tehtävä tuli toteuttaa tykistösyöksyin. Laivaston oli sovittava yhteistoiminnasta Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin kanssa. Lisäksi käskettiin, että toimintaan määrätyn osaston oli tehtävä syöksy oma-aloitteisesti tai käskyn saatuaan.⁴¹¹ Tehtävää varten koottiin Kevyen Laivasto-osaston aluksista ja saksalaisista tykistölautoista osasto Arho. Seuraavana päivänä Valve ilmoitti päämajaan, että laivastovoimat olivat valmiina toimimaan Viipurinlahden ja Somerin suuntiin.⁴¹²

Ensimmäisen taistelun Teikarissa suomalaisten voitoksi käänsi rykmentin omien ja Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin reservien suorittama vastahyökkäys, jolla raskaat tappiot kärsinyt vihollinen lyötiin aamuun mennessä.⁴¹³ Laivaston ja Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin esikunnat sijaitsivat molemmat Haminassa ja Laivaston esikunta esimerkiksi välitti rannikkojoukkojen tilannetta Lentorykmentti 5:en. Vaikka laivaston oli käsketty valmistautua

⁴⁰⁴ Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009, 30.6.–1.7.1944 ja Lentorykmentti 3 Toimisto III sotapäiväkirja 9.6.1944–3.11.1944, SPK 17983, KA, 1.7.1944.

⁴⁰⁵ Merivoimien Esikunnan sähke n:o 29854/23.6.1944 klo 17:37, KA, T 15719/8.

⁴⁰⁶ Kevyen Laivasto-osaston sotapäiväkirja 1.1.1944–31.8.1944, SPK 16869, KA, 1.7.1944.

⁴⁰⁷ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja 15.6.–5.7.1944, SPK 21824, KA, 1.7.1944.

⁴⁰⁸ Kevyen Laivasto-osaston sotapäiväkirja 1.1.1944–31.8.1944, SPK 16869, KA, 1.7.1944.

⁴⁰⁹ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja 15.6.–5.7.1944, SPK 21824, KA, 1.7.1944.

⁴¹⁰ Laivaston Esikunta KD.n:o 2941/II/sal., *Tilanteen arvostelu kesäkuun lopussa 1944*, T 22110/F17, KA.

⁴¹¹ Kijanen 1968 s. 167.

⁴¹² Merivoimatoimiston sotapäiväkirja 10.6.41–31.10.44, SPK 20920, KA, 1.1.–30.10.1944, s. 70.

⁴¹³ Lappalainen 1988, s. 60–70.

maihinnousujen torjuntaan, mitään toimenpiteitä yhteistoiminnan järjestämisestä rannikkojoukkojen kanssa ei ollut tehty. Laivasto-osaston valmistautumista leimasi aiempien uhkarvioiden mukainen toiminta Suursaaren sululla ja maihinnousun torjunta oli sittenkin tullut sille yllättäen.

5.6 Toinen hyökkäys Viipurinlahden saarille

Seuraavana päivänä Valve välitti ylipäällikön ja hänen oman kiitoksensa Teikarinsaaren puolustustaisteluun osallistuneille. Viipurinlahden suu oli pidetty suljettuna ja näin helpotettu naapurilohkojen puolustusta.⁴¹⁴ Vihollinen jatkoi hyökkäysvalmisteluja siirtämällä aluksia Pullinniemen pohjoispuolitse Makslahden puolelle. Siirtoja suojattiin pommituksilla, tykistökeskityksillä ja suojasumutuksilla.⁴¹⁵ Kevyen Laivasto-osaston alukset partioivat Viipurinlahden edustalla lähinnä öisin ja olivat päivisin joko valmiudessa Pukkiossa tai täydennettävänä Kotkassa. Ylivoimaansa luottaen vihollinen siirsi aluksensa valoisan aikana pääasiassa 2. ja 3. heinäkuuta.

Merkittävää osaa Viipurinlahden puolustuksessa toimitti saksalainen 122. Divisioona. Päämajan alisti sen kaikilta muilta osin paitsi operatiiviselta käytöltä Oeschille 24. kesäkuuta sitä mukaa, kun sen osat saapuivat Kaakkois-Suomeen. Alkuperäisen Kannaksen Joukkojen perustamiskäskyn mukaan Oeschille kuului nimenomaan operatiivinen johtaminen, joten käytäntö oli jo muokannut toimintatapoja. Divisioona käskettiin ryhmittää Säckijärvelle ylipäällikön reserviksi, josta sen piti olla käytettävissä ensisijaisesti V Armeijakunnan alueelle tai merivoimien lohkolle.⁴¹⁶ Oesch puolestaan alisti divisioonan seuraavana päivänä kaikilta muilta osin paitsi operatiivisessa toiminnasta V Armeijakunnalle.⁴¹⁷ Kesäkuun 30. päivänä divisioonan komentaja kenraali Hero Breusing ilmoittautui Oeschille Kannaksen Joukkojen esikunnassa, jossa käytiin puolitoistatuntia kestäneet neuvottelut.⁴¹⁸

Seuraavana päivänä 1. heinäkuuta Oeschin esikunnassa vierailivat niin Nihtilä päämajasta kuin Svensson V Armeijakunnasta.⁴¹⁹ Näiden tapaamisten jälkeen Oeschin antoi käskyn V Armeijakunnalle, että 122. Divisioona vapauttaa Ratsuväkiprikaatin ja Jalkaväkirykmentti

⁴¹⁴ Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336, KA, s. 20.

⁴¹⁵ Lappalainen 1988, s. 83.

⁴¹⁶ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 1741/ Op.15.d.sal., 24.6.1944, SPK 20882, KA.

⁴¹⁷ Kannaksen Joukkojen Komentajan esikunta n:o 220/ Op.2. b. sal., 25.6.1944, SPK 20882, KA.

⁴¹⁸ Kannaksen Joukkojen Komentajan esikunta, operatiivisen osaston sotapäiväkirja 14.6.44–19.9.44, SPK 14203, KA, s.34.

⁴¹⁹ Kannaksen Joukkojen komentajan esikunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 14.6.44–19.9.44, SPK 14203, KA, s.34–35.

200:n etulinjasta. Ratsuväkiprikaati käskettiin ryhmittää vaihdon jälkeen siten, että se pystytään suuntaamaan sekä armeijakunnan että merivoimien vastuualueelle. Suorituskäskyn rintamavastuun vaihtamisesta Oesch halusi antaa erikseen.⁴²⁰ Ratsuväkiprikaatin oli kulunut ja väsynyt Kannaksen taisteluissa, kun puolestaan 122. Divisioona edusti varsin tuoreita voimia, jotka haluttiin saada etulinjaan. Päätös joukkojen vaihdosta oli tehty todennäköisesti Nihtilän ja Oeschin tapaamisen aikana, sillä päämaja alisti vasta seuraavana päivänä 122. Divisioonan operatiivisesti Oeschille ja käski vaihtaa divisioonan Viipurinlahden suomalaisiin joukkoihin.⁴²¹ Oesch oli näin jo ennakoanut ratkaisua. Päämaja ja Oesch halusivat tällä ratkaisulla lujittaa pääpuolustuslinjaksi muodostuneiden saarten puolustusta. Oesch jatkoi divisioonan alistuksen edelleen V Armeijakunnalle 3. heinäkuuta.⁴²²

Sotatoimien johtamisen keskittymisestä Kannaksen Joukkojen Komentajan esikuntaan kertoo se, että heinäkuun alkupäivinä esikunnassa vierailivat myös III Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Siilasvuo, Panssaridivisioonan komentaja kenraalimajuri Ruben Lagus ja Kannaksen ilmakomentaja eversti Lorentz.⁴²³ Ainoastaan merivoimat olivat poissa. Merivoimien tehtävänä pysyi Koiviston saarten jättämisen jälkeen kenttäarmeijan sivustan puolustaminen, nyt Teikarissa ja Melansaarella. Merivoimien joukkoja johdettiin Helsingistä Merivoimien esikunnasta, joka sai käskynsä päämajasta. Ensimmäisen taistelun jälkeen merivoimien komentaja alkoi antaa Itä-Suomenlahden Rannikoprikaatille käskyjä ja ohjeita puolustuksen tehostamiseksi, joilla hän puuttui perusyksikköjen toimintaan ohittaen alajohtoportaitaan.⁴²⁴

Huolimatta Oeschin asemasta Kannaksen joukkojen komentajana päämaja pyrki ajoittain johtamaan suoraan hänen alaisiaan joukkoja. Heinäkuun 3. päivänä aamuyöllä V Armeijakunnan johto sai tiedon Oeschin esikunnasta, että saksalaisen 122. Divisioonan komentajalle oli kerrottu päämajassa hänen divisioonansa ottavan puolustusvastuun saarilla ja että Ratsuväkiprikaati alistettaisiin saksalaisille. Armeijakunta oli antanut esikäskyn divisioonalle rintamavastuun vaihtamisesta 2. heinäkuuta, mutta suomalaisten alistaminen saksalaisille oli päämajan käskemä. V Armeijakuntaan päämajan antamaa käskyä ei ollut tullut.⁴²⁵ Toimenpiteet joukko-

⁴²⁰ Kannaksen Joukkojen Komentajan esikunta n:o 342/ Op.2. b. sal., 1.7.1944, SPK 20882, KA.

⁴²¹ Päämaja Operatiivinen osasto n:o 1889/ Op.1/ 5.d.sal., 2.7.1944, SPK 20882, KA.

⁴²² Kannaksen Joukkojen Komentajan esikunta n:o 380/ Op.2. b. sal., 3.7.1944, SPK 20882, KA.

⁴²³ Kannaksen Joukkojen komentajan esikunta, operatiivinen osasto 14.6.44–19.9.44, SPK 14203, KA, s 34–36.

⁴²⁴ Itä-Suomenlahden Rannikoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336, KA, s. 15–16 ja Merivoimien esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710, KA, s. 3154–3155.

⁴²⁵ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467 s.64–66.

jen vaihtamiseksi aloitettiin, ja Oesch antoi 3. heinäkuuta käskyn Ratsuväkiprikaatin alistussuhteesta.⁴²⁶

Svensson kuitenkin arvioi vihollisen ylimenohyökkäyksen uhkan olevan välitön, joten joukko-osastojen vaihto saattaisi tapahtua juuri kriittisellä hetkellä. Niinpä hän teki myöhemmin samana päivänä esityksen vaihdon lykkäämisestä. Oesch myöntyi alaisensa esitykseen ja taisteluiden tukemiseksi ainoastaan saksalaisdivisioonan tykistö ryhmitettiin tuliasemiin.⁴²⁷ He olivat valmiita joustavampaan toimintaan olosuhteiden pakosta. Ratsuväkiprikaatin alistaminen 122. Divisioonalle olisikin voinut monimutkaistaa johtosuhteita. V Armeijakunta olisi menettänyt omien joukkojensa suoran hallinnan etulinjassa olleen divisioonan johtaessa selustan reserviä, jonka olisi pitänyt pystyä toimimaan sekä armeijakunnan että merivoimien vastualueelle.

Vihollisen kasvaneen aktiivisuuden johdosta Laivaston esikunta esitti Lentorykmentti 5:lle lentotiedustelun suorittamista Tuppuran ja Koivistonniemen suuntaan heinäkuun 3. päivänä. Pyyntö välitettiin edelleen Lentorykmentti 3:lle. Kun tiedustelulla saatiin havaintoja kymmeneistä aluksista ja viitteet vihollisen maihinnoususta olivat selvät, siirtyi Lentorykmentti 5:n komentaja illalla Merivoimien esikuntaan, sen viestikeskus Ahtiin.⁴²⁸ Näin mukailtiin aiempaa ajatusta meri- ja ilmavoimien yhteisestä komentopaikasta Suursaaren puolustuksessa. Tosin nyt johtopaikka sijaitsi kaukana taisteluista eikä ilmakomentajalla ollut komentosuhdetta ilmavoimien joukkoihin, joten järjestely oli tehty ensisijassa tiedonvaihdon parantamiseksi. Myöhään illalla ilmavoimilta saatiin tieto Merivoimien esikuntaan, että kaikki käytettävissä olevat lentojoukot hyökkäivät aluksia vastaan. Vuorokauden vaihduttua Lentorykmentti 4 pommitti alueella ollutta vihollisen alusosastoa saaden useita osumia.⁴²⁹

Rannikotykistörykmentti 22 oli saanut havaintoja vihollisen alusosastosta Koiviston salmesssa. Tiedot ilmoitettiin V Armeijakunnalle, jolla puolestaan oli ilmatiedustelutietoja Pullinnien itäpuolisista vihollisen liikkeistä.⁴³⁰ Hyökkäys alkoi varhain aamulla 4. heinäkuuta. Sen painopiste oli Uuraan saaristossa V Armeijakunnan loholla. Täällä taistelut ratkesivat saman päivän aikana. Voimakas tulivalmistelu ulottui syvälle mantereelle saakka. Vihollinen suoritti ylimenon kapeiden salmien yli Uuraasta Esisaareen, Ravansaareen ja Suonionsaaren sekä maihinnousun Suonionsaaren länsi- ja lounaisrannalle. Tulivalmistelun ja savutusten suojassa

⁴²⁶ Kannaksen Joukkojen komentajan esikunta, operatiivinen osasto 14.6.44–19.9.44, SPK 14203, KA, s. 36.

⁴²⁷ Laaksonen (2005), s. 951.

⁴²⁸ Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009, KA, 3.7.1944.

⁴²⁹ Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710, s. 3160–3162.

⁴³⁰ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 69–70.

se pääsi pureutumaan saariin. Ratsuväkiprikaati oli ollut jo Kannaksella kovissa taisteluissa. Saaren puolustusvalmistelut olivat olleet puutteelliset eikä kunnollisia torjunta-aseita maihinnousua vastaan ollut. Viestiyhteydet katkesivat taistelun alussa, jolloin tulenjohtaminen kävi mahdottomaksi ja tilannekuva johtoportaisissa muodostui epäselväksi. Johtaminen muodostui siksi reaktiiviseksi, eikä kunnollista vastahyökkäystä saatu järjestetyksi. Puoleen päivään tullessa Svensson antoi Ratsuväkiprikaatin komentajalle luvan jättää saari, joten suomalaisten puolustus vedettiin mantereelle. Kaikkiaan suomalaiset vetäytyivät saarilta epäjärjestyksessä ja improvisoiden.⁴³¹ Kun pääpuolustuslinjaksi nimetyille saarille ei ollut ehditty vaihtaa verkkejä voimia, muuttui V Armeijakunnan puolustus tilanteen pakottamana jälleen viivytykseksi. Saarista jouduttiin luopumaan, mutta 122. Divisioonaa oli V Armeijakunnan komentajan käytössä reservinä rantamaalla.

Teikarinsaareen ja Melansaareen vihollinen hyökkäsi Uuraan hyökkäyksen vasemman sivustansa suojaamiseksi. Voimakkaan tulivalmistelun ja suojasumutuksen turvin vihollinen pääsi Teikarinsaaren etelä- ja itärannalle. Osa puolustajista joutui pakokauhun valtaan heti vihollisen rantautuessa. Suomalaisten vastahyökkäys torjuttiin ja lisää vihollisia pääsi nousemaan saareen. Melansaareen puolustus kävi aluksi lähellä murtumispistettä. Rykmentin vastatoimia häitösi kuljetuskaluston vähäisyys, vihollisen voimakas ilmatoiminta ja epäselvä tilannekuva jopa omien joukkojen tekemisistä. Melansaarella tilanne onnistuttiin vakauttamaan vastahyökkäyksellä, jolla vihollinen työnnettiin takaisin maihinnousualueelle. Teikarinsaareen vihollinen saatiin yöhön mennessä työnnettyä kahteen ahtaaseen sillanpäähän. Vaikka saari oli pääpiirteittäin suomalaisten hallussa, tilanne oli sekava. Yksiköt olivat hajalle lyötyjä ja vihollisia piileskeli yksittäisinä sotilaina ja ryhminä pitkin saarta.⁴³² Päivän kääntyessä iltaan oli maihinnousun terävin kärki taitettu, jolloin Valve antoi käskyn pelastaa Teikarinsaaren itäosaan eristetyiksi joutuneen suomalaisosaston puuttuen jälleen perusyksikötason johtamiseen. Tämä piti suorittaa joko puhdistamalla koko saari vihollisesta tai hakemalla osasto yön aikana veneillä. Itä-Suomen-lahden Rannikoprikaatin sotapäiväkirjaan käskyä kommentoitiin epäilevään sävyyn. ”*Esikuntapäällikkö tulkitsi kenraalin käskyn olevan, että ainakin nykyiset asemat on pidettävä*”.⁴³³

Kun IV Armeijakunta joutui luopumaan Viipurinlahden saarista nopeasti, merivoimat keskitti saarille lisää reservejä vastahyökkäysten tekemiseen. Päämajan käsky jäykän torjuvasta puolustuksesta ja merivoimien komentajan käsky saarten pitämisestä ohjasivat toimintaa. Viholli-

⁴³¹ Laaksonen (2005), s. 953–955.

⁴³² Sama, s. 956–957.

⁴³³ Itä-Suomenlahden Rannikoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336, KA, s. 26.

nen aloitti Teikarinsaareen ja Melansaareen uuden tulivalmistelun ja maihinnousun 5. heinäkuuta aamulla. Puolustusta ei saatu missään vaiheessa Teikarinsaareessa organisoitua uudelleen. Aiempien taisteluiden väsyttämät miehet eivät enää kestäneet uuden hyökkäyksen painetta, vaan puolustus murtui lähestyttäessä puoltapäivää. Osa saareen puolustajista alkoi pakokauhuisaan paeta uuden mantereen puolelle.⁴³⁴ Valve käski suorittaa vastahyökkäyksen Melansaareen komppanian vahvuisen osaston voimin. Vaikka osasto ei päässytkään matkaan, onnistuttiin Melansaari puhdistamaan vihollisesta. Teikarinsaareessa suomalaisten tilanne sen sijaan kävi tukalaksi. Saarelta saamansa tilanneselostuksen perusteella rykmentin komentaja antoi omavaltaisesti joukoille irtaantumisluvan ja pyysi klo 11:08 Merivoimien esikunnalta vetäytymisen suojaksi hävittäjiä tai syöksypommittajia.⁴³⁵

Lyytinen oli ollut aamupäivän aikana yhteydessä Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin esikuntaan ja pyysi lupaa luopua Teikarinsaaresta. Prikaatin esikuntapäällikkö oli yhteydessä Merivoimien esikuntaan. Merivoimien esikunta puolestaan tiedusteli asiaa päämajasta.⁴³⁶ Tieto luopumispyynnön kulusta kuvaa päämajan kiinnittäneen tarkasti huomiota Teikarinsaaren puolustukseen sekä halusta kontrolloida taktisia ratkaisuja etäällä päämajassa asti.

Merivoimien esikunta reagoi Lyytisen pyyntöihin käskemällä kello 13:25 evakuoida Teikarista aseet ja henkilökunnan, Melansaari sen sijaan oli edelleen pidettävä. Lyytinen piti Melansaaren hallussapitoa kuitenkin mahdottomana nykyisin voimin ja huomioiden vielä Viipurinlahden länsirannalle taistelun jatkuessa suuntautuvan maihinnousun uhkan. Rannikkotykistörykmentti 22 olikin lähestulkoon lamautettu, sillä taisteluiden päättyessä sen kahdestatoista komppaniasta yhdeksän oli kärsinyt noin 50 prosentin tappiot ja menettäneet kaiken aseistuksensa.⁴³⁷ Kello 14:45 merivoimien komentaja antoi luvan myös Melansaaren jättämiselle.⁴³⁸

Laivaston esikunta ja Rannikkotykistörykmentti 22 pitivät tiiviisti yhteyttä yhteistoiminnan järjestämiseksi 4.-5. heinäkuuta. Jos Kevyessä laivasto-osastossa oli vallinnut epä tietoisuus omasta tehtävästä vihollisen ensimmäisen hyökkäyksen aikana, niin nyt rykmenttiä pyrittiin aktiivisesti tukemaan taistelussa.⁴³⁹ Lisäksi rykmentissä oli oma meritoiminnan johtaja, mutta käytännössä hänen tehtävänsä oli yhteydenpito Laivaston esikuntaan ja V Armeijakuntaan. Johtaminen kärsi lisäksi huonoista yhteyksistä Kevyestä Laivasto-osastosta muodostettuun

⁴³⁴ Lappalainen (1988) s. 112–121.

⁴³⁵ Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336, KA, s. 30.

⁴³⁶ Lappalainen (1988), s. 120–122.

⁴³⁷ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 80.

⁴³⁸ Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336 KA, s. 30.

⁴³⁹ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja 15.6.–5.7.1944, SPK 21824, KA, 4.-5.7.1944.

osasto Arhoon sekä muihin johtoportaisiin. Heikko tilannekuva aiheuttikin ajoittain sekaannuksia. Maavoimien kanssa laivaston yhteistoiminta oli jäänyt sopimisen tasolle. V Armeijakunnassa toiminut merivoimien yhteysupseeri everstiluutnantti Palmroth oli tiedustellut 3. heinäkuuta Merivoimien esikunnasta laivaston apua mahdollisen maihinnousun torjuntaan. Alusten kerrottiin olevan pyynnöstä alueella kahdessa tunnissa. Myöhemmin armeijakunnasta sovittiin vielä Rannikkotykistörykmentti 22:n kanssa laivastoyksiköille määrättävästä tunnistettavasta merkistä omien alusten tulituksen välttämiseksi.⁴⁴⁰ Kun Rannikkotykistörykmentti 22 havaitsi 4. heinäkuuta Koiviston salmessa vihollisen 23 aluksen osaston matkalla pohjoiseen, lähti osasto Arho tunti tämän jälkeen klo 00:30 liikkeelle. Rannikkotykistörykmentti välitti tämän tiedon myös V Armeijakunnalle.⁴⁴¹ Osasto sai taistelukosketuksen vihollisen kevyiden alusten kanssa, mutta koska hyökkäysaikeista ei ollut muita osoituksia, palasi se takaisin tukeutumisalueelleen.⁴⁴² Kun hyökkäys Ratsuväkiprikaatin lohkolla oli alkanut, merivoimilta tiedusteltiin missä laivastojoukot olivat ja koska ne voisivat osallistua taisteluun. Armeijakunta sai Rannikkotykistörykmentti 22 välittämän vastauksen iltapäivällä klo 12:45, jossa ilmoitettiin Laivaston esikunnan katsoneen aiemman hälytyksen päättyneeksi ja osaston oli käsketty palata tukeutumisalueelleen.⁴⁴³

Laivaston komentaja antoi kello 09:45 Kevyelle Laivasto-osastolle uudestaan käskyn osallistua kaikkiin voimin maihinnousun torjuntaan. Kello 13:00 mennessä kaikki osasto Arhon alukset olivat kokoontuneet Pukkioon, jossa Kevyen Laivasto-osaston johtoporras sijaitsi. Viipurinlahdelle päästyään alukset eristettiin vihollisen ilmavoimien, kevyiden laivastoyksiköiden ja tykistön tulella toiminta-alueeltaan, eivätkä ne kyenneet suoraan tukemaan rannikkotykistörykmentin taistelua. Myös suomalaisten aiemmin laskemat miinakentät estivät alusten vapaan liikkumisen alueella. Kärskittyään tappioita ja usean aluksen vaurioituttua osaston komentaja teki päätöksen poistua takaisin tukeutumisalueelleen.⁴⁴⁴

Kevyestä Laivasto-osastosta muodostettiin vielä 5. heinäkuuta uusi taisteluosasto, osasto Wikberg. Tykkiveneet ja kaksi saksalaista tykistölautaa oli vaurioitunut edellisen päivän taisteluissa käyttökelvottomiksi. Osasto Wikberg sai jo aamulla tiedon Teikarinsaareen suoritetusta uudesta maihinnoususta sekä käskyn maihinnousun torjunnasta. Toiminta-alueelleen päästyään se joutui heti ilmahyökkäysten kohteeksi. Osaston ilmatorjuntakyky oli oleellisesti heikentynyt ja sen johtoalus vaurioitui ensimmäisessä hyökkäyksessä. Niinpä osaston komen-

⁴⁴⁰ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 68.

⁴⁴¹ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 68, 70, 73.

⁴⁴² Kijanen 1968, s. 173

⁴⁴³ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 70, 73.

⁴⁴⁴ Kijanen (1968), s. 170–175.

taja teki päätöksen palata Pukkioon. Sieltä se komennettiin takaisin taistelualueelle, vaikka Valve oli jo antanut luvan luopua Teikarinsaaresta. Osasto joutui kuitenkin uuden ilmahyökkäyksen kohteeksi ennen lähtöään, jossa viimeinenkin kunnossa ollut aputykkivene vaurioitui pahoin.⁴⁴⁵

5.7 Viipurinlahden johtosuhteiden uudelleenjärjestely

Kenraalimajuri Svensson vieraili 5. heinäkuuta aamupäivällä Viipurinlahden alueen joukkojen esikunnissa: Ratsuväkiprikaatissa, Rannikkotykistörykmentti 22:ssa ja 122. Divisioonassa. Käyntien syynä oli se, että merivoimat oli antanut päämajan ymmärtää rintamavastuun olevan rantaviivalla Vilajoki–Nisalahti 122. Divisioonalla.⁴⁴⁶ Yhtymä oli kuitenkin V Armeijakunnalle alistettu ja varattu sen reserviksi käytettäväksi joko armeijakunnan tai merivoimien loholla.

Rannikkotykistörykmentti 22:n komentaja, eversti Lyytinen, ei ollut missään vaiheessa hyväksynyt ajatusta saarten ottamisesta pääpuolustuslinjaan. Nyt hän oli joutunut keskittämään reservinsä Teikarin- ja Melansaaren taisteluihin rantaviivan varmistamisen sijaan. Voimat alkoivat olla vähissä ja tilanne kriittinen, joten Lyytinen kääntyi saksalaisten puoleen. Heinäkuun 4. päivänä kello 00:20 hän käski suomalaista yhteysupseeria selittämään tilanteen saksalaisten johdolle.⁴⁴⁷ Aamupäivällä kello 11:50 Lyytinen oli uudestaan yhteydessä saksalaisiin pyytäen, että Krenatöörirykmentti 411 hälytettäisiin, koska sitä saatettaisiin tarvita vastahyökkäyksen tekemiseen Vilaniemen kärkeen. Lyytinen oli siis huolissaan vihollisen maihinnousta mantereelle, eikä uskonut että hän olisi sitä pystynyt enää omin voimin torjumaan. Pian yksi saksalaisten rykmenteistä saikin käskyn miehittää osan Vilaniemestä ja Viipurinlahden saarista.⁴⁴⁸ Saksalaiset siirtyivät siis Lyytiseltä saamiensa tilannetietojen ja pyyntöjen perusteella rantatorjuntavalmiuteen V Armeijakunnan johdon tietämättä asiasta. Kun merivoimien komentaja johti tarkoilla käskyillä Lyytisen perusyksiköjä, alkoi Lyytinen puolestaan johtaa saksalaisten toimintaa!

Vaikka divisioona oli alistettu V Armeijakunnalle, Lyytisellä oli parhaat yhteydet alueellaan olleisiin saksalaisjoukkoihin.⁴⁴⁹ Tiiviistä yhteistyöstä huolimatta kyseessä ei kuitenkaan ollut virallinen alistus tai yhteistoimintasuhde ja viime kädessä Lyytinen oli toiminut omavaltaises-

⁴⁴⁵ Kijanen 1968, s. 175–178.

⁴⁴⁶ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 77.

⁴⁴⁷ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja, SPK 21824, KA, 4.7.1944.

⁴⁴⁸ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja, SPK 21824, KA, 4.7.1944

⁴⁴⁹ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 68.

ti. Osa saksalaisten joukoista oli ryhmitetty Rannikkotykistörykmentti 22:n vastualueella ja esimerkiksi Krenatöörirykmentti 409:n komentaja oli vierailut Lyytisen luona.⁴⁵⁰ Rykmenttiin oli asetettu saksalainen yhteysupseeri ja divisioonan tykistö osallistui 4. heinäkuuta rykmentin taisteluun tulittamalla Teikarinsaaren eteläkärkeen, Tuppuran edustalla olevia aluksia sekä ampumalla keskityksiä Teikarin ja Melansaaren välille.⁴⁵¹ Myös seuraavana päivänä saksalaisten tykistö tuki rykmentin taistelua.⁴⁵²

Rannikkotykistörykmentti 22:ssa Svenssonille selvisi, että 122. Divisioona oli ottanut rintamavastuun koska Lyytinen oli tyhjentänyt muun muassa Vilaniemen rannan omista joukoistaan Teikarinsaaren ja Melansaaren taisteluihin.⁴⁵³ Hänen mielestään saarista ei olisi pitänyt ryhtyä näin sitkeisiin taisteluihin. Kaikkien voimien käyttäminen saarilla oli sitomassa Svenssonin omat reservit ja komentaja menettämässä näin toiminnanvapautensa. Palattuaan omaan esikuntaansa Svensson soitti päämajaan ja ehdotti Teikarinsaaresta luopumista.⁴⁵⁴ Iltapäivällä V Armeijakunnan esikuntapäällikkö selosti tilanteen puhelimesta Oeschille ja esitti, että Rannikkotykistörykmentti 22 alistettaisiin armeijakunnalle.⁴⁵⁵ Tämä tapahtui vielä samana iltana, jolloin Viipurinlahden puolustus saatiin yhden operatiivisen johdon alaiseksi.⁴⁵⁶

Tapahtumat kertovat varsin selvästi, miten Viipurinlahdella merivoimat taistelivat erillään maa- ja ilmavoimista. Oesch johti Kannaksen joukkoihin kuuluneita maa- ja ilmavoimia, merivoimien toimiessa suoraan päämajan alaisuudessa. Suurimmat sekaannukset koskivat saksalaisen 122. Divisioonan asemaa. Yhteistoiminta rannikkotykistörykmentin ja saksalaisten välillä syntyi osin sattumalta, sillä todennäköisesti saksalaisetkaan eivät halunneet pysyä passiivisina, vaan tukea paikallista komentajaa.

Kun Viipurinlahdelle keskitettiin päämajan johdolla lisää rannikkojoukkoja, esitti Valve päämajalle niistä perustettavaksi 1. Rannikkodivisioonan. Sen kokoonpanoon kuului kiinteää ja liikkuvaa rannikkotykistöä, rannikkojalkaväkeä, rannikkoilmatorjuntapatteri sekä viesti- ja esikuntayksiköitä.⁴⁵⁷ Vaikka Rannikkotykistörykmentti 22:n operatiivinen johtovastuu oli siirretty V Armeijakunnalle, osallistuivat Valve ja Merivoimien esikunta siis edelleen aktiivi-

⁴⁵⁰ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja, SPK 21824, KA, 1.7.1944 ja Lappalainen (1988), s. 265.

⁴⁵¹ Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja, SPK 21824, KA, 4.7.1944

⁴⁵² Rannikkotykistörykmentti 22 sotapäiväkirja, SPK 21824, KA, 5.7.1944

⁴⁵³ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 77.

⁴⁵⁴ Lyytinen 1958, s. 285–287. Lyytisen mukaan Svensson vieraili rykmentin esikunnassa esikuntapäällikkönsä kanssa ja soitti tämän jälkeen päämajaan ehdottaen Teikarinsaaresta luopumista. Lähteenä Svenssonin esikuntapäällikkö, eversti E. Hämäläinen.

⁴⁵⁵ V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467, KA, s. 77.

⁴⁵⁶ Laaksonen 2005, s. 961–962. Laaksonen mukaan Svensson soitti esikuntapäällikölleen ja käski tämän ottaa yhteyttä Oeschiin. Svensson esitti hänelle Lyytisen joukkojen alistamista itselleen.

⁴⁵⁷ Majjala (1991), s. 82–83.

sesti toiminnan kehittämiseen. Valve myös siirsi oman johtamispaikkansa 11. heinäkuuta Haminaan Laivaston esikuntaan.⁴⁵⁸ Samalla Valve antoi käskyn 1. Rannikkodivisioonalle ja Laivastolle suunnitella hyökkäystoimintaa muutamien saarten takaisin valtaamiseksi. Hyökkäyksiä ei kuitenkaan toteutettu.⁴⁵⁹ Kiivaimmat taistelut alueella olivat jo päättyneet. Saksalainen 122. Divisioona oli ryhmitetty pääpuolustusasemaan rantalinjalle 8. heinäkuuta mennessä ja se oli torjunut neuvostoliittolaisten maihinnousuyritykset heinäkuun 9. päivän aikana.⁴⁶⁰ Kulutettuaan voimiaan ja jäätyään ilman läpimurtoa Leningradin rintaman komentaja päätti keskeyttää ylimenohyökkäyksen. Päätöstä seurasi joukkojen ja kaluston siirtäminen muualle.⁴⁶¹

Päämajan otti operatiivisen osaston päällikön toimesta 27. elokuuta uudelleen kannan siihen, mitä rannikkojoukkojen operatiivisella alistamisella tarkoitetaan. Erilaisilla tulkinnoilla oli ollut yhteistoimintaa haittaavia vaikutuksia. Sen vuoksi määrättiin, että komentajan tehtäviin kuuluu rannikkojoukkojen ryhmytyksen ja puolustus suunnitelman tarkastaminen yhdessä kyseessä olevan rannikkojoukon komentajan kanssa, ja tässä on selvitettävä myös liikkuvien meripuolustusjoukkojen osallistuminen rannikon puolustamiseen. Rannikkojoukot määrättiin tällä käskyllä selvästi maavoimakomentajan alaisuuteen, sillä rannikkopuolustus suunnitelman piti vastata maavoimakomentajan sille asettamia vaatimuksia, ottaen kuitenkin huomioon rannikkojoukkojen komentajan esittämät näkökohdat aselajin pääkäytöstä merelle.⁴⁶²

5.8 Toteutumattomia suunnitelmia – suunnittele mattomia toteutuksia

Vuoden 1944 alussa Päämajan operatiivinen johto piti Suursaaren puolustamista tärkeänä, joten se sai keskeiseen asemaan merivoimien suunnitelmissa. Päämajassa ja merivoimissa oltiin samaa mieltä Suomenlahden sulun merkityksestä, mutta sen puolustustavoista oli erimielisyyksiä. Merivoimien esikunnassa vallitsi pessimistisemmät näkemykset saarten puolustusmahdollisuuksista kuin päämajassa. Päämaja alkoi vahvistaa Suomenlahden rannikkopuolustusta Karjalan järvien kustannuksella. Varsinaisen operatiivisen suunnittelutyön vastuu oli Merivoimien esikunnalla. Myös Laivaston suunnitelmissa Suursaaren puolustaminen sai tärkeän aseman. Jos Kannaksen Joukkojen komentajan esikunnasta muodostui maa- ja ilmavoimien yhteisoperaation esikuntana, suunniteltiin Laivaston esikunnasta sellaista Suursaaren puolustamista varten. Sieltä merivoimien komentaja ja Lentorykmentti 5:n komentaja olisivat

⁴⁵⁸ Meriv.E., Op.os Ka-sanoma n:o 903/ Op.3, 11.7.1944, T 16446/1963, KA.

⁴⁵⁹ 1. Rannikkodivisioonan Esikunta Operatiivinen osasto n:o 359/ Op.III/ henk.20.8.1944 ja Laivaston Esikunta, KD n:o 4342/ II.sal. 19.8.1944, T 22110/F16, KA.

⁴⁶⁰ Kuussaari, (1992), s. 238.

⁴⁶¹ Laaksonen (2005), s. 965–966.

⁴⁶² Päämaja Operatiivinen osasto n:o 657/ Op.2./1.b/ sal., 27.8.1944, T 15719/8, KA.

johtaneet puolustukseen osallistuneita laivaston, rannikkojoukkojen, lentolaivueiden ja mahdollisesti myös tehtävään alistettuja maavoimien yksiköitä.

Suurhyökkäyksen alkaminen Kannaksella yllätti erilaiseen taisteluun valmistautuneet Merivoimien esikunnan ja päämajan, eikä merivoimien roolia puolustuksen kokonaisuuden kannalta arvioitu uudestaan. Merivoimilla oli ollut oma, erillinen puolustusvastuunsa punalippuisen laivaston hyökkäyksen torjunnassa. Suurhyökkäyksen käynnistyttyä päämaja sovelsi meririntamalle tehtyjä toimintasuunnitelmia. Koiviston saaret haluttiin pitää jopa vihollisen selustassa, vaikka saaret oli varusteltu ensisijaisesti mereltä suuntautuvaa uhkaa vastaan. Merivoimien kenttäkomentajat olivat eri mieltä operatiivisen ajatuksen toteuttamiskelpoisuudesta ja olisivat halunneet liittyä viivytykseen siirtymällä uudelle puolustuslinjalle Viipurinlahdelle. Alueen merkitys oli huomioitu jo aiemmissa suunnitelmissa siltä varalta, että Kannaksella joudutaan vetäytymään, vaikka puolustusvalmistelut olikin päätetty jättää tekemättä.

Laivaston yksiköt joutuivat erilaisiin tehtäviin kuin mihin ne olivat valmistautuneet. Vaikka laivasto osallistui jo Koiviston saarten evakointiin, selvä muutos taistelusuunnitelmassa tapahtui vasta Teikarinsaaren ensimmäisen taistelun jälkeen. Suunnitelmissa ja omissa harjoituksissa oli valmistauduttu Suursaaren sulun puolustamiseen ja maihinnousujen torjuntaan, mutta toiminnan painopisteeksi muodostuivatkin merikuljetukset ja niiden suojaaminen, miinoitteiden laskeminen ja rannikkojoukkojen suora tukeminen saaristotaisteluissa

Päämajan ja merivoimien johto pyrkivät Koiviston saarten hallussapidolla ja Rannikkotykistörykmentti 22:n perustamisella ylläpitämään rannikkopuolustuksen, jolla estettäisiin vihollisen eteneminen meritse Viipurinlahdelle ja kenttäarmeijan sivustaan. Merivoimien johtama puolustusvyöhyke oli tarkoitettu mereltä tulevan vihollisen ja maavoimien väliin. Samalla olisi toteutunut Valveen useasti painottama rannikkopuolustuksen yhtenäisyys koko rannikon mitalla. Kun Koiviston saarten puolustus kävi pian suomalaisille mahdottomaksi ja joukot evakuoitiin mantereelle, ei rannikkopuolustuksen kokonaisuutta ja johtosuhteita arvioitu uudestaan, vaan Viipurinlahdelle syntyneelle uudelle rannikkorintamalle jäi voimaan aiempi alueellinen jako Kannaksen Joukkojen ja merivoimien kesken.

Merivoimien puolustusvalmisteluissa Viipurinlahdella on havaittavissa useampi vaihe. Aluksi torjuntaan valmistauduttiin mantereen rantaviivassa ja myös puolustusvalmistelut tehtiin tämänsuunnitelman mukaisesti. Joukkoja oli vähän, joten paikallisen rannikkotykistörykmentin komentaja ei nähnyt järkevänä niiden kuluttamista saarien puolustuksessa. Merivoimat suun-

nitteli ja toteutti itsenäisesti puolustusvalmisteluja Viipurinlahden rantaviivalla siihen saakka, kunnes taistelut saavuttivat Viipurin ja Viipurinlahden kaakkoisrannan tasan. Tällöin ydinajatuksiksi tuli päämajan käskystä saarten jäykän torjuva puolustaminen. Vaikka päämaja käski Rannikkotykistörykmentti 22 perustamisen, ei se ohjannut puolustuksen suunnittelua riittävän tarkasti. Päämaja puuttui jo tehtyihin ratkaisuihin vasta kun viitteet vihollisen hyökkäyksestä olivat selvät.

Viipurinlahden taistelua on tutkittu opinnäytteissä sotataidolliseen tarkasteluun puolustushaarojen yhteisoperaation näkökulmasta. Esimerkiksi Markkinen kysyy pro gradu -työssään *Ilmatorjunnan johtaminen Karjalan kannaksen torjuntataisteluissa kesällä 1944*⁴⁶³, miksei tärkeimpiin merivoimien esikuntiin ollut asetettu ilmavoimien yhteysupseereja. Lisäksi Mälkin artikkelissa *Suomen Sotilas 1/2007* -lehdessä arvioidaan, että merivoimissa ei ollut kehittynyt vaadittavaa yhteistoimintakulttuuria.

Tämän tutkimuksen perusteella merivoimien yhteistoiminta Lentorykmentti 5:n kanssa oli kuitenkin tiivistä ja toimivaa. Rykmentin komentaja toimi osan aikaa taisteluista Merivoimien esikunnassa. Ilmavoimien yhteysupseerit oli asetettu sekä Merivoimien esikuntaan että Laitavaston esikuntaan, mutta heidän komentotiensä ilmatukiasioissa kulki Lentorykmentti 5:n kautta. Lentorykmentti 5 välitti saamansa pyynnöt eversti Lorentzin komentopaikalle. Oliko kysymys sitten rajallisten voimavarojen jakamisesta, mutta merivoimista esitetyt tukipyynnöt saivat ajoittain Lorentzilta nihkeän vastaanoton. Merivoimien ilmatukijärjestelmä Kannaksen taisteluissa toimi siis improvisoidusti ja kokeillen, eikä suunnitelman ja käskyn perusteella muodostettuna organisaationa.

Vuoden 1944 torjuntataistelujen aikana Asemasodan aika ja tietty staattisuus oli korostanut käytännön työn tekijöiden, kuten operatiivisen osaston päällikön eversti Nihtilän, roolia päämajassa. Myös mahdollisuudet merivoimien suunnitelmien kehittämiseksi päämajan johtamana olivat olleet erilaiset kuin vuoden 1941 keväänä ja kesällä. Taisteluiden johtamisessa korostui Kannaksen Joukkojen komentajan ja hänen esikuntansa toiminta. Päämaja jäi taustavoimaksi ylipäällikön nimittäessä Oeschin operatiiviseksi komentajaksi. Oeschin toimintaa Kannaksen komentajana ei enää pyritty pitämään tiukoissa ohjaksissa, vaikka hänet ajoitellen ohitettiin johtamisessa. Päämajan ja merivoimien johtosuhde säilyi tämän rinnalla hyvin hierarkkisena, missä päämaja pyrki hallitsemaan tapahtumia Merivoimien esikunnan kautta tarkalla kontrollilla. Päämajassa seurattiin Koiviston saarten tapahtumia tiiviisti ja annettiin

⁴⁶³ Markkinen (2011), s. 53.

tarkkoja käskyjä, joiden toteuttamisen aikajänne oli lyhyt. Samanlaista johtamista toteutettiin merivoimien järjestäessä Viipurinlahden puolustusta. Myös Mälkki ja Markkinen ovat kiinnittäneet huomiota merivoimien keskitetyn johtamisen kulttuuriin, jossa Merivoimien esikunnasta johdettiin etäältä perusyksikötason toimintaa tarkoilla käskyillä. Taustalla tähän vaikutti voimakkaasti siis päämajan ja Merivoimien esikunnan välisen johtosuhteen luonne.

Merivoimat ja Oeschin johtamat Kannaksen joukot toimivat päämajan alaisuudessa erilaisin toimivaltuuksin. Puolustusvalmistelut Viipurinlahdella etenivät eri tahtiin. Päämajan operatiivinen johto ja Oesch pyrkivät ratkaisemaan Viipurinlahden puolustuksen käskemällä ryhmittää 122. Divisioonan saaristossa kulkeneelle pääpuolustuslinjalle sekä alistamalla Ratsuväkiprikaatin sille reserviksi. Merivoimien tehtävänä oli sivustan suojaaminen Viipurinlahden suulla. V Armeijakunnan taistelu Viipurinlahden saarista muuttui viivytykseksi kun vereksiä taisteluvoimia edustanut 122. Divisioonaa jätettiin Kannaksen joukkojen komentajan käskyllä mantereelle. Tällä päätöksellä Oesch samalla muutti aiempaa taistelujatusta olosuhteiden pakosta, mutta toimivaltuuksiensa rajoissa. Siinä missä Oesch teki päätöksensä tilanteen vaatimusten mukaan, Valve seurasi päämajan käskyjä ja määräyksiä Viipurinlahden puolustuksessa ja välitti käskyt alajohtoportaille sellaisinaan. Kokonaistilanteen hallinta vierekkäisten joukko-osastojen välillä tapahtui liian etäällä nopeasti muuttuvasta taistelukentästä. Päämajan ja merivoimien välinen johtosuhde muodostui jälleen lyhytjänteiseksi ja johtoportaita ohittavaksi pikaiseksi reagoinniksi, koska taktisia ratkaisuja tehtiin päämajassa saakka.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Päämajan operatiivinen johto oli tiivis ja vaikutusvaltaiseksi joukko ylipäällikön ympärillä. Päämajan ja Merivoimien esikunnan välisen etäisyyden johdosta Mannerheimin ja Valveen suhde pysyi hankauksettomana, mutta toisaalta Valve ei ollut ylipäällikön lähipiirissä vaikuttamassa merivoimia koskeneisiin päätöksiin.

Vuonna 1941 merivoimat ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta saanut yleisluonteisia ohjeita Päämajalta. Merivoimien operatiivisesta toiminnasta toteutettiin ylipäällikön ennen sotaa hyväksymät Ahvenanmaan miehitys ja Suomenlahden miinoitus. Sikäli merivoimien johtaminen oli erityistä, koska sekä Mannerheimin että Airon mielestä esikunnan piti toimia aktiivisesti alaistensa joukkojen suuntaan.⁴⁶⁴ Merivoimat suunnitteli merelliset operaationsa, joihin sai hyväksynnän tai käskyn, itsenäisesti. Päämajan kontrolli merivoimatoimiston välityksellä rajoittui päätöksiin tehdyistä esityksistä, niiden hyväksymiseen tai hylkäämiseen. Tarkasteltaessa organisaatioiden toimintaa kiinnittyy huomio siihen, miten päämajan operatiivisen johdon suhtautuminen merivoimiin erosi huomattavasti suhtautumisesta maavoimiin. Maavoimien operaatioiden suunnittelu eteni päämajan johtamana. Operatiivinen osasto antoi ylipäällikön tai päämajoitusestämestarin käskemät suunnittelutehtävät yhtymille. Suunnittelun edetessä päämaja myös kontrolloi yhtymien työtä ja tarkisti alajohtoportaisissa tehdyt suunnitelmat. Maavoimatoimisto teki tässä merkittävän määrän käytännön työtä. Päätöksen toimeenpanovaiheen aloittamisesta ylipäällikkö piti usein itsellään. Päämajan ote alaisiin yhtymiin perustui suunnitelmien kierrättämiseen päämajan operatiivisella osastolla ja Mannerheimin henkilöperusteiseen johtamiseen.

Merivoimat oli ensimmäisen sotavuoden aikana yhteydenpidossa operatiivisen toiminnan suhteen päämajan kanssa aloitteellisempi osapuoli. Merivoimien laivastojoukoilla oli sodan alkaessa ylipäällikön hyväksymät suunnitelmat Ahvenanmaan miehittämisestä ja Suomenlahden miinoittamisesta. Muut merisodan tavoitteet oli sovittu saksalaisten kanssa käydyissä neuvotteluissa. Merivoimatoimisto päämajassa ei toiminut päämajan suunnitteluelimenä merivoimien suuntaan, vaan merivoimien suunnitelmat ja valmistelut tehtiin omassa piirissä Merivoimien esikunnassa ja Laivaston esikunnassa, joissa ne olivat myös saaneet alkunsa. Suunnitelmien tekeminen oli aloitettu oma-aloitteisesti, eivätkä ne kiertäneet suunnittelun aikana samalla tavalla päämajan operatiivisessa johdossa kuin maavoimien suunnitelmat. Valve halusi merivoimille aktiivisempaa osallistumista sotatoimiin. Hangon meriyhteydet piti katkais-

⁴⁶⁴ Karjalainen (2009), s. 52.

ta, mikä liittyi olennaisesti Itämeren merisotaan. Lisäksi Valve olisi halunnut yhdistää merivoimat Kannaksen hyökkäykseen. Nämä tavoitteet törmäsivät kuitenkin ylipäällikön vastustukseen. Merivoimien suunnitelmat olivat jääneet Mannerheimille vieraksi.

Vuoden 1944 tapahtumien kehitys oli huomattavan erilainen ensimmäiseen sotavuoteen verrattuna. Suunnitelmien hyväksyminen ja toimeenpano eivät perustunut enää pelkästään Valveen ja Mannerheimin tapaamisiin. Asemasotavaiheen aikana organisaatio ja virkatie olivat vahvistuneet, jolloin operatiivisen alan toimijat päämajasta, Merivoimien esikunnasta ja Laivaston esikunnasta pääsivät osallistumaan suunnitteluun. Merivoimilla oli nyt päämajan johtamana valmistunut toimintasuunnitelman, joka kuitenkin perustui virheelliseen arvioon vihollisen toiminnasta. Suurhyökkäyksen alettua päämajassa pyrittiin soveltamaan rannikkojoukoille tehtyä suunnitelmaa, vaikka Merivoimissa oli mietitty muitakin vaihtoehtoja tällaisen varalle. Viipurinlahtea ei osattu nähdä maataisteluiden alueena, joten johtosuhteiden järjestelyjä ei arvioitu ennen uudelleen ennen kuin ne olivat jo sekaisin.

Valveen näkemys johtamansa puolustushaaran itsenäisyydestä on sikäli ymmärrettävä, koska päämaja kontrolloi maavoimien yhtymien toimintaa ja operatiivista suunnittelua paljon tarkemmin. Tärkeimmissä operatiivisissa asioissa Valve kääntyi suoraan Airon tai Mannerheimin puoleen. Merivoimatoiminnan vierauden vuoksi päämaja ei puuttunut varsinaiseen operaatioiden suunnittelutyöhön. Merivoimatoimisto toimi pääasiassa tiedon välittäjänä ja sisävesien meripuolustuksen koordinoijana Merivoimien esikunnan suuntaan. Merivoimien tärkeimpiin operatiivisiin asioihin toimistosta otettiin kantaa vain poikkeustapauksissa. Toisaalta ylipäällikkö edellytti raskaiden ja järeiden tykkien sijoitusten esittelyä itselleen. Operaatioiden toimeenpanossa päämaja antoi merivoimille pääasiassa taktisen tason käskyjä ja toimintaohjeita. Tapaan vaikutti ylipäällikön kontrolloiva johtamisote ja myös se, että varsinaisia operatiivisia käskyjä, jotka olisivat liittyneet sodan kokonaisuutensa suoritukselliseen toimeenpanoon, ei näihin tilanteisiin ollut yleensäkään laadittu. Taktisen johtamisen ja yhteistoiminnan koordinoimisen tarve olisi kuitenkin ollut aivan etulinjan tuntumassa, eikä päämajan ja Merivoimien esikunnan välillä.

Tässä tutkimuksessa käsitellyissä operaatioissa itsenäisen puolustushaaran kääntöpuoli olikin ”eristetty puolustushaara”. Merivoimien johto ei ollut tiiviisti mukana vuoden 1941 maavoimien operaatioiden suunnittelussa. Laivaston suunnitelmat puolestaan määriteltiin pitkälti saksalaisneuvotteluissa. Päämajan toiminta operatiivisena esikuntana perustui voimakkaasti ylipäällikkö Mannerheimiin henkilönä. Henkilöperusteinen, yksilöllinen ja kontrolloiva joh-

tamistapa johtivat improvisaation ja vakiintumattomuuden. Johtamisjärjestelmän ja -tavan puutteet tulivat ilmi merivoimien toiminnan nivomisessa osaksi puolustusvoimien kokonaisuutta. Merivoimien johtoon ei ollut kiinteää ja säännönmukaista yhteyttä operatiivisissa asioissa. Niinpä päämajassa ei tunnettu merivoimien operatiivista ajattelua eikä merivoimissa päämajan suunnitelmia. Mannerheim luotti Valveeseen merellisissä asioissa, mutta merivoimien toiminnan lähestyessä ylipäällikölle tutumpaa aluetta, tuli johtamisestakin paljon kontrolloivampaa. Vuonna 1941 kävi itse asiassa juuri niin kuin Valve oli talvisodan kokemusten perusteella ounastellut. Merivoimien komentaja jäi tärkeistä sodankäynnin päätöksissä sivuun tai jopa täysin tietämättömäksi, vaikka niillä oli merkittävää vaikutusta myös merivoimien toimintaan.

Mannerheimin ja Valveen johtamisessa oli jopa paljon samanlaisia piirteitä. Molemmat olivat valmiita ohittamaan alajohtoportaita, improvisoimaan johtosuhteita sekä pitivät henkilökysymyksiä ensiarvoisen tärkeinä. Mutta analysoidessa tutkimuksessa käsiteltyjä sotatoimia, voidaan kysyä johtiko Valve merivoimien operatiota muuten kuin seuraamalla tunnollisesti päämajasta annettuja käskyjä? Valve pysyi Mannerheimille lojaalina. Tutkimuksen perusteella voi väittää tunnollisuuden menneen välillä niinkin pitkälle, että Valve ei ollut valmis kieltäytymään mistään päämajan antamista käskyistä, vaikka niiden toteuttamiskelpoisuus olisi ollut kyseenalaista, eikä antamaan alaisilleen toiminnanvapautta. Tämä johti siihen, että merivoimien valmisteluja tehtiin välillä ennakkoon ylipäällikön tietämättä, kuten Koiviston saarten evakuoinnissa kesällä 1944. Toisaalla vaa'assa vaikutti ylipäällikön luonne vaativana ja anteeksiantamattomana esimiehenä, jonka suosioon ei ollut enää paluuta kerran luottamuksen menetettyään. Merivoimien komentaja olikin puun ja kuoren välissä. Asema vaativan esimiehen ja ammattitaitoisten alaisten välissä ei ollut kadehdittava.

Valveen toistuvista esityksistä huolimatta Mannerheim ei päästänyt merivoimien komentajaa operatiivisen toiminnan ytimeen, vaan merivoimat jäi etäälle. Tästä huolimatta esimerkiksi Kannaksen hyökkäyshetken koittaessa päämajassa odotettiin merivoimien osallistumista toimintaan varsin lyhyellä varoitusajalla. Tapahtumien valossa on vielä syytä arvioida syitä siihen, miksi ylipäällikkö hylkäsi Valveen sotaa edeltäneet esityksen merivoimien komentajan siirtymisestä päämajaan. Tällainen järjestely olisi saattanut estää merivoimien jäämisen suunnittelun ulkopuolelle, ja viime kädessä merivoimat päämajasta torjunut päätös oli Mannerheimin vastuulla. Kysymys ei ollut mahdollisista hankauksista Mannerheimin ja Valveen välisen henkilösuhteesta, tuskin Mannerheim olisi muuten pyytännyt Valveetta puolustusministerikseen sodan jälkeen. Tässä tutkimuksessa käsitellyissä operatioissa Valve pysyi lojaalina

ylipäällikölle alaistensa vastakkaisista näkemyksistä huolimatta. Ylipäällikkö oli johtajana myös itsetietoinen ja tarkka auktoriteettinsa loukkaamattomuudesta. Aiempien kokemustensa vuoksi sotaneuvottelut ja kollegiaalinen johtaminen eivät kuuluneet Mannerheimin tapoihin. Nämä ominaisuudet ja hänen merisodankäyntiä kohtaan tuntemansa vieraus saattoivat vaikuttaa myös hänen ja Valveen väliseen suhteeseen rannikolla suoritettuja operaatioita johdettaessa. Ylipäällikkö piti mielellään alaisensa tiukoissa ohjaksissa, eikä sallinut näille itsenäisyyttä ja toiminnan vapautta. Poikkeuksen tähän muodostivat hänen silmissään ansioituneet komentajat sekä päämajan lähin piiri. Valveen kohdalla Mannerheim olisi voinut joutua toimimaan toisin muunlaisin perustein, jotka eivät käyneet hänen luontoonsa. Merivoimien komentajaa ei voinut päästää liian lähelle, koska tällöin Mannerheim olisi saattanut joutua nojautumaan hyvin voimakkaasti Valveen ja tämän alaisten ammattitaitoon ja harkintakykyyn merisodankäynnin johtamisessa. Riittävä etäisyys oli siis tarpeen ylipäällikön omanarvontunnon säilyttämiseksi ja alaisten kohtelemiseksi tasapäisesti. Valveen osittainen toiminnanvapaus syntyi juuri tuosta etäisyydestä.

LÄHTEET

1 Julkaisemattomat lähteet:

1.1 Arkistolähteet (KA, Kansallisarkisto)

2. Rannikoprikaati

2. Rannikoprikaatin esikunnan sotapäiväkirja 15.6.41- 31.12.41. SPK 21488.

Taistelukertomus Teikarsaaren valtauksesta 29.8.1941, SPK 26060.

IV Armeijakunta

IV Armeijakunnan esikunta, Toimisto III:n sotapäiväkirja 23.6.41–6.8.41, SPK 4412.

Taistelukertomus IV AK:n hyökkäysoperaatiosta Länsi-Kannaksen valtaamiseksi, SPK 4356.

V Armeijakunta

V Armeijakunnan operatiivisen osaston sotapäiväkirja 1.1.44–25.11.44, SPK 4467.

8. Divisioona

Taistelukertomus 8.D:n toiminnasta Viipurin operaatiossa 22.8.–2.9.41, SPK 5825.

8. Divisioonan esikunta, Toimisto III sotapäiväkirja 24.8.41–30.8.41, SPK 5857.

8. Rannikoprikaati

SPK 21522 8. Rannikoprikaatin Esikunta Toimisto II sotapäiväkirja 2.9.–28.10.1941.

Henkilökohtaiset arkistot (Pikkukokoelmat)

Svante Sundmanin kokoelma PK 1173

Kalervo Kijasen kokoelma PK 1355

V.A.M. Karikosken kokoelma PK 1493

Väinö Valveen kokoelma PK 2312

Ilmavoimien esikunta

SPK 8184 Ilmavoimien Esikunnan yleisesikuntaosaston Toimisto III:n sotapäiväkirja

20.6.1944–26.4.1945.

Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati

Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 21.5.–27.6.1944, SPK 8335.

Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin sotapäiväkirja 28.6.–8.8.1944, SPK 8336.

Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta

SPK 14203 Kannaksen Joukkojen komentajan esikunnan operatiivinen osasto 14.6.44–19.9.44.

Kevyt Laivasto-osasto

Kevyen Laivasto-osaston sotapäiväkirja 1.1.1944–31.8.1944, SPK 16869.

Laivaston esikunta

Laivaston Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.41–29.12.41, SPK 17798.

Lentorykmentti 5

Lentorykmentti 5 sotapäiväkirja 1.6.44–10.10.44, SPK 18009.

Lentorykmentti 3

Lentorykmentti 3 Toimisto III sotapäiväkirja 9.6.1944–3.11.1944, SPK 17983.

Merivoimien esikunta

Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 30.11.1939–11.9.1940, SPK 2389.

Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.6.–4.12.1941, SPK 18708.

Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja 10.7.1942–11.11.1944, SPK 18710.

Merivoimien Esikunta Järjestelytoimisto v.1940, T 14828/888.

Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto sotapäiväkirja 20.4.1942–25.6.1944 (kom.kapt. Saukkonen). T 16326/1712.

Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto kirjeistöä v. 1941, T 16431/1723.

Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto kirjeistöä v. 1941, T 16431/1725.

Merivoimien Esikunta Operatiivinen osasto kirjeistöä v. 1941, T 16431/1727.

Merivoimien Esikunta Op.3 kk-sanomia 22.6.–11.11.1941, T 16433/1752.

Merivoimien Esikunta Operatiiviset käskyt ja toimintaohjeet v.1944, T 16443/1931.

Merivoimien Esikunta Operatiiviset osasto kirjeistöä v. 1944, T 16443/1932.

Merivoimien Esikunta Op.3 Ka-sanomat 1.6.–30.6.1944, T 16445/1962.

Merivoimien Esikunta Op.2 Ka-sanomat 1.1.–30.6. 1944, T 16446/1966.

Merivoimien Esikunta Op.3 Ka-sanomat 1.7.–31.8.1944, T 16446/1963.

Merivoimien Esikunnan kirjeistöä 1941, T 22110/F4.

Merivoimien Esikunnan kirjeistöä 1943, T 22110/F11.

Merivoimien Esikunnan kirjeistöä 1944, T 22110/F17.

Päämaja

SPK 20879 Päämaja sotapäiväkirjan liitteet v. 1941–1942.

SPK 20881 Päämaja sotapäiväkirjan liitteet v. 1943–1944.

SPK 20882 Päämaja sotapäiväkirjan liitteet v. 1944.

T 17749/2 Päämaja Järjestelytoimisto v. 1941.

T 21621/1 Päämajan operatiivisen osaston luettelo operatiivisista käskyistä 1941–1944.

Päämajan operatiivisen osaston merivoimatoimisto

SPK 20920 Merivoimatoimiston sotapäiväkirja 10.6.41–31.10.44.

T 2859/1 Pääesikunta Merivoimatoimisto kirjeistöä v.1940.

T 2859/2 Pääesikunta Merivoimatoimisto kirjeistöä v.1940.

T 15718/3 Päämaja Merivoimatoimisto kirjeistöä v.1941.

T 15718/6 Päämaja Merivoimatoimisto kirjeistöä v.1941.

T 15719/8 Päämaja Merivoimatoimisto kirjeistöä v.1944.

Rannikkotykistörykmentti 2

Rannikkotykistörykmentti 2:n taistelukertomus ajalta 9.6.–22.6.1944, SPK 21562.

Rannikkotykistörykmentti 22

Rannikkotykistörykmentti 22:n sotapäiväkirja 15.6.–5.7.1944, SPK 21824.

1.2 Opinnäytteet

Halme, Jyrki: *Suomen ja Saksan laivastojoukkojen yhteistyö Jatkosodassa 1941–1944*, tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2004.

Havo, E: *Koiviston–Viipurinlahden alueen sotatapahtumat vv.1939–44 Karjalan kannaksella suoritettujen sotatoimien kokonaisuudessa*, Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/672, KA, 1956.

Maijala, Tapio: *Sotiemme aikainen rannikopuolustuksen johtamisjärjestelmä*, Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/1801, KA, 1991.

Markkinen, Tuomas: *Ilmatoiminnan johtaminen Karjalan kannaksen torjuntataisteluissa keuhällä 1944*, Pro Gradu, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2011.

Mäkinen, Matti: *Merivoimiemme operatiivinen ja taktinen johtamistoiminta vuosina 1941–1944*, Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/1472, KA, 1981.

Ruusuvuori, Kai: *Merivoimien toiminta IV AK:n sivustalla hyökkäysvaiheessa 1941*, Sotakorkeakoulun oppilasesitelmä 12.8.1955, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio n:o 4, tunnus oe027.

Suutarinen, Timo: *Viipurinlahden puolustuksen suunnittelu ja toteutus ennen toista maailmansotaa sekä talvisodan ja jatkosodan aikana*, Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/1651, KA, 1987.

Talvitie, Juho: *Viipurinlahden taistelut joint-operaation näkökulmasta tarkasteltuna*, Pro Gradu. Maanpuolustuskorkeakoulu, 2011.

1.3 Haastattelut

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen tutkimusrekisteri, kansio 55, tekijä kapteeni Pentti Väyrynen:

- Aimo Saukkosen haastattelu 4.6.1969, tunnus xe 123
- Eino Pukkilan haastattelu 12.5.1969, tunnus xe 124
- Väinö Valveen haastattelu 14.5.1969, tunnus xe 125
- Eero Raholan haastattelu 8.5.1969, tunnus xe 127
- Kalervo Kijasen haastattelu 8.1.1969, tunnus xe 129

2 Julkaistut lähteet

2.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1 N:o 12, Edita Prima Oy 2009.

Tynkkynen, Vesa; *Hyökkäyksestä puolustukseen*, Nettopaino Oy, Joutsa, 1996

2.2 Kirjallisuus

Auvinen, Visa, Rönkkönen, Teuvo: *Sotatoimet merellä ja rannikoilla*, *Jatkosodan historia 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, WSOY, Porvoo, 1994.

Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja vuodelta 1944*, WSOY, Porvoo, 1954.

Corbett, Julian S.: *Some Principles of Maritime Strategy*, Longmans, Green and Co., New York, 1911.

Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa*, Gummerus Oy, Jyväskylä, 2004

Laaksonen, Lasse: *Mistä sotakenraalit tulivat? – Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu, 2011.

Haapanen, Atso: *Kesäsota – Suomen ilmavoimien sotalennot kesällä 1944*. Tallinna 2006.

Heiskanen, Raimo: *Talvisodan operaatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille Päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta*, toimittanut Pekka Kurenmaa, Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksen julkaisusarja n:o 1, Gummerus Oy, Saarijärvi, 1996.

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty – Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1939–1941*, Otava, Keuruu, 1987.

Karhunen, Joppe: *Torjuntavoitto Kannaksella 1944*. Helsinki, 1985.

Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa, *Suomen Laivasto 1918–1968 osa 2*, Otava, Helsinki, 1968.

Kilkki, Pertti: *Valo Nihtilä – Päämajan eversti*, WSOY, Juva, 1994.

Kuussaari, Eero ja Juutilainen, Antti: Länsi-Kannaksen valtaus, *Jatkosodan historia osa 2*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:2, WSOY, Porvoo, 1989.

Kuussaari, Eero: Torjuntataistelut Karjalan kannaksella, *Jatkosodan historia osa 5*, Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXV:5, WSOY, Porvoo, 1992

Lappalainen, Niilo: *Hankoniemi toisessa maailmansodassa*, WSOY, Porvoo, 1987.

Lappalainen, Niilo: Taistelut Hangon rintamalla ja merialueilla vuonna 1941, *Jatkosodan historia osa 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, Porvoo, 1994.

Lappalainen, Niilo: *Viipurinlahti kesällä 1944*, Werner Söderström Oy, Juva, 1988.

Lyytinen, A. E.: RTR22:n taistelut Viipurinlahdella. *Koivisto ja Viipurinlahti*, WSOY, Porvoo, 1958.

Peuranheimo, Orvo, Pirhonen, Jouko ja Killinen, Kullervo: *Laivat puuta, miehet rautaa - Moottoritorpedoveneiden taistelut Suomenlahdella 1941–1944*, WSOY, Porvoo, 1956.

Pukkila, Eino: *Taisteluhälytys*, WSOY, Porvoo, 1961.

Reini, K.O.: Puolustusvoimat vuosien 1940 ja 1941 rauhan aikana, *Jatkosodan historia 1*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:1, WSOY, Porvoo, 1988.

Rekkeral, Nils Marius: *Nykyaikainen sotataito muutoksessa*, Edita Prima Oy, Helsinki, 2006.

Reponen, T: RTR2:n viivytystaistelut ja vetäytyminen Viipurinlahden yli, *Koivisto ja Viipurinlahti*, WSOY, Porvoo, 1958.

Ruge, Friedrich: *The Soviets as Naval Opponents 1941–1945*, United States Naval Institute, Annapolis, 1979.

Tuompo W. E.: *Päiväkirjani päämajasta 1941–1944*, Porvoo, WSOY, 1968.

Turtola, Martti: *Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali*, Otava Oy, Keuruu, 1997.

Turtola, Martti: *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*, Otava, Helsinki, 1988.

Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata – Väinö Valve 1895–1995*, Karisto Oy, Hämeenlinna, 2001.

Valve, Väinö: Si Vis Pacem – Para Bellum – ja tulijat tapasivat miehiä jotka tiesivät mitä tehdä, Merisotakoulun upseerioppilaille pidetty puhe, *Merisotakoulun 34. Upseerikurssi 4.VII-18.X*, Tilgmannin kirjapaino, Helsinki, 1958.

2.3 Artikkelit:

Auvinen, Eero: Miinasodankäynnin tulokset Suomenlahdella, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2006, kolmas painos.

Auhto, E.I.: Miina-tykistöasema, *Sotilasaikakauslehti n:o 6-7/1965*.

Geust, Carl-Fredrik: *Ilmavoimat iskee*, Suomen sotahistorialliselle seuralle pidetty esitelmä, www.sshs.fi/binary/file/-/id/31/fid/375/, viitattu 26.10.2012.

Jokipii, Mauno: Saksan ja Suomen laivastoyhteistyö 1941 jatkosodan syttymiseen asti, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Sotahistoriallisen Seuran ja Sotatieteen laitoksen julkaisuja, Helsinki, 1980.

Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005.

Kesseli, Pasi: Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo 2005.

Kotro, Arto: Kenraaliluutnantti A.F. Airo, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005.

Laaksonen, Lasse: Viipurinlahden taistelut kesällä 1944, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2006, kolmas painos.

Mikola KJ: Rannikopuolustuksemme viime sodissa, *Rannikon puolustaja 1/1971*, Helsinki, Kunnallispaino, 1971.

Mäkelä, Jukka L.: Armeijakunnan aivot, *Suomi taisteli osa 3*, toimittanut Mäkelä, Jukka L., WSOY, Porvoo, 1978.

Mälkki, Juha: ”Kävimme verisiä saaristotaisteluja” – Joint-operaatio Viipurinlahdella 4.-5.7.1944. *Suomen Sotilas -lehti 1/2007*.

Pukkila, Eino: Sotatoimia Suomenlahden suussa syksyllä v.1941, *Suomi Merellä N:o 1/1952*.

Ruusuvuori, Kai: Venäläisten maihinnousuoperaatiot Suomen rintaman merisivustoilla kesällä 1944, *Suomi Merellä n:o 4/1966*

Ruusuvuori Kai: Viipurinlahden puolustuksen järjestely kesällä 1944. *Suomi Merellä N:o 2/1960*.

Saukkonen, Aimo: Merisodankäynnistä Suomen vesillä vuosina 1941–1944, *Suomi merellä N:o 4/1948*.

Savolainen, Aapo: Voimien käyttö ja suuntaaminen IV AK:n hyökkäyksessä, *Tiede ja ase N:o 17*, Länsi-Savon Kirjapaino Oy, Mikkeli, 1958.

Tirronen, Uolevi: Koivisto ja Viipurinlahti Kannaksen puolustusjärjestelyissä talvisodassa, *Rannikon puolustaja 1/2006*.

Tuomi, T: Ilmavoimiemme toiminnasta merialueilla viime sodissamme, *Suomi merellä N:o 1/65*.

Tuuli, Erkki: Vaikean kriisin jälkeen 8. Rannikkoprikaati ryhtyy hyökkäykseen, *Keltainen rykmentti Kannaksella – RTR 2 1941–1944*, toimittanut Juho Tenhiälä, Oy Länsi-Suomi, Rauma, 1988.

Tynkkynen, Vesa: Sotakorkeakoulu ja suomalainen sotataito 1920- ja 1930-luvuilla, *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*, toimittaneet Heikki Tilander, Juhani Haapala, Tapio Partanen ja Arto Kotro, WS Bookwell Oy, Juva 2009.

Silvast, Pekka: Hangon rintaman taistelut, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005.

Särkiö, Hannu: Mannerheim sodanjohtajana, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Antti Juutilainen ja Jari Leskinen, WSOY, Porvoo, 2005.

Valve, Väinö: Talvisota ja merivoimat, *Rannikon puolustaja 1/1975*. Sahalan Kirjapaino Oy.

LIITTEET

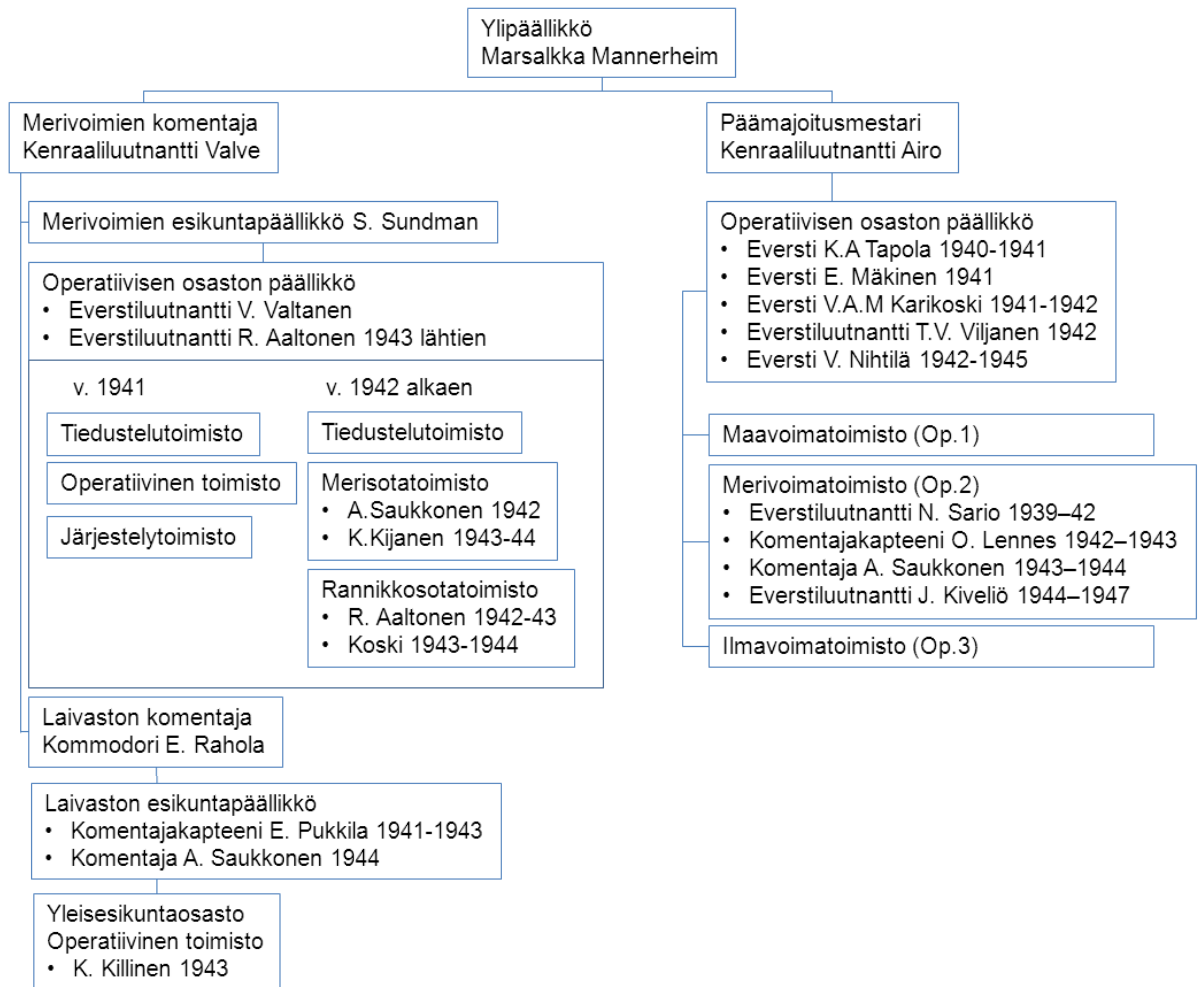
Liite 1 Operatiiviseen suunnitteluun organisaatio ja henkilöt päämajassa ja merivoimissa

Liite 2 Merivoimien organisaatio jatkosodan alkaessa

Liite 3 Laivaston esikunnan organisaatio 1941

Liite 4 Johtosuhteet Viipurinlahden taistelussa 30.6.–5.7.1944

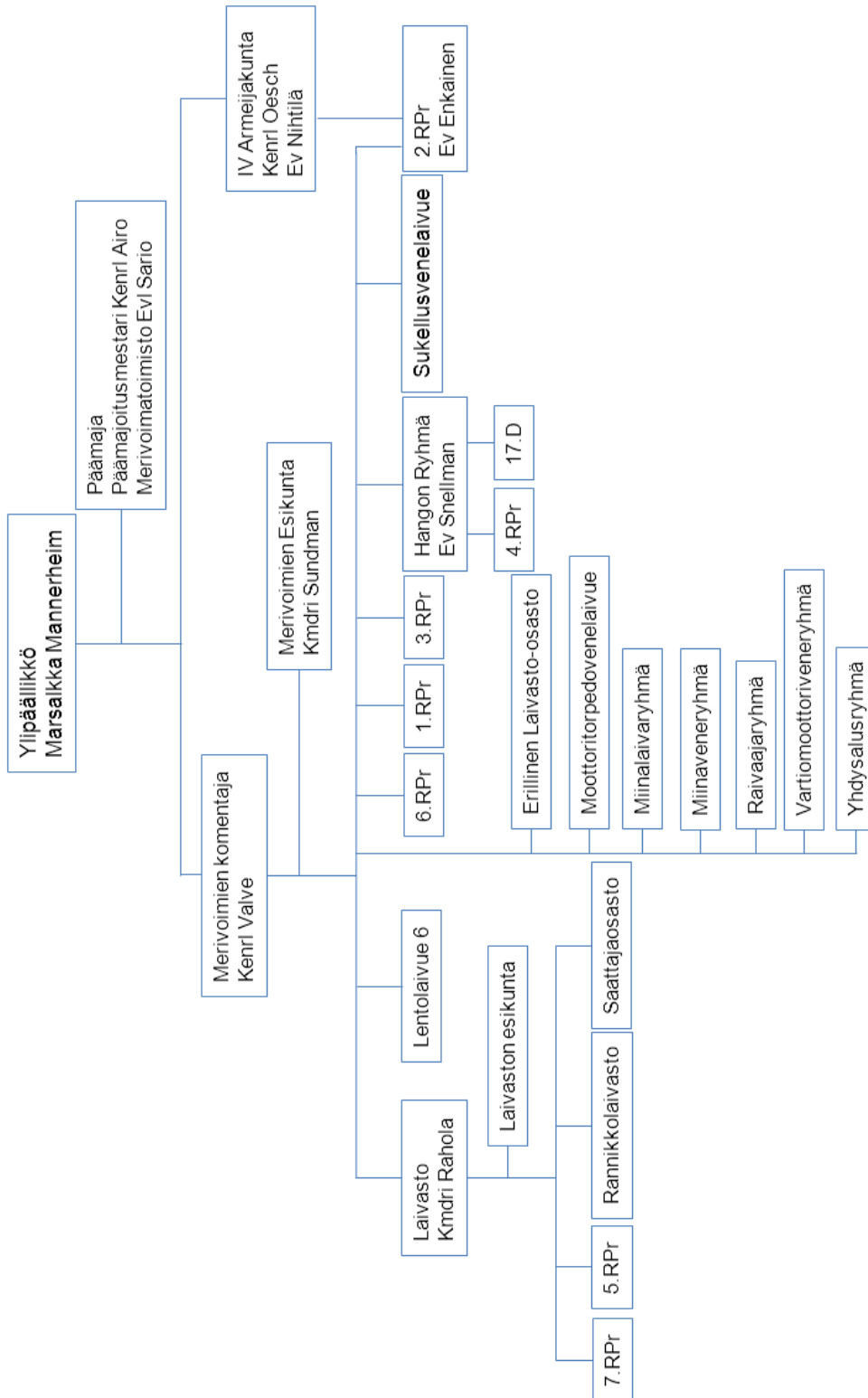
Liite 1 Operatiiviseen suunnitteluun organisaatio ja henkilöt päämajassa ja merivoimissa

Huom. Merivoimien henkilöstöluettelo ei ole täydellinen.

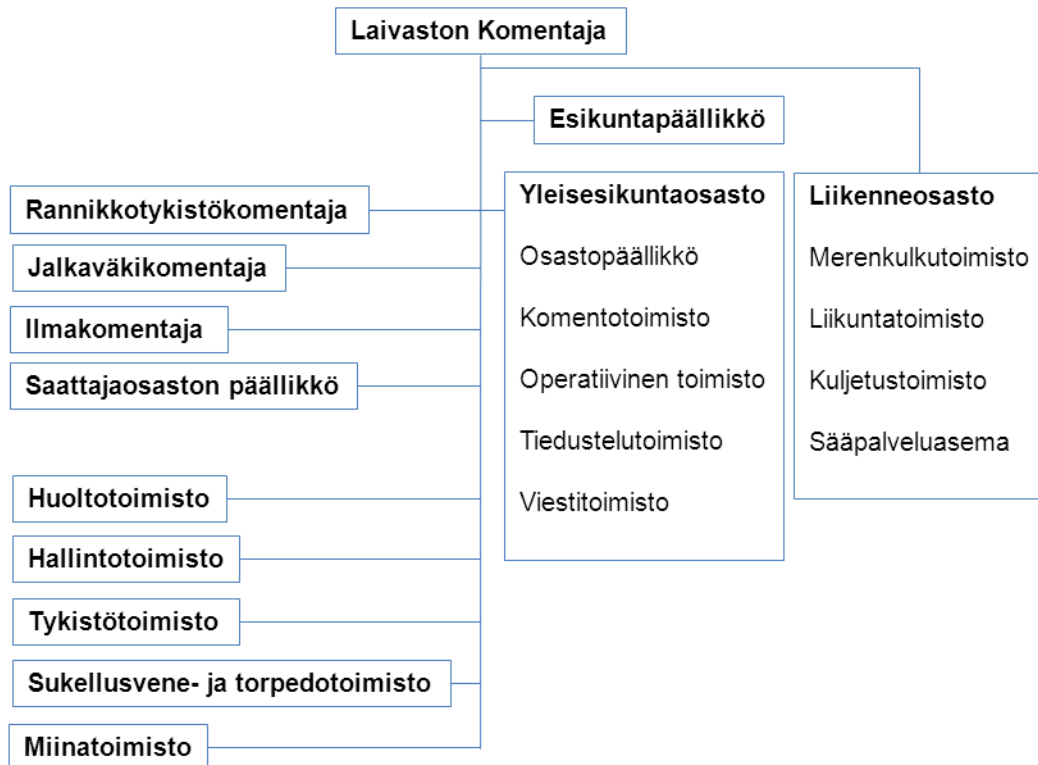
Lähteet: Mäkinen 1981, Karjalainen 2009, Auvinen 1994 ja Heiskanen 1996

Liite 2 Merivoimien organisaatio jatkosodan alkaessa

Lähteet: Mäkinen 1981, Auvinen 1994.

Liite 3 Laivaston esikunnan organisaatio 1941

Lähde: Mäkinen 1981

Liite 4 Johtosuhteet Viipurinlahden taistelussa 30.6.–5.7.1944

